

Bölünmüş Bir Ada: Kıbrıs Sorunu İçin Sıradaki Adımlar

Avrupa Raporu N°268 | 17 Nisan 2023

İngilizce aslının tercümesidir

Headquarters

International Crisis Group

Avenue Louise 235 • 1050 Brussels, Belgium

Tel: +32 2 502 90 38 • brussels@crisisgroup.org

Preventing War. Shaping Peace.

Table of Contents

Executive Summary.....	i
I. Giriş	1
II. Kıbrıs ihtilafı: Cumhuriyetin kuruluşundan Crans Montana'ya.....	3
III. Crans Montana: Öncesi ve sonrası.....	8
IV. Bölünmüş bir ada için endişe verici yedi temayül	11
A. Jeopolitik konular ve askerileşme	11
B. Egemenlik konusunda büyüyen ayrışma.....	13
C. Ankara'dan sınımsıkı bir kucaklama	16
D. Varoşa/Maraş'ın sarsılan statükosu	19
E. Tatbiki iş birliğinin önündeki engeller ve yaşanan ylgınlıklar	22
1. Teknik komiteler	22
2. STK'lar arası iş birliği sorunsalı	24
F. Hidrokarbonlar konusunda gerilim	25
G. Toplumların hissettiği karşılıklı güvensizlik	27
V. Yeni öneriler, yeni çıkmaz	30
VI. Daha umut vaat edici bir gündeme doğru.....	32
A. Ticaret, seyahat ve Varoşa/Maraş	33
B. Uzlaşma çabaları.....	34
VII. Sonuç	37
EKLER	
A. Ticaret, Hidrokarbonlar ve/veya Varoşa/Maraş'a ilişkin öneriler	38
B. Uluslararası Kriz Grubu Hakkında	45
C. 2020 Sonrası Kriz Grubu Avrupa ve Orta Asya Raporları.....	46
D. Uluslararası Kriz Grubu Mütevelli Heyeti	47

Başlıca Bulgular

Yeni olan ne? Kıbrıs'ı iki bölge, iki toplumlu bir federasyon şeklinde yeniden birleştirmek için BM himayesinde yürütülen müzakerelerin çöktüğü 2017 yılından beri Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk pozisyonları arasındaki mesafe artıyor. Giderek daha karmaşıklaşan jeopolitik durumun da etkisiyle, çözüm şöyle dursun, görüşmelerin yeniden başlaması ihtimali bile uzak.

Bu yeni gelişmeler neden önemli? Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasında egemenlik konusundaki anlaşmazlıklar, Kıbrıslı Türkleri adanın kuzeyinde tecrit ediyor, ekonomik kalkınmayı (açık denizdeki hidrokarbon yataklarından faydalanma imkanı da dahil) kısıtlıyor, iki tarafı da ilgilendiren konuların ele alınmasına yönelik çabaları aksatıyor ve askeri hareketliliğin ivme kazandığı tüm bu bölgede gerginlikleri tırmandırıyor.

Ne yapmalı? Kıbrıs'ın birleşmesine dair görüşmeler kısa vadede gündemde olmasa da güven arttırıcı önlemler gerilimin azaltılmasına yardımcı olabilir ve karşılıklı çıkarlara hizmet edebilir. Yunanistan ve Türkiye'de yaklaşan seçimlerin ardından taraflar, AB ve diğer aktörlerin de desteğiyle, ticaret, seyahat, çevre ve diğer alanlarda iş birliğini geliştirilebilir.

Yönetici Özeti

Kıbrıs'ın yeniden birleşmesine yönelik beklentiler son altı yılda büyük ölçüde azaldı. Elli yıldır devam eden sonuçsuz müzakerelerin ardından 2017'de başarısızlıkla sonuçlanan zirve, uluslararası alanda tanınan (ancak Ankara'nın "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi" olarak adlandırdığı), Kıbrıs Cumhuriyeti'ni (KC) yöneten Kıbrıslı Rumlar ile adanın kuzeyinde (Ankara'nın "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" olarak tanıdığı) fiili bir devlete sahip Kıbrıslı Türkler arasında anlaşmaya varılması umudunu söndürdü. Askeri hareketliliğin yoğunlaştığı Doğu Akdeniz'in jeopolitik açıdan gerginleşmesiyle Kıbrıs'taki iki taraf birbirinden daha da uzaklaştı. Kıbrıslı Rumlar, Kuzey'in gün geçtikçe Ankara'nın güdümü altına girdiğini düşünürken, Kıbrıslı Türkler de Kıbrıslı Rumların sonuç odaklı bir müzakereye girmeye niyetsiz olduğu kanısında. Her iki tarafın da haklı olduğu noktalar var. Adadaki mevcut durum, hidrokarbon kaynaklarından faydalanılmasından çevrenin korunmasına kadar her konuyu giriftleştiriyor. Kısa vadede yeniden birleşme gerçekçi gözükmesi de ticaretin önünün açılması, iki toplum arasında iş birliğinin geliştirilmesi ve tarafların birbirini daha iyi anlaması amacını güden adımların atılması gibi nispeten mütevazı hedefleri gündeme almak faydalı olabilir.

Kıbrıs uzun yıllardır bölünmüş durumda. 1960'ta kurulan devlet hem Kıbrıslı Rumların hem de Kıbrıslı Türklerin iradelerinin bir tecellisiydi. 1963'te Kıbrıslı Türklerin, taraflar arasındaki etnik şiddet nedeniyle toplu biçimde yerlerinden edilmelerinden bu yana Türkiye KC'yi tanımıyor. 1974'te Yunanistan'daki cunta hükümetinin desteğiyle Kıbrıs'ta bir askeri darbe girişimi yaşandı. Cevaben Türk Silahlı Kuvvetleri, Kıbrıslı Türkler için adanın yaklaşık üçte birine mütakabil ayrı bir bölge oluşturdu. Kuzey'deki yönetim 1983 yılında bağımsızlığını ilan etti. Bu yapıyı Türkiye dışında tanıyan yok. 2004'teki referandumda Kıbrıslı Rumların yüzde 75'inin yeniden birleşmeyi reddetmesine rağmen, Avrupa Birliği KC'yi üyeliğe aldı. Sonraki süreçte iki tarafı birleştirme amaçlı BM müzakereleri başarısızlıkla neticelendi. Nihayet, uzun soluklu bir hazırlık döneminden sonra 2017'de İsviçre'nin Crans Montana kasabasında düzenlenen zirveden de bir anlaşma çıkmadı.

Crans Montana'yı takiben, görüşmelere devam yönünde ilgi azalırken gerilim yükseldi. Şöyle ki, Ankara, tarafların iki bölge, iki toplumlu bir federasyon çatısı altında birleşmesine 40 yıldır verdiği desteği sonlandırarak, KKTC'nin bağımsızlığının tanınmasından yana tavır aldı. Artık Kıbrıslı Türkler, müzakerelerin devamı için, Kıbrıslı Rumlar ile egemen eşitliklerinin tanınmasını şart koşuyor; KC ise Kıbrıs Türk yönetimine meşruiyet kazandırabilecek her girişime şiddetle karşı çıkıyor. Öte yandan, Kıbrıslı Türkler, KC'nin statükodan memnun olduğuna ve kayda değer tavizler vermek zorunda kalacağı herhangi bir müzakereye girme niyeti olmadığına inanıyor.

Endişe verici başka eğilim ve gelişmeler de söz konusu. Bir yandan Kuzey Kıbrıs'ın Ankara'nın desteğine bağımlılığı artıyor, diğer yandan ise Kıbrıslı Rumlar Ankara'nın artan nüfuzundan rahatsızlık duyuyor. Adanın kuzeyinde de bazı kesimler Ankara'nın giderek daha da çok hissedilen etkisi nedeniyle karar süreçlerinde kendi seslerinin duyulmama ihtimalinden korkuyor. Kıbrıslı Rumların fiili durumu değiştirmek istemediğini düşünen Kuzey Kıbrıs, 2020'de Ankara'nın da desteğiyle, 1974'ten beri müzakerelerde pazarlık kozu olarak kullanılmak üzere etrafı çitle çev-

riili bırakılan Varoşa/Maraş sahilinin bir kısmını halkın kullanımına açtı. Söylemlerin aksine, Varoşa/Maraş'ta şimdiye kadar atılan adımlar sınırlı kaldı. Bu durum bile iki taraf arasında ortak zemin bulunmasını zorlaştırmakta.

Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler arasındaki sınırlı iş birliği büyük zorluklarla devam ediyor. Birlikte çalışmaya ihtiyaç duyuluyor ancak bu uğurda geçmiş yıllarda oluşturulan on iki ortak teknik komitenin işleyişi aksıyor. Kıbrıslı Rumlar, adanın kuzeyinde Kıbrıslı Türklerin egemenliğinin tanınması şeklinde yorumlanabilecek her adımı engellemeye çalışıyor. Komite çalışmaları Kıbrıslı Rumları ile Kıbrıslı Türklerin terminoloji tartışmaları yüzünden aylarca, hatta yıllarca sekteye uğrayabiliyor. AB tarafından finanse edilen çevreyi koruma odaklı büyük ölçekli projeler, tüm adayı ilgilendirse de sadece KC kontrolündeki güney kesiminde uygulanıyor.

Akdeniz'deki hidrokarbon yataklarının değerlendirilmesinin önünde bir engel teşkil eden Kıbrıs sorunu nedeniyle hem bölgede hem de adada gerilim yaşanıyor. Türkiye, KC'nin adanın doğal kaynakları konusunda Kıbrıslı Türkleri dahil etmeden karar alamayacağını ve 1960 Anayasası uyarınca Kıbrıslı Türklerin adanın kaynaklarının ortağı olduğunu vurguluyor. KC ise gelirleri paylaşmaya yeşil ışık yakıyor fakat Kıbrıslı Türklere doğal kaynakların yönetiminde söz hakkı tanımayı reddediyor. Ankara, tanımadığı KC ile denizde yetki sınırlandırmasına yönelik bir anlaşma yapmıyor ve Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türklerle uzlaşmadan doğal gaz rezervlerinden faydalanamayacağını söylüyor.

Kıbrıs'taki sorunların Doğu Akdeniz'de zaten istikrarsızlık arz eden jeopolitik duruma tesiri var. Söz konusu jeopolitik durumun da Kıbrıs'taki sorunlara etkisi aşikar. KC ve Yunanistan, hidrokarbon kaynaklarını işletmek ve Fransa ile ABD gibi dış güçlerle savunma ortaklıklarını sağlamlaştırmak için adımlar atarken, Ankara benzer hamlelerle karşılık veriyor. Uzun yıllar KC ile yakın ortak olan Rusya'dan, her ne kadar somut göstergeleri sınırlı da olsa, Kuzey Kıbrıs'la yakınlaşma sinyalleri geliyor.

Hem kendi çıkarları için hem de bölgede istikrarın sağlanması için Kıbrıs'ın işbu sarmaldan çıkması önemli. Belki bunun bilinciyle, belki de Varoşa/Maraş'ı kaybetme endişesinden dolayı, Kıbrıslı Rum Mayıs 2022'de, Kıbrıslı Türklerin izolasyonunun kalkmasına yönelik olanlar da dahil, bir dizi güven artırıcı önlemi masaya getirdi. Kıbrıs Türk yönetimi bu paketi "Kıbrıs Rum tarafının egemenliğini tüm adaya yayma" girişimi şeklinde nitelendirerek reddetti. Önerinin bazı unsurları yine de görüşülmeye değer. Kıbrıslı Türkler, seyahat ve ticaret kısıtlamalarının kaldırılması karşılığında kapsamlı bir çözüme varıldığında kapalı bulunan Varoşa/Maraş'ın Kıbrıs Rum idaresine devredilebileceğini taahhüt edebilir. Yeniden birleşme yakın vadede mümkün görünmese de iki toplumun iş birliğini geliştirmek ve adanın iki tarafında da ticareti artırmak için liman ve havalimanlarının açılmasını hedeflemek aksi halde derinleşecek bir bölünmenin yaratacağı sorunları hafifletebilir.

Atina/Ankara/Lefkoşa (Kuzey ve Güney)/Brüksel, 17 Nisan 2023

Bölünmüş bir ada: Sorunlu Kıbrıs için sıradaki adımlar

I. Giriş

Kıbrıs'ta yıllardır süren sorun Doğu Akdeniz'in sularını bulandıran, üstüste yığılmış sayısız sorunun en zorlularından biri. Kıbrıs, 1974 yılında Albaylar Cuntası yönetimindeki Yunanistan tarafından desteklenen bir darbeye cevaben Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, yüzölçümünün yaklaşık üçte birini Kıbrıslı Türkler ayırarak şekilde adaya girdiği 1974'ten bu yana bölünmüş bir ada. Söz konusu üçte birlik bölge 1983'te bağımsızlığını ilan etti ancak şimdiye kadar bir tek Türkiye tarafından tanındı. Adadaki bu parçalanmış idari yapıya rağmen, düzenlenen halk oylamasında iki tarafın yeniden birleşmesine hayır diyen Kıbrıslı Rumlar tarafından yönetilen ve başkenti Lefkoşa (Nicosia) olan Kıbrıs Cumhuriyeti (KC), 2004 yılında Avrupa Birliği'ne üye yapıldı.¹ BM himayesinde adanın iki tarafının yeniden biraraya gelmesine yönelik yürütülen müzakerelerden ise 40 yıldır sonuç alınamadı. Başarısızlıkla sonuçlanan müzakere zincirine, 2017'de İsviçre'nin Crans Montana kasabasında gerçekleşen son görüşmeden bu yana yeni bir halka eklenmedi. Hatta, 2017'den sonra, masaya dönmeye isteksiz davranan iki taraf da ayrışmalarını derinleştirecek adımlar atarak, aralarındaki mesafeyi büyüttüler.

Kıbrıs açmazı, hem Yunanistan ve Türkiye arasında varolan çok sayıda sorun dan besleniyor hem de onları besliyor.² Burada, Türkiye'nin Ege ve güney sahilleri ile Yunan adaları arasındaki deniz sınırlarının belirlenmesi ile muhtemel gaz rezervleri ile boru hatlarına dair yıllardır süren anlaşmazlıkları saymak mümkün. KC, bir süredir gaz arama faaliyetlerine yönelik Exxon Mobil, Chevron, Qatar Petroleum ve ENI-Total Konsorsiyumu gibi dev sanayi kuruluşlarına sondaj ruhsatları veriyor. Bunun neticesinde de, sırasıyla ABD, Fransa, Katar ve İtalya'daki birçok işletme ve -KC ile ortak gaz ihracat mekanizmaları kurmaya çabalayan- Mısır ve İsrail de denkleme

¹ Yunanca Lefkosia, Türkçe Lefkoşa adını taşıyan başkent ikiye bölünmüş vaziyette. Rapor da, uluslararası zeminde KC'nin başkenti olarak tanınan şehrin güneyi için Lefkoşa adı, adanın kuzeyinde Kıbrıs Türk yönetiminin bulunduğu "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti" fiili oluşumunun, uluslararası zeminde tanınmayan başkenti için Kuzey Lefkoşa adı kullanılıyor. Rapor da bahsi geçen diğer yerleşim yerlerinin hem Yunanca hem Türkçe isimleri yer alıyor.

² Bkz. Kriz Grubu Avrupa Raporları N°263, *Turkey-Greece: From Maritime Brinkmanship to Dialogue [Türkiye-Yunanistan: Denizlerde Gerilim Siyasetinden Diyaloga]*, 31 Mayıs 2021; N°257, *Turkey Wades into Libya's Troubled Waters [Türkiye'nin Libya Hamlesi: Çalkantılı Sular da Belirsiz Gelecek]*, 30 Nisan 2020; yakında çıkacak Kriz Grubu Ortadoğu Raporu, *Rethinking Gas Diplomacy in the Eastern Mediterranean [Doğu Akdeniz'de Enerji İlişkilerini Yeniden Ele Almak]*; Kriz Grubu Açıklaması, "How to Defuse Tensions in the Eastern Mediterranean" ["Doğu Akdeniz'de Gerilim Nasıl Azaltılabilir"], 22 Eylül 2020; ve Nigar Göksel, "Turkey's Siege Mentality" ["Türkiye'nin Kuşatılmışlık Algısı"], Kriz Grubu Yorumu, 23 Mart 2018.

dahil oluyor.³ Sondaj faaliyetleri çoktan başladı. Yeni kuyular açılmakta. Rezervlerin boyutuna, dolayısıyla da ihracat potansiyeline dair belirsizlik ise sürmekte. Doğal kaynaklar hususunda rekabet, Doğu Akdeniz’de artan askeri varlığa paralel bir şekilde büyüyor.

Kıbrıs’ta siyasî bir çözüm ihtimali gün geçtikçe uzaklaşıyor. En azından, ön-görülebilir bir gelecekte bunun olması zor. Asıl soru şu: Ada ve çevresindeki gerilimler artmaya devam mı edecek, yoksa, taraflar gerilim düşürücü adımlar mı atacak? Net cevap vermek ise an itibarıyla mümkün değil. Yine de, hapsolunan çıkmazın geniş çapta kabulünün her kesimi daha işlevsel bir modus vivendi arayışına yöneltebileceği ve sadece tarafların değil, daha geniş bölgenin de yararına olacak bir iş birliğini teşvik edebileceği yönünde bir beklentiden bahsedilebilir.

Bu çerçevede, araştırma süreci 2023 yılı başında tamamlanan bu çalışma, Kıbrıs ihtilafının tarihine, adada siyasî bir çözüme ulaşılmasına yönelik son girişimin başarıya ulaşmamasının nedenlerine, böyle bir çözüme ulaşılmasını çok daha zor hale getiren yaklaşım ve gelişmelere ışık tutarken, bunlardan hareketle, taraflar arasında daha iyi bir atmosfer yaratılmas için atılabilecek birtakım makul tavsiyeyi içeriyor.

Bu rapor, Kıbrıs ve bölge ile ilgili önceki Kriz Grubu çalışmalarından faydalanmanın yanı sıra, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarından yetkililer, temsilciler, müzakere heyetlerinin başkan ve üyeleri, barış aktivistleri, sivil toplumun önde gelen isimleri ve iş insanları ile yapılan mülakatların da dahil olduğu yeni saha araştırmalarından elde edilen bilgiler temelinde kaleme alınmış bulunuyor. Ayrıca, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık’ın yanı sıra AB ve BM temsilcileriyle yapılan görüşmelere de çokça atıf yapılıyor. Bu noktada, muhataplarımıza dair bir tespite yer vermemiz doğru olur: Her iki tarafın da liderlerinin, başmüzakerecilerinin ve üst düzey diplomatlarının tamamı erkek. Bu, adadaki cinsiyete dayalı güç ayrımının bir yansıması. Sivil toplum gibi diğer kategoriler ve üçüncü ülkelerin diplomatları arasında kadınların temsili daha yüksek.

³ Yunanistan ve Kıbrıs, Mısır, Fransa, İsrail, İtalya, Ürdün ve Filistin ile birlikte, Türkiye’yi dışarıda bırakarak, bölgede yürütülecek gaz siyasetini tartışmak ve eşgüdüm sağlamak amacıyla Doğu Akdeniz Gaz Forumu’nu kurdu. KC ve ruhsat almış işletmeler (muhtemelen İsrail üzerinden) iki adet sıvı doğal gaz (LNG) terminali bulunan Mısır’a doğru yeni bir boru hattı inşasına başlama niyetinde. Adada gazı sıvı hale getirmek için terminal kurulması da söz konusu olabilir ki burada aynı zamanda İsrail’in açık denizde çıkardığı gaz da sıvılaştırılabilir. Nihai istikamet Avrupa pazarı olacak. “Cyprus weighing proposed pipeline to funnel natural gas from Israel” [“Kıbrıs İsrail’den doğal gaz aktarmak için önerilen boru hattını değerlendiriyor”], *Times of Israel*, 20 Aralık 2022.

II. Kıbrıs ihtilafı: Cumhuriyetin kuruluşundan Crans Montana'ya

Üç yüzyıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan ve seksen yıl Birleşik Krallık yönetimi altında kalan Kıbrıs'ta 1960 yılında bir devlet, KC, kuruldu. 1950'li yıllarda, uzun süredir Yunanistan'la birleşmek isteyen Kıbrıslı Rumlar, İngilizleri adadan atmak için ayaklandılar. Bazı Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Rum paramiliter güçlerine karşı koymak üzere yardımcı polis gücü olarak İngilizlerin yanında yer aldı. Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs Türk toplumuna karşı misillemede bulununca, Kıbrıslı Türkler kendi paramiliter birliklerini oluşturdular. 1950'lilerin sonunda, iki toplum adanın geleceği için mücadele halindeydi.⁴

KC, adanın ana toplumlarının -ya da en azından bunların çoğunluklarının- dile getirdiği iki farklı vizyonun uzlaşısı olarak tasarlanmıştı. Kıbrıslı Rumlar, adanın Yunanistan'la birleşmesi (*enosis*) yönündeki tercihi, Kıbrıslı Türkler adanın bölünmesi (*taksim*) ve kendilerinin Türkiye'nin koruması altına girmesine dair niyetleriyle çelişiyordu. Bu bağlamda, Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık tarafından müzakere edilen KC anayasası ile, hem *enosis* hem *taksim* sarıh bir biçimde gündemden çıkarıldı. Böylece, iki hakim kurucu nüfus arasında belirli kotalar dahilinde temsil ve güç paylaşımı esasına dayalı iki toplumlu bir devlet vücut buldu.

Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumları bu yapının kurucu ortağıydı. Kıbrıs Türk toplumu, birçok kurumda nüfusuna oranla daha fazla temsil hakkına sahipti. Örneğin, ada nüfusunun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan Kıbrıslı Rumlar, hükümette ve devlet memuriyetinde sadece yüzde 70 nispetinde temsil ediliyordu. Anayasa gereği Kıbrıslı Türk cumhurbaşkanı yardımcısı, siyasi kararlarda veto yetkisini haizdi.⁵ Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık bu yeni statükonun garantörü oldular. Sertlikten yana tavır takınan, *enosis* arzulayan bazı Kıbrıslı Rumlar ve *taksim* isteyen bazı Kıbrıslı Türkler bu düzenlemeden hoşnut değildi.⁶

Gerginliğin tırmanmaya başlaması çok zaman almadı. Kasım 1963'te, Kıbrıslı Rumlar, devletin işleyişindeki siyasi tikanlıkların, Kıbrıslı Türklerin olması gerekenden fazla oranda temsil edilmesinden kaynaklandığını ileri sürdü. Cumhuriyetin Kıbrıslı Rum cumhurbaşkanı, Başpiskopos III. Makarios, bir dizi anayasa değişikliği önerdi. Bu sayede, etnik olarak ikiye bölünmüş iki toplumlu bir devlet yerine daha üniter (ve dolayısıyla nüfus büyüklüğü nedeniyle Kıbrıslı Rumların egemenliğinde) bir devlet yaratılması hedefleniyordu. Üç hafta sonra başkent Lefkoşa'da toplumlar arası şiddet patlak verdi. Kıbrıslı Türk parlamento üyeleri ve devlet memurları güven-

⁴ Ayrıntılı bir tarihçe için bkz. Kriz Grubu Avrupa Raporları N°171, *The Cyprus Stalemate: What's Next? [Kıbrıs Çıkmazı: Bundan Sonrası]*, 8 Mart 2006.

⁵ KC İstatistik Servisi verilerine göre adanın 1974 yılı toplam nüfusu 641,000. Bunun 506,000'i (yüzde 78.9) Kıbrıslı Rum ve 118,000'i ise (yüzde 18.4) Kıbrıslı Türk. Anaysanın kendilerine sağladığı tercih hakkını Kıbrıslı Rumlara katılma yönünde kullanan Maruni, ermeni ve Latin Katolik azınlıklar bu nüfus içine dahil ediliyor. "Kıbrıs Toplumlarının Demografik Yapısı ile İlgili Rapor" Avrupa Konseyi, Nisan 1992.

⁶ Kriz Grubu telefon söyleşi, Kıbrıs Türk düşünce kuruluşu temsilcisi, Ağustos 2022. Bkz. Anna Kukkidis-Prokopiu, "Cyprus history: Ignore at your own peril" ["Kıbrıs Tarihi: Görmezden Gelmek Kendi Sorumluluğunuzda"], *Eurasia Review*, 1 Haziran 2018.

lik sorunlarını gerekçe göstererek görevlerinden çekildi. (Kıbrıslı Rumların anlamında, Kıbrıslı Türklerin ayrılışı genellikle devletin işleyişini engellemeye yönelik gönüllü bir hareket biçiminde tasvir ediliyor.) Hükümette hiçbir Kıbrıslı Türk yetkili kalmayınca, Kıbrıs'ın Rum çoğunluğu uluslararası alanda tanınan KC'nin kontrolünü tamamen ele geçirdi. 1963 sonu itibarıyla, Ankara bugün "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi" olarak adlandırdığı yapı ile tüm temasını kesmişti. Türkiye'nin bugünkü savı da, Aralık 1963 itibarı ile "uluslararası anlaşmalarda öngörüldüğü şekliyle KC'nin varlığının sona erdiği" yönünde.⁷

Mart 1964'te BM barış gücü askerlerinin adaya konuşlandırılmasına rağmen, 1967 sonuna kadar, toplumlar arası şiddet aralıklarla sürdü.⁸ Kaçırımlar, infazlar ve cinsel saldırılar nedeni ile, adanın dört bir yanında yaşayan Kıbrıslı Türkler evlerini terk etmeye ve tüm bir toplum ada topraklarının yüzde üçüne denk gelen çevrelenmiş yerleşim yerlerine sığınmaya mecbur bırakıldı.⁹

İşler 1974 yılında, o zamanlar Atina'da hüküm süren cunta tarafından desteklenen Kıbrıslı Rumların kurduğu paramiliter bir grubun, Kıbrıs hükümetine karşı darbe yapmasıyla daha da kötüye gitti. Türkiye, Kıbrıslı Türkleri koruma gerekçesi ile kuvvet kullanarak duruma müdahale etti. Türk birlikleri tahliye, yağma, tutuklama, infaz ve cinsel şiddet içeren bir askeri hareket ile, Kıbrıslı Rumları ada yüzölçümünün üçte birine denk gelen ve kuzeyde yer alan bir bölgeden çıkardı. Böylece, ada ve başkenti, kuzeyde ve güneyde ayrı yönetimlere tabi bir şekilde, fiilen bölündü. Bu süreçte, Türk kuvvetleri Famagusta/Gazimağusa kıyıları boyunca uzanan Varoşa/Maraş sahil kasabasını ele geçirdi. Muhtemel bir çözümde, ekonomik anlamda hareketli bu yerleşim yerini bir pazarlık kozu olarak gören Ankara ve Kıbrıslı Türkler, Varoşa/Maraş'ı çitle çevrili bir hayalet kasaba haline dönüştürdü.¹⁰

İstilayı takip eden on yıl zarfında, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum liderleri BM himayesinde iki bölgeyi, iki toplumlu bir federasyon kurmak amacıyla görüşmelere başladılar. Müzakereler, iki eşit toplumun dış politikada birlikte hareket etmelerini sağlayacak şekilde tek bir kimliğin parçası olması hedefini güdüyordu. Bu dönemde Ankara, Kıbrıslı Türklere iktisadi ve siyasi destek vererek onları güçlendirmeye çalıştı. Kasım 1983'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin fiili yasama meclisi, hem "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin" ("KKTC") kurulmasını hem de bağımsızlık ilanını onaylayınca, adada yeniden birleşme umutları darbe aldı.¹¹ O tarihten bu yana, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye, Kıbrıs Türk idaresi altındaki oluşuma "KKTC" demekte.

⁷ Kriz Grubu telefon söyleşisi, kıdemli Türk diplomatlar, Eylül-Ekim 2022; kıdemli Kıbrıs Türk diplomatı, Kasım 2022. Bkz. "Why and How Did the 1960 Order Collapse?" ["1960 Düzeni Neden ve Nasıl Çöktü?"], Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz.

⁸ Bkz. BM Barış Gücü'nün İnternet sitesinde yer alan "The 1967 Crisis" ["1967 Krizi"] başlığı.

⁹ "BM genel sekreterinin BM Barış Gücü'nün faaliyetlerine ilişkin raporu", UNSC S/5950, 10 Eylül 1964.

¹⁰ Önceki Kriz Grubu raporlarında Varoşa/Maraş ile ilgili bilgiler mevcut. Bkz. Kriz Grubu Brifingi N°61, *Cyprus: Six Steps toward a Settlement [Kıbrıs: Çözüme Doğru Altı Adım]*, 22 Şubat 2011.

¹¹ James Ker Lindsay konuyu ayrıntılı bir şekilde irdeliyor. Bkz. "Why is northern Cyprus not recognised? How the Turkish Cypriot declaration of independence failed" ["Kuzey Kıbrıs neden tanınmıyor? Kıbrıslı Türklerin bağımsızlık ilanı nasıl başarısız oldu"], video, YouTube, 15 Mayıs 2020. Kriz Grubu adanın kuzeyindeki fiili oluşumdan "KKTC" olarak bahsediyor. İbare hep tırnak içinde kullanılıyor.

Kıbrıslı Türklerin bu hamleleri BM Güvenlik Konseyi'nde sert bir şekilde kınandı.¹² KKTC'yi sadece Türkiye tanıdı ama Ankara (1955- 1960 yıllarından farklı olarak), *taksime* desteği resmi politika çizgisi olarak benimsemekten kaçındı. 2002 yılına kadar, sertlik yanlısı birçok Türk ve Kıbrıslı Türk tam bölünmeyi -en azından zımnen- desteklemeyi sürdürdü. Ankara da, Kuzey Kıbrıs'ta askeri güç bulundurmaya devam etti. Ancak tarafların değişmeyen resmi politikası, adanın yeniden birleşmesi için müzakere edilmesi yönündeydi.¹³ Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar ile federal bir devlet inşası amacıyla kurulmuş olan müzakere masasından kalkmadı.

2003 yılında Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin başbakanı oldu. Adanın iki toplumlu, iki bölgeci bir federasyon olarak yeniden birleşmesinde yana ağırlığını koydu. BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın himayesinde şekillenen ve AB üyeliği öncesinde güçlü iki kurucu devletten müteşekkil federal bir yapıya, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin inşasına, cevaz veren kapsamlı teklifi destekledi.¹⁴ Erdoğan böylece Ankara'daki milliyetçileri ve daha sert bir tutum sergileyen Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktaş'ı saf dışı bıraktı.

Erdoğan'ın desteği Annan Planı'nın yürürlüğe girmesine yetmedi. Nisan 2004'te ada genelinde yapılan referandumda Kıbrıslı Türklerin yüzde 65'i lehte, Kıbrıslı Rumların ise yüzde 76'sı aleyhte oy kullandı. Oylama öncesinde ve sonrasında yapılan bazı anketler, Kıbrıslı Türkler özelinde kadınların plana muhtemel desteğinin erkeklerden daha fazla olduğunu gösteriyordu. Kıbrıslı Rumlar açısından ise tam tersi geçerliydi. Başka araştırmalardan çıkan sonuçlar ise, cinsiyetin, oy tercihinde rol oynamadığına işaret ediyordu.¹⁵ Referandumdan bir ay sonra, Mayıs 2004'te, KC, adanın kuzeyinde yetki sahibi olmakla beraber etkin kontrolden mahrum bulunduğu vurgu yapan ve söz konusu bölgede müktesebatın (yani AB hukukununun hak ve yükümlülükler bütünü) uygulanmasının askıya alındığını ilan eden bir protokolle, AB'ye girdi.¹⁶

¹² "BM Güvenlik Konseyinin S/RES/541 sayılı kararı", 18 Kasım 1983; "BM Güvenlik Konseyinin S/RES/550 sayılı kararı", 11 Mayıs 1984.

¹³ "Ankara'daki TSK genelkurmayının dışında çok az insan adadaki Türk askeri sayısının (Türkiye'nin açıkladığı gibi) 21,000 mi yoksa (Kıbrıslı Rumların dediği gibi) 43,000 mi olduğunu biliyor". Kriz Grubu Brifingi N°61, *Cyprus: Six Steps toward a Settlement [Kıbrıs: Çözümüne Doğru Altı Adım]*, a.g.e.; "Gender Inclusion Now! Why Do We Need Women in the Cyprus Peace Process? Women, Peace, and Security Agenda for Cyprus" ["Cinsiyet Eşitliği Şimdi! Kıbrıs Barış Sürecine Kadınları Neden Dahil Etmeliyiz? Kıbrıs için Kadın, Barış ve Güvenlik Ajandası"], Center for Sustainable Peace and Democratic Development, 2018.

¹⁴ Kriz Grubu Raporu, *The Cyprus Stalemate: What's Next? [Kıbrıs Çıkmazı: Bundan Sonrası]*, a.g.e.

¹⁵ KASpiar'ın oylama öncesi Kıbrıslı Türkler arasında yaptığı bir yoklamada, kadınların yüzde 65'inin erkeklerin ise yüzde 52'sinin evet oyu kullanma niyeti olduğu ortaya çıktı. "Kuzey Kıbrıs'ta sürpriz anket", *Internet Haber*, 22 Nisan 2004. Yunan *TA NEA* gazetesinin yayınladığı sandık çıkışında yapılan bir yoklamanın sonucuna göre Kıbrıslı Rum kadınların yüzde 78'i, Kıbrıslı Türk erkeklerin ise yüzde 72'si hayır oyu verdiği anlaşıldı (Haberin fotoğrafı Kriz Grubu arşivinde mevcut ancak tarihi okunamıyor.) Bkz. Craig Webster ve Aleksandros Lordos, "Who Supported the Annan Plan? An Exploratory Statistical Analysis of the Demographic, Political and Attitudinal Correlates" ["Annan Planı'nı Kim Destekledi? Demografik, Siyasi ve Davranışsal Bağlantıların Keşifsel İstatistiksel Analizi"], *The Cyprus Review*, cilt 18, sayı 1 (2006).

¹⁶ "Kıbrıs hakkındaki 10 sayılı protokol", Avrupa Birliği Resmi Gazetesi, 12003T/PRO/10, 16 Nisan 2003.

O tarihten beri yeniden birleşme müzakerelerinin hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. İki toplum birbirine şüpheyle bakmaya devam etti. Çoğunluğun zulmünden ve etnik temizlikten korkan Kıbrıslı Türkler, hem BM kararları hem de müzakere çerçeveleri dahilinde, herhangi bir birleşmenin kendilerine Kıbrıslı Rumlar ile siyasi eşitlik sağlamasını talep etmekte.¹⁷ Böyle bir düzenlemenin nasıl gerçekleştirileceği belirsizliğini koruyor. Örneğin, Kıbrıslı Türkler, birleşik bir devlette, kabineye getirilen herhangi bir tasarının hayata geçirilebilmesini, en az bir Kıbrıslı Türk bakanın lehte oy kullanması şartına bağlayarak, Kıbrıs Türk tarafı için bir tür veto hakkı kazanmayı arzuluyor. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sağladığı korumadan -ve adadaki varlığından- vazgeçmek de istemiyor. Kıbrıslı Rumlar ise Kıbrıs Türklerin veto hakkı talebini, 1960'ların başlarına damgasını vuran tıkanıklıklara ve görev bırakmalara yol açacak bir uygulama olarak görüyor. Ayrıca Kıbrıslı Rumlar, 1974'teki şiddet olaylarından dolayı Türk askerinin adadan ayrılmasından ve Türkiye'nin, Birleşik Krallık ve Yunanistan ile beraber, 1960 anlaşmalarıyla kurulan düzenin garantörü sıfatının son bulmasından yana.¹⁸

Geçmişte, tarafların Kıbrıs ihtilafının çözüme yakın durduğu Temmuz 2017 zirvesi öncesindeki süreç de dahil, umudu perçinleyen birçok dönem yaşandığı bir gerçek. Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, İsviçre'nin Crans Montana kasabasında temaslar başladığında bir anlaşmaya varılabilmesi mümkün görünüyordu. Zirve, ihtilafı bitirecek belgelerin imzalanması ile neticelenmedi. Aksine görüşme masası devrildi. Ardından Ankara'nın, iki toplumlu, iki bölgeci bir federasyon için müzakerelere verdiği desteği geri çekmesi, anlaşmaya varılamamasının yarattığı hayal kırıklığı, ve Doğu Akdeniz'deki bölgesel güç rekabeti verimli ilerlemeler kaydetme ihtimalini azalttı.

Tüm bunlar olurken, Kuzey Kıbrıs hep tecrit altındaydı, hala da öyle. Sadece Türkiye tarafından tanınan "KKTC", ticaret ve dünyanın geri kalanına erişim noktasında Ankara'ya bağımlı. Havalimanından hiçbir uluslararası uçuş yapılamıyor. Sadece Türkiye uçakları (günde yaklaşık 24 sefer) buraya iniyor.¹⁹ Posta Kuzey'e yalnızca Türkiye'nin Mersin ilinin kodu kullanılarak ve Türkiye'nin posta kurumu aracılığıyla ulaşıyor. Kuzey'deki telefon görüşmeleri Türkiye santralleri üzerinden gerçekleşiyor. Birkaç istisna dışında, yabancı devlet adamları, Kıbrıslı Türk yetkililer ile görüşmekten imtina ediyor. Kıbrıslı Türk mercilerinin Interpol ve Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşlarla hiçbir teması yok. Resmi bir ticari ambargo olmasa da, KC baskısı nedeniyle çoğu uluslararası marka, Kuzey

¹⁷ Kıbrıs'a ilişkin siyasi eşitlik tanımı, BM Genel Sekreteri'nin Güvenlik Konseyine sunduğu 8 Mart 1990 tarihli raporda şu şekilde yapılıyor: "Siyasi eşitlik, federal hükümetin tüm dallarına ve idaresine eşit sayıda katılım anlamına gelmemekle birlikte; federal anayasanın onaylanması ve değiştirilmesinin her iki toplum tarafından kabulünün gerekliliğini, federal hükümetin her organı ile kararında her iki toplumun etkin katılımını, federal hükümette, toplumlardan birinin çıkarlarına ters düşen önlemler alınmasına fırsat vermeyecek şekilde güç dağılımı yapılmasını ve iki federe devletin eşit ve benzer güçlere ve işlevlere sahip olmasını güvence altına alır". "BM genel sekreterinin Kıbrıs'taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu", UNSC S/21183, 8 Mart 1990, Ek I, s. 7.

¹⁸ "Rum tarafının mevcut yaklaşımı garantilerin tümünden kaldırılması yönündeyken, Türk tarafı garantilerin etkili bir güvenlik sağladığını ve bir şekilde devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyor". Kostas Konstantinou, "Revising the Treaty of Guarantee for a Cyprus settlement" ["Kıbrıs Sorununun Çözümü için Garanti Anlaşmasını Elden Geçirmek"], EJIL: Talk! (blog), 21 Haziran 2017.

¹⁹ Kriz Grubu Brifingi N°61, *Cyprus: Six Steps toward a Settlement [Kıbrıs: Çözüme Doğru Altı Adım]* adlı çalışmada belirtildiği şekliye, a.g.e..

Kıbrıs'a ne bayilik veriyor ne de o taraf ile ticari ilişki kuruyor. Dolayısıyla Kuzey'de Türk şirketleri ve yatırımcıları ağırlıkta. Yerel tüzel ve gerçek kişiler, diğer bankaların hizmetlerine erişemediği için, sadece Türk bankalarından kredi alabiliyor. Kuzey Kıbrıs spor takımları uluslararası turnuvalara ya da maçlara katılamıyor.

IV. Crans Montana: Öncesi ve sonrası

2015-2017 yılları, Kıbrıs ihtilafının çözümüne yönelik –belki de 2004’teki Annan Planı referandumuna götüren süreçten sonraki- en umut verici dönem olarak değerlendirilebilir. 2015 yılında Kıbrıslı Türkler, adanın iki toplumlu, iki kesimli bir federasyon altında birleşmesinin sadık destekçisi Mustafa Akıncı’yı lider seçti. O dönemde KC cumhurbaşkanı da, önde gelen bir yeniden birleşme taraftarı olan Nikos Anastasiadis’ti. Dolayısıyla, her iki toplum da federal bir anlaşmadan yana kesin tavır almış kişiler tarafından yönetiliyordu.²⁰ Akıncı göreve geldikten kısa bir süre sonra müzakereler başladı. İki liderin kimyasının tuttuğunu gözlemlemek mümkündü. Heyet üyesi bir kadın müzakereciye göre, her hafta görüşülüyor, taraflar uzun saatler çalışıyor ve farklılıkları gidermek için Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin kontrolündeki bölgeler arasındaki tampon bölgede, her gün toplantı yapılıyordu. Bunlardan çıkan sonuçlar 2017 zirvesinin zeminini oluşturdu.²¹ Her iki tarafın o zamanki başmüzakerecilerinin Kriz Grubu’na söylediklerinden durum net bir şekilde anlaşılıyordu : O kadar çok ilerleme kaydedilmişti ki, Kıbrıs Türk tarafının temsilcinin de belirttiği üzere, “Crans Montana’ya çok az konu bırakılmıştı”.²²

Çalışma grupları, vatandaşlık ve oy kullanma konularının yanı sıra, birleşme sonrası devletin nasıl yönetileceğine dair çerçevenin büyük bir kısmı üzerinde de ön anlaşmaya varılmıştı. Kasım 2016’da ada dışında, İsviçre’nin Mont Pèlerin kasabasında yapılan ilk müzakere turunda, iki lider Kıbrıs Türk kurucu devletinin ada topraklarının yüzde 28.2 ila 29.2’si arasında bir miktarına hakim olmasında mutabık kaldı.

2017 yılının başında, taraflar Cenevre’de biraraya geldi. İş birliği içinde gerçekleştirilen çalışmaların en önemlisi olan bu buluşmada, müzakereciler 9 Ocak’tan itibaren üç gün boyunca, yönetim, mülkiyet, AB ile ilişkili konular ve ekonomiyi kapsayacak şekilde, dört başlıklı bir sonuç belgesi üzerinde uzlaşmaya çabaladı. Her iki taraf, ilk kez yukarıda belirtilen yüzdelerle uygun bir toprak paylaşımı için haritalarını masaya koydu. 12 Ocak’ta, 1960 anlaşmalarının garantör devletleri (Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan) Kıbrıs Konferansı olarak adlandırılan ve BM genel sekreterinin himayesinde gerçekleştirilen toplantıya katıldı. Burada, ilk kez, güvenlik garantileri tartışıldı ve temel konularda ilerleme kaydedilmesi için çalışma grupları kurulmasına karar verildi.²³

Ardından altı aylık bir kilitleme yaşandı. Birleşik bir devlette güvenlik endişelerinin nasıl giderileceğine ilişkin teknik görüşmeler uzadı: Türkiye ve Kıbrıslı Türkler garantörlük sisteminin devam etmesini, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar ise sona ermesini istiyordu. Öte yandan, Kıbrıslı Türkler, 1950 yılında Rum Ortodoks Kilisesi’nin teşviği ile, *enosis* amacıyla gerçekleştirilen referandumun yıldönümünde okullarda anma töreni düzenlenmesine yönelik aşırı sağcı bir parti tarafından KC

²⁰ “Akıncı ile Anastasiadis bir araya geldi”, basın açıklaması, “KKTC” Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi, 6 Kasım 2015.

²¹ Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

²² Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021. Kıbrıs Rum tarafının temsilcisi aynı yorumu yaptı. Kriz Grubu söyleşisi, Lefkoşa, Şubat 2022.

²³ “Conference on Cyprus in Geneva” [“Cenevre’deki Kıbrıs Konferansı”], Basın açıklaması, KC İçişleri Bakanlığı, 13 Ocak 2017.

parlamentosuna sunulan bir teklifin görüşülmesi yüzünden, neredeyse müzakerelerden çekiliyordu. Parlamento teklifi reddetti ancak teklifin tartışılması bile KC’de *enosisin* süregelen cazibesini gözler önüne sermişti. Bu da toplumlar arasındaki husumetin artmasına yol açtı.²⁴

Adadaki iki lider, BM genel sekreterinin daveti üzerine Haziran 2017’de New York’ta bir araya geldi. Aynı ay içinde, Crans Montana’da ikincisi düzenlenecek Kıbrıs Konferansı çerçevesinde görüşmelere devam edilmesi yönünde karar alındı. İki toplum liderini, bir dizi üst düzey BM, AB ve Birleşik Krallık temsilcisini ve Türkiye ve Yunanistan’ın dışişleri bakanlarını bir araya getirecek toplantıda, iki yıldır sağlanan ilerlemelerin bir anlaşmayla pekiştirilebileceğine dair bir beklenti oluştu.

Tüm bu iyimserliğe rağmen, hem Akıncı hem Anastasiadis Crans Montana’ya esasen diğer tarafın en elzem taleplerine olumlu yanıt veremeyecek bir durumda geldi. Anastasiadis, altı aydan kısa bir süre içinde yeniden KC cumhurbaşkanı seçilmek için yarışacaktı. Muhalefet onu Türkiye’nin taleplerini yerine getirmeye fazla meyilli olmakla suçluyordu. Dönüşümlü başkanlık dâhil, görüşmelerde öngörülen güç paylaşımı, Anastasiadis’in destekçileri arasında pek popüler değildi. Seçmenin kabul edebileceği bir anlaşma, Türk kuvvetlerinin adadan ayrılacağı bağlayıcı bir tarih içermeliydi.²⁵ Kıbrıslı Türklerin ise, Kıbrıs’ın yönetiminde kendi toplumlarının belirleyici bir rol üstlenmesini garantileyecek bir siyasi tanınmaya gereksinimi vardı.

Kıbrıslı Türkler, Anastasiadis’in iyi niyetle müzakere etmek yerine zaman kazanmaya çalıştığını düşünüyordu.²⁶ Ankara ise Akıncı’nın görüşmelerle ilgili vardığı kaniya şüpheyle yaklaşıyor, Anastasiadis’in anlaşma noktasındaki kararlılığını Kıbrıs Türk liderinin abarttığına inanıyor ve kendisinin uzlaşma isteğinin Kıbrıslı Türklerin pazarlık pozisyonunu zayıflatmasından endişe duyuyordu. Hatta, tüm bunlardan dolayı, Crans Montana görüşmeleri başlamadan günler önce, Akıncı ile İstanbul’da buluşan Erdoğan’ın Kıbrıs Türk liderine: “Bu maskaralığı durdurmak istedim. Son bir deneme istediniz. Sizi son bir kez daha destekleyeceğim ama işe yaramazsa bir daha yapmayız” dediği söyleniyor.²⁷

Gerçekten de sonuç olumsuz oldu. On gün süren yoğun görüşmelere rağmen zirveden bir anlaşma çıkmadı. Kıbrıs Türk tarafı Anastasiadis’in sunduğu güç paylaşımı taahhütlerini tatminkar bulmadı ve müzakerelerin hazırlık döneminde üzerinde mutabık kalınanlardan da geriye gidildiğini düşündü. Kıbrıslı Rumlar ise Ankara’nın garantörlük statüsünden vazgeçme ve adadaki askerlerinin sayısını önemli ölçüde azaltma taahhüdünün net bir çekilme tarihine bağlanmadığı için tatmin

²⁴ “Events islandwide to mark EOKA anniversary” [“Ada genelinde EOKA yıldönümü etkinlikleri”], *Cyprus Mail*, 1 Nisan 2017. Kriz Grubu telefon söyleşileri, Kıbrıs Türk delegasyonun üyesi ile Eylül 2022; Kıbrıslı Rum uzman ile Kasım 2022.

²⁵ Crans Montana’dan hemen öncesinde Kıbrıslı Rumların güvenlik algısına ilişkin kapsamlı bir inceleme için, bkz. Güvelik Diyalogu İnisiyatifi’nin 2016 Kıbrıs Toplumsal Yakınlaşma ve Uzlaşma Endeksi. Bkz. “Cypriot president says wants zero forces, guarantees from Turkey” [“Kıbrıs cumhurbaşkanı Türkiye’nin adada sıfır asker ve garanti barındırmasını istediklerini söyledi”], Reuters, 10 Temmuz 2017.

²⁶ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıs Türk müzakere heyeti üyesi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

²⁷ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Türk gazeteci ve Kıbrıslı Türk sivil toplum temsilcisi, Ankara, Kasım 2021.

edici bulmadı. Bu hatlardaki bir anlaşmayı Kıbrıs Rum seçmeninin referandumda onaylamayacağı kanaati hakimdi.²⁸

Crans Montana Zirvesi aniden sona erdi. Her iki taraf da umutları suya düşmüş bir şekilde kasabadan ayrıldı. Anastasiadis, o dönemde söylediği ve sonradan Kriz Grubu'na da teyit ettiği gibi, müzakerelerin yeniden seçilmesinin ardından tekrar başlayabileceğini umuyordu.²⁹ Erdoğan ise, “fazladan bir adım değil, on adım attığına” inanıyordu ve bıkmıştı.³⁰ Her ne kadar tarih verme konusundaki isteksizlikleri, sunduklarını KC için kabul edilemez kılsa da, Türkiye yetkilileri, Ankara'daki birçok kesimin kabul edebileceğinden çok daha fazlasına, yani Türk askeri varlığını 1974 öncesindeki 650 personel seviyesine indirmeye ve Türkiye'nin garantörlüğünün sona erdirilmesine yeşil ışık yaktıklarını söylüyordu.³¹ Nihayet, Erdoğan, söylediğini yaptı ve Kıbrıs'ta bir federasyon kurulması için on beş yıldır verdiği desteği geri çekti. Ayrıca Ankara, Akıncı'yı zirve öncesi görüşmelerde Anastasiadis tarafından kandırılmak ve karşılığı alınmadan taviz vaat etmekle açıkça suçladı.

Anastasiadis Şubat 2018'de yeniden seçildi ancak artık adanın kuzeyinde anlaşma yapabileceği bir muhatabı yoktu. KC cumhurbaşkanı, İsviçre'deki görüşmelerden sonra, Akıncı'nın eli zayıflamış, “değişmiş bir adam” olduğunu söylüyordu.³² Kıbrıs Türk liderinin yeniden birleşme için çok çaba sarf eden heyetine göre, Batılı hükümetler pasif davranmış ve Akıncı'yı desteklememişti. Bir heyet üyesine göre, Batılı devletler Kıbrıslı Türklerin tutumunu “destekleyici” hiçbir şey yapmadı. Tek bir uluslararası şahsiyet Akıncı'yı ziyaret etmedi. Akıncı'nın Ankara tarafından ayaklar altına alınmasını ve Anastasiadis'in hiçbir bedel ödememesini sadece uzaktan izledi.³³ Akıncı, Ekim 2020'deki bir sonraki seçimini muhafazakâr milliyetçi Ersin Tatar'a karşısında kaybetti. Böylece Akıncı, vaat ettiği hedeflere ulaşamayıp daha tavizsiz yaklaşımlar savunan adaylara yenilen çözüm yanlısı Kuzey Kıbrıslı siyasetçiler listesine eklenen son isim oldu. Ankara, geçmişte Kuzey Kıbrıs'taki seçimlere daha üstü kapalı bir şekilde müdahale ediyordu. 2020 seçimlerinde ise daha alenen Tatar'ın lehine ağırlığını koydu. Kıbrıslı Türklerin egemenliklerinden asla geri adım atmayacağını söyleyen Tatar, onların haklarını korumak için Türkiye'nin küresel nüfuzunu da kullanmayı planladığını belirtiyordu.³⁴

²⁸ Anlaşmazlıklara dair daha fazla bilgi için, bkz. “President's proposals dismissed as ‘nothing new’[“Cumhurbaşkanı'nın önerileri ‘yeni bir öneri yok’ denerek reddedildi”], *Cyprus Mail*, 5 Temmuz 2017.

²⁹ Kriz Grubu söyleşisi, Nikos Anastasiadis, Lefkoşa, Nisan 2022.

³⁰ Kriz Grubu söyleşisi, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı ile yakın teması olan bir Kıbrıslı Türk, Ankara, Kasım 2021.

³¹ Kriz Grubu söyleşileri, Ankara and Lefkoşa, Eylül 2021-Mart 2022.

³² Kriz Grubu söyleşisi, Lefkoşa, Nisan 2022.

³³ Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

³⁴ “Kuzey Kıbrıs'ta seçimi Ersin Tatar kazandı”, *Deutsche Welle*, 18 Ekim 2020.

V. Bölünmüş bir ada için endişe verici yedi temayül

Crans Montana’da anlaşmaya varılmaması, adanın her iki tarafında, olası bir uzlaşma ihtimalini öteleyeci ve iş birliği alanlarını daraltıcı mahiyetteki dinamikleri ateşledi. Yaşanan jeopolitik açmazlar ve deniz yetki alanlarına ilişkin anlaşmazlıklar, bunun göstergesi.

A. Jeopolitik konular ve askerileşme

Deniz yatağında bulunan hidrokarbon kaynakları üzerinde hak tesisine dair yakın zamanda oluşan ihtilaf ile deniz sınırı anlaşmazlıkları, uzun süredir devam eden diğer jeopolitik ihtilaflara eklenerek Doğu Akdeniz’i karıştırdı. Bu sebeple, bölgede askerileşme ivme kazandı. Dış güçler devreye girdi. Genel olarak, Kıbrıs ve çevresindeki gerilim yükseldi.³⁵

Hem KC hem de Yunanistan, ABD ile savunma alanındaki işbirliklerini derinleştirdi. Washington, Atina ve Lefkoşa tarafından, Doğu Akdeniz’deki aktörler arasında ve bu aktörler ile ABD arasında daha yakın bağlar kurmayı amaçlayan, biri İsrail diğeri ise Mısır ile olmak üzere iki tane “3+1” girişimi başlatıldı.³⁶ ABD’nin Yunan askeri üslerini kullanması noktasında 2022 yılında artış görüldü. Aynı yılın 16 Eylül’ünde Washington, adada silahlanma yarışının önünü kesmek amacıyla 1987’den KC’ye silah satışına koyduğu ambargoyu, Türkiye’nin böylesi bir gelişmeden duyacağı rahatsızlığını dile getirmiş olmasına rağmen, sonlandırdı.³⁷ ABD’li yetkililere göre, Washington KC’yi, yıllardır askeri teçhizatının belkemiği haline gelen Rus yapımı silahları satın almaktan caydırmak istiyordu.³⁸ ABD’nin, daha önceleri bu tür adımları, siyasi çözüm çabalarını sekteye uğratabileceği endişesini taşıdığı için atmadığı düşünülebilir fakat Crans Montana’nın ardından çözüm umutları suya düşünce, kısıtlamaların gerekliliğine yönelik algı da ortadan kalktı.³⁹

KC ve Yunanistan, Fransa ile de sağlam askeri bağlar kurdu. Ankara ile ilişkileri iyice gerilen Paris, Atina ile askeri iş birliğini güçlendirdi. Fransa Yunanistan’a 2021’de üç savaş gemisi ve 2022’de altı yeni Rafale savaş uçağı sattı (Yunanistan’ın şu anda toplam on sekiz Rafale uçağı var). İki ülke arasında, 2021’de bir savunma

³⁵ Yakında çıkacak Kriz Grubu Ortadoğu Raporu, *Rethinking Gas Diplomacy in the Eastern Mediterranean [Doğu Akdeniz’de Enerji İlişkilerini Yeniden Ele Almak]*.

³⁶ Mısır anlaşmasıyla ilgili retorik, Ekim 2021’de “kışkırtıcı uygulamaları ve saldırgan söylemi”, Aralık 2021’de ise “saldırgan faaliyetleri veya yayılmacı eğilimlerine” atıfta bulunduğu Türkiye’ye karşı oldukça eleştireldi. “Greece, Cyprus and Egypt condemn Turkey’s aggressive rhetoric in Mediterranean” [“Yunanistan, Kıbrıs ve Mısır, Türkiye’in Doğu Akdeniz’deki agresif söylevini kınadı”], *Republic.com*, 20 Ekim 2021.

³⁷ “Cyprus hails US decision to fully lift arms embargo” [Kıbrıs, ABD’nin silah ambargosunu tamamen kaldırmasını memnuniyetle karşıladı], *VOA*, 17 Eylül 2022.

³⁸ Kriz Grubu söyleşileri, ABD askeri temsilcileri ve Türk yetkililer, Eylül 2022. Bkz. Ryan Brobst ve diğerleri, “Lifting the arms embargo on Cyprus is a major opportunity to aid Ukraine” [“Kıbrıs’taki silah ambargosunu kaldırmak Ukrayna’ya yardım etmek için büyük bir fırsat”], *Demokrasileri Savunma Vakfı*, 22 Eylül 2022. Ayrıca, kara para aklama ile mücadele için ortak çalışma başlatan KC ve ABD, enerji alanında giderek daha fazla iş birliği yapıyor. Kriz Grubu söyleşisi, ABD yetkilisi, Lefkoşa, Mart 2022.

³⁹ Kriz Grubu söyleşileri, ABD yetkilileri, Mart ve Eylül 2022.

anlaşması imzalandı.⁴⁰ Eylül 2022’de gerçekleşen Fransa-Yunanistan ortak tatbikatı Türkiye’nin endişelerini arttırdı.⁴¹ KC de Fransa ile savunma alanındaki bağlarını sıkılaştırdı. Ortak tatbikatlar başladı. KC’deki üslerde Fransız donanma gemileri ağırlandı.⁴²

KC, Batılı ortaklarından giderek daha fazla destek görürken, Cumhurbaşkanı Erdoğan da Kuzey’e arka çıkmak için paralel hamleler yapmaya başladı. Son yıllarda Türkiye’nin, adanın kuzeydoğusundaki Lefkoniko/Geçitkale üssüne insansız hava araçları yerleştirmek dahil, Kıbrıs’taki askeri varlığını güçlendirecek bazı girişimleri söz konusu. Ankara’nın, yakınlardaki Trikomo/İskele bölgesinde bir deniz üssü inşa etmeyi planladığı ve bu sayede gemilerini bölgede daha hızlı konuşlandırabileceği söyleniyor ancak bunun hayat geçirilmesi gecikmiş vaziyette.⁴³ ABD’nin KC’ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmasının ardından Türkiye de başka adımlar atmaya hazırlanıyor. Bir yetkilinin dediği gibi, “ABD’nin Kıbrıslı Rumlara ne sattığını yakından izleyeceğiz ve ona göre... Kuzey’i tahkim edeceğiz”.⁴⁴

Bu dinamiğin arka planında, Türkiye’nin dış politikasının, 2016 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan’a karşı gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminden sonra giderek daha iddialı bir seyir izlemesi var. Örneğin, son yıllarda Ankara, enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve kullanılmasını engellemek için, haklarının ihlal edildiğini savunduğu bazı deniz sahalarına zaman zaman donanma gemileri göndermekten çekinmedi; Suriye ve Libya’daki savaşlarda aktif rol oynadı; Dağlık Karabağ’ı geri almak için Ermenistan ile çarpışan Azerbaycan’a destek verdi; ABD ve AB tarafından terör örgütü olarak tanımlanan PKK militanlarının Kuzey Irak’ta barınmalarını engellemek için hareketlarına hız verdi.⁴⁵ Türkiye, ayrıca, halihazırda Ukrayna’ya silahlı insansız hava araçları ve zırhlı personel taşıyıcıları sağlarken, Rusya-Ukrayna arasındaki görüşmeler ve arabuluculuk çabalarını noktasında kolaylaştırıcılık görevi üstleniyor.

Bir yandan uyguladığı politikalar, diğer yandan da, Moskova ile kurduğu görünürde samimi sayılabilecek ilişkiler -ki Ankara’nın 2017’de Rusya’dan S-400

⁴⁰ Katerina Soku, “Greece and France give European strategic autonomy a shot” [Yunanistan ve Fransa Avrupa stratejik özerkliğine bir şans veriyor], Atlantik Konseyi, 7 Ekim 2021; “Macron back with Greek defense pact after submarine crisis” [“Denizaltı krizine Macron’dan Yunan savunma anlaşması ile cevap”], Bloomberg, 28 Eylül 2021; “Greece buys six more Rafale fighter jets, frigates from France” [“Yunanistan Fransa’dan altı tane daha Rafale savaş uçağı ve fırkateyn satın alıyor”], Reuters, 24 Mart 2022.

⁴¹ “Yunanistan ve Fransa özel kuvvetlerinden Türkiye kıyılarına yakın adalarda ortak tatbikat”, *Sözcü*, 30 Eylül 2022.

⁴² “France and Cyprus to upgrade military cooperation” [“Fransa ve Kıbrıs askeri iş birliklerini geliştirecek”], *Cyprus Mail*, 16 Haziran 2022; « LOI n° 2020-45 du 27 janvier 2020 autorisant l’approbation de l’accord entre le Gouvernement de la République française et le Conseil des ministres de la République d’Albanie relatif à la coopération dans le domaine de la défense et de l’accord de coopération en matière de défense entre le Gouvernement de la République française et le Gouvernement de la République de Chypre » [“Fransa Cumhuriyeti Hükümeti ile Arnavutluk Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi arasında savunma alanında iş birliğine ilişkin anlaşmanın ve Fransa Cumhuriyeti Hükümeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki savunma iş birliği anlaşmasının onaylanmasına yetki veren 27 Ocak 2020 tarihli 2020-45 sayılı YASA”], 27 Ocak 2020.

⁴³ “Turkey plans to establish naval base in Cyprus” [“Türkiye Kıbrıs’ta deniz üssü kurmayı planlıyor”], *Daily Sabah*, 25 Aralık 2019.

⁴⁴ Kriz Grubu telefon söyleşi, Türk yetkili, 25 Ekim 2022.

⁴⁵ Bu konular, 2. dipnotta sıralanan önceki Kriz Grubu raporlarında ayrıntılı olarak incelendi.

hava savunma sistemleri satın alma kararını hatırlatmak lazım- Türkiye ile NATO'daki müttefikleri arasında zaten karmaşık ilişkileri daha da geriyor. Türkiye yetkilileri genelde, Ankara'nın Batılı ortaklarıyla münasebetlerinin giderek yoğunlaşan sıkıntılara dayanabilecek güçte olduğuna inanıyor. Türkiye'nin Ukrayna'ya silah vermesinin, İsrail ile ilişkilerini düzeltmesinin (Washington için önemli) ve ABD'nin İran'ı kontrol altında tutmak için bölgede ortaklara ihtiyaç duymasının, Ankara'nın Batı baskısından nispeten korunmasını kolaylaştıracağı düşünülüyor.⁴⁶

Bu arada Moskova Kuzey Kıbrıs'a bir anlamda kur yapıyor olabilir. Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya karşı askeri hareket başlatmasını takiben, KC, diğer AB ülkeleri gibi, hava sahasını Rus uçaklarına ve limanlarını ise Rus gemilerine kapattı. Bu kararın ertesinde, Moskova, Kıbrıslı Türklerin Ercan Havalimanı'na (Kıbrıslı Rumlar tarafından Timbu olarak adlandırılıyor) doğrudan uçuşlara başlamayı değerlendirebileceği sinyali verdi. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'taki bazı kesimler Rusya'nın hamlesini "GKRY'den KKTC'ye yönelme" ve Kıbrıs Türk devletini tanımaya doğru atılabilecek bir adım şeklinde görüyor.⁴⁷ Rus yetkililer böyle bir niyetleri olmadığını söylüyor.⁴⁸ Kıbrıslı Rumlar ise Rusya'nın özellikle adanın kuzeyindeki vatandaşlarına konsolosluk hizmeti sunma planlarını dillendirdiği günden beri tedirgin. Moskova'nın, Eylül 2022'de, KC'ne büyükelçi olarak Murat Zyazikov'u ataması da spekülasyonları körükledi. KC'deki Rus büyükelçileri geleneksel olarak Rus Ortodoks toplumu ile Rum Ortodoks Kilisesi arasındaki bağları vurgularlar. Bu sebeple, bir Müslüman olan Zyazikov'un atanması Moskova'nın Kıbrıslı Rum'larla ilişkilerinin olumsuz seyrinin göstergesi olarak algılandı.⁴⁹

Adaya gelen askeri teçhizat, değişen ittifaklar ve dönemsel olarak yükselen tansiyon, Kıbrıs'ın yakında yangın yerine dönmesi ihtimaline delalet etmese de siyasi tabloyu karmaşıktırıyor ve iki toplum arasında çözüm bulmayı zorlaştırıyor.

B. Egemenlik konusunda büyüyen ayrışma

2020'de seçilen Tatar yönetimi, Ankara'nın da onayıyla, Kıbrıs'ta resmi olarak iki devletli bir çözümden yana.⁵⁰ Fakat, Kıbrıs Türk siyasi eliti, iki devletli çözümün ne anlama geldiği hususunda her zaman hemfikir değil.

Bazı Kıbrıs Türkleri iki devletli çözüme, KC'den tam bağımsızlık anlamını yüklüyor ancak bağımsızlığın ne demek olacağı konusunda da farklı görüşler söz

⁴⁶ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Türkiyeli diplomat, Eylül 2022.

⁴⁷ "Flights from Russia to TRNC on the horizon: Top TRNC official confirms" ["Rusya'dan KKTC'ye uçuşlar ufakta göründü"], TRT World, 23 Eylül 2022.

⁴⁸ Bir Türk yetkili Kriz Grubu'na "Moskova akıllı davranırsa, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda Batı'ya karşı duyduğu hayal kırıklığı kullanılabilir. Türk milliyetçileri, Moskova'nın KKTC'nin izolasyonunun kaldırılması ya da tanınması yolunda atacağı her adımdan mutlu olur". Kriz Grubu telefon söyleşisi, Türk yetkili, Temmuz 2022.

⁴⁹ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kasım 2022. Rusya'nın adımların sonuçları henüz ortaya çıkmamış olsa da, kamuoyunun yaptığı ve genellikle komplo teorilerine prim verilen tartışmaları daha da alevlendirdiği muhakkak. "Russia to offer consular services in the north" ["Rusya Kuzey'de konsolosluk servisleri başlatabilir"], *Kathimerini*, 18 Nisan 2022; ve "New ambassador seen reflecting Russian opinion of Cyprus turning to the West" ["Yeni büyükelçinin Batı'ya yönelen Kıbrıs'a dair Rus görüşünü yansıttığı görülüyor."], *Cyprus Mail*, 13 Eylül 2022.

⁵⁰ "KKTC Cumhurbaşkanı Tatar: Artık biz Kıbrıs'ta yeni siyaseti (iki devletli çözüm) savunuyoruz", Anadolu Ajansı, 19 Haziran 2021.

konusu: Kuzey'in kendi başına ayrı bir oluşum şeklinde varlığını sürdürmesi, ya da Türkiye'ye dahil edilmesi, veya bağımsızlığın Kuzey Kıbrıs için müstakil bir AB üyeliği sürecinin başlangıç olması. Türkiye'deki milliyetçi kesim ve Kuzey Kıbrıs'ta yerleşik Anadolu Türkleri, genellikle Türkiye ile azami ölçüde bütünleşmiş bağımsız bir Kuzey istiyor. Yerli Kıbrıslı Türklerinin nispeten daha yüksek bir oranı ise - KC'nin hükmü altında kalmayacakları bir biçimde - Kuzey'i AB'ye katacak bir seçeneği arzuluyor. Yine de çoğu kimse, AB'ye müstakil bir üyeliğin, KC dahil AB üyelerinin oybirliğini gerektirmesi hasebiyle gerçekçi olmadığını itiraf ediyor.⁵¹

Birtakım Kıbrıslı Türk kanaat önderi, iki devletli çözümün illa KKTC'nin bağımsızlığının tanınmasını gerektirmediğini dile getiriyor, iki kurucu devlet (biri Kıbrıs Rum diğeri Kıbrıs Türk) arasında egemen eşitlik tanınırsa, müzakerelere dönüp, konfederasyon çatısı altında birleşip AB üyesi olabileceğini addediyor. Ege-men eşitliğini müzakerelerin öncülü görenler üç ana sav dillendiriyor.⁵²

Birinci savın dayanağı Kıbrıs'ın tarihi. Bu bağlamda, Birleşik Krallık'ın 1960 yılında egemenliği hem adanın Türk ve Rum toplumlarına birlikte devrettiği ve yeni cumhuriyetin Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında bir güç paylaşımı ön-gördüğüne vurgu yapılıyor. Kıbrıslı Rumların, çatışmaların ardından, 1963 yılında devleti "ele geçirdiğini" iddia ediliyor.⁵³

İkinci sav, arzulanan nihai yapıya göndermede bulunuyor. Şöyle ki, en son 2017'de üzerinde anlaşıldığı gibi iki toplumlu, iki bölgeci bir federasyonda siyasi statü ve dönüşümlü cumhurbaşkanlığı verilecek Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumlar siyasi iktidarı paylaşmayı kabul edinceye kadar geçecek süre zarfında, "ayrılıkçı muamelesi" görmesinin anlamsızlığına dikkat çekiliyor.⁵⁴ Bu savın taraftarları, BM arabuluculuğundaki toplantılarda Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin zaten eşitler olarak müzakereleri yürüttüklerini, ancak diğer tüm formatlarda sadece Kıbrıslı Rum liderinin söz sahibi kılındığını belirtiyorlar.

Üçüncü ve son sav, Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin eşitlikten mahrumluğunun bir çözümü engellediğine, ve şimdiki durum kendilerine fayda sağladığı için Kıbrıslı Rumların değişim yönünde gerekli güdüden yoksun olduğuna, oysa tanınmamışlığın Kıbrıslı Türkleri haksız bir şekilde ticari ve diğer bazı kısıtlamalara maruz bıraktığına, dolayısıyla çözüme engel olan asimetrik bir durumun görüldüğüne işaret ediyor. Bir Kıbrıslı Türk yetkili vaziyeti şöyle açıklıyor: "Annan Planı lehinde oy kullandık. BM Genel Sekreteri Annan, Kıbrıs Rum liderliğinin Plan'ın reddi için çabaladığını söyledi ve Kıbrıslı Türklerin izolasyondan kurtarılması çağrısında bulundu ancak egemenliğimiz tasdiklenmediği sürece,

⁵¹ Bu sonuçlara, hem milliyetçi Kıbrıslı Türklerle hem de federasyon yanlısı Kıbrıslı Türklerle yapılan görüşmelerden ve Friedrich Ebert Vakfı (2020) ile Göç, Kimlik ve Hak Çalışmaları Merkezi (2021) tarafından yapılanlar da dahil, çeşitli kamuoyu yoklamalarından hareketle varıldı.

⁵² Kıbrıs Türk başmüzakerecisi bu konuyu ayrıntılandırdı. Ergün Olgun, "Turkish Cypriot View: A Confederation for the 'Island of Cyprus'?" ["Kıbrıslı Türk Görüşü: 'Kıbrıs Adası' için bir konfederasyon?"], Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2000.

⁵³ "Comply with the Proposal or We Will Continue" ["Teklifimize Uyun, yoksa İşimizi Yapmaya Devam Ederiz"], Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 14 Temmuz 2019.

⁵⁴ Kriz Grubu telefon söyleşi, Kıbrıslı Türk yetkili, Eylül 2022.

Kıbrıslı Rumlar izolasyondan kurtulmamıza yönelik her girişimi engelleyebilirler”.⁵⁵ Tarafların “eşit koşullarda müzakere masasına oturmalarına” izin verilmesinin, başarıyla sonuç alınmasına yönelik zemini hazırlayacağı hatırlatılıyor.⁵⁶ Kıbrıslı Türklerin eski bir müzakerecisi, “Mevcut parametreler altında görüşmelere devam etmek bizi sadece oyalar ve ilerlememizi engeller” diyor.⁵⁷

Gelinen noktada KC, ne Kuzey’in bağımsızlığını öngören çözümlere ne de yurtdışında açıklanan konfederalist yapıya yeşil ışık yakma eğiliminde. Genelde Kıbrıslı Rumlar, KC’nin adanın tümü üzerindeki egemenliğinin sorgulanmasını kabul etmiyor.⁵⁸ Ada için tek bir hükümete atıfta bulunan BM Güvenlik Konseyi kararları ile Kıbrıs’ın kuzey kesimini KC toprağı ancak “hükümetin kontrol edemediği” bir bölge olarak tanımlayan Kıbrıs’ın AB’ye katılım belgesinin 10 numaralı protokolünü öne çıkartılıyor.⁵⁹ Kaldı ki Kıbrıslı Rumlara göre, daha önce de belirtildiği üzere, Kuzey’in Ankara’ya bağımlılığının artması, Kıbrıslı Türklerin bağımsız egemen bir taraf muamelesi görme talebinin karşılanmasını zorlaştırıyor.

Kıbrıslı Türklerin, egemenlik yanlısı yaklaşımları lehine, halihazırda, çok taraflı bir destek bulabilmesi zor görünüyor.⁶⁰ Kıbrıslı Türk yetkililer ve uzmanlar, BM Güvenlik Konseyinin Kıbrıslı Türklerin eşit uluslararası statüsünü tasdikleyen bir karar alması gerektiğini savunurken, Kriz Grubu’nun konuştuğu BM uzmanları, Konsey’den bu yönde yeterli olumlu oyun çıkmayacağını ve fikrin hayata geçirilemeyeceğini düşünüyor.⁶¹ Yine de bazı Kıbrıslı Türk temsilcilere göre, pozisyonları bugün için gerçekçi gelmeyebilir ama, “yıllar sürse de nihayetinde” istedikleri gerçekleşecek ve hem Kıbrıslı Rumlar hem de dış aktörler kendi bakış açlarına yanaşacaklar.⁶²

Kuzey’de bazı kişiler, temsilcilerinin tutumunu tasvip etmiyor, ve Ankara’yı 2017’den bu yana gerçekçi olmayan bir yaklaşım benimsemekle suçluyor. Hatta, eski bir müzakereci, “Crans Montana’dan sonra, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın duruşunu sertleştirme ihtiyacı hissetmesi anlaşılabilir ama değişiklik çok keskin oldu. Müzakerelerden çekilmek Kıbrıs Rum tarafının ekmeğine yağ sürdü”, diyor.⁶³

Bu tür görüşleri savunan kesimler, Kıbrıslı Türk yönetimi temsilcilerinin ve Ankara yetkililerinin kendilerini dinlemediğinden şikayet ediyor. Adanın yeniden birleşmesine yönelik müzakerelere dönülmeyeceği pozisyonu resmi makamlarca giderek kemikleşti. Ankara’daki yetkililer, mevcut çizginin faydasını sorgulayan

⁵⁵ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıslı Türk yetkili, Eylül 2022. Annan’ın açıklaması için bkz. “BM genel sekreterinin Kıbrıs’taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu”, UNSC S/2004/437, 28 Mayıs 2004.

⁵⁶ Kriz Grubu söyleşisi, Türk yetkili, Ankara, Kasım 2021. 17 Eylül 2022 tarihinde Ankara çağrısını yineledi: “ABD dahil uluslararası toplum Kıbrıs Türk halkının 1959-1960 Antlaşmalarıyla da teyit edilen egemen eşitliği ve eşit uluslararası statüsünü tescil etmeli ve buna göre hareket etmelidir”. “ABD’nin GKRY’ye Yönelik Silah Ambargosunu Kaldırma Kararı Hk.”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 17 Eylül 2022.

⁵⁷ Kriz Grubu söyleşisi, Eski Kıbrıslı Türk müzakereci, Kuzey Lefkoşa, Mart 2022.

⁵⁸ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Rum yetkililer, Lefkoşa, Mart ve Ekim 2022.

⁵⁹ “Kıbrıs hakkında 10 sayılı protokol”, a.g.e..

⁶⁰ Kriz Grubu yazışması, Kıbrıslı Rum uzman, Aralık 2022.

⁶¹ Kriz Grubu telefon söyleşileri, BM faaliyetleri alanında bağımsız uzmanlar ve BM temsilcileri, Eylül 2022.

⁶² Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁶³ Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

Kıbrıslı Türk muhaliflerle teması büyük ölçüde kesmiş durumda.⁶⁴ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, 2022 yılında BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada KKTC'nin uluslararası zeminde tanınması çağrısı yapması, Ankara'nın artık diğer ülkeleri bu yönde teşvik edeceğinin göstergesi oldu.⁶⁵

C. Ankara'dan sımsıkı bir kucaklama

Ankara'nın Kuzey Kıbrıs'taki siyasi, ekonomik ve kültürel meseleler üzerindeki etkisi 2019'dan beri belirgin bir şekilde artıyor. Bazı gözlemciler bunu boğucu ölçüde sıkı bir kucaklama şeklinde tasvir ediyor.⁶⁶

Daha önce de belirtildiği gibi, Kuzey Kıbrıs 1974'teki bölünmeden beri Ankara'ya bağımlı. Uluslararası tecrit/izolasyon, ticaret ve turizmin gelişmesini engellerken, doğrudan yabancı yatırım ve gayrimenkul alanlarında da bir yandan gelecekle ilgili belirsizlikler diğer yandan da mülkiyet ile ilgili anlaşmazlıklar nedeniyle ilerleme kaydedilemiyor. İlaveten, büyük ve hantal bir kamu sektörünün varlığı, mali dengesizliği körüklüyor.⁶⁷ Türkiye, tüm bu yıllar boyunca Kuzey'i doğrudan yardımlarla ayakta tuttu. Vasıflı Kıbrıslı Türkler büyük oranda Türkiye'ye, İngiltere'ye ve daha önceden yerleşik gurbetçilerin bulunduğu başka ülkelere yerleşti.⁶⁸

Yeniden birleşme müzakereleri sürerken, anlaşmaya varılmasını müteakip Avrupa'dan gelecek yardımlarla ve yatırımlarla Kuzey'in ihtiyaçlarının karşılanması öngörülüyordu.⁶⁹ Fakat halihazırda müzakerelerin öngörülebilir bir gelecekte başlaması ve yakın zamanda çözüme erişilmesi ihtimalinin bulunmaması sebebi ile Ankara'nın eğilimi bu boşluğu doldurarak Kuzey Kıbrıs'ın sorunlarını ivedilikle tek başına çözmek.

Nitekim Ankara oluşan bu boşluğu doldurmaya çalışıyor. 2019 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı bünyesinde, çeşitli bakanlık ve kurumlar tarafından Kuzey Kıbrıs'a sağlanan destekleri tek elden yönetmek üzere bir Kıbrıs İşleri Koordinatörlüğü kuruldu. Birimin amacı, Kuzey'in altyapısını güçlendirmenin yanı sıra, kapasite geliştirme, krediler ve daha iyi yönetim yoluyla Kuzey Kıbrıs'ın gelişmesine katkıda bulunmak.⁷⁰ Birim çalışanları, yaklaşımda büyük bir değişime işaret ediyor ve yürütülen programların AB'nin, hem aday ülkelere yönelik katılım

⁶⁴ Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁶⁵ Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Birleşmiş Milletler 77. Genel Kurulunda Yaptıkları Konuşma", 20 Eylül 2022. Daha önce Kıbrıslı Türk yetkililer egemen eşitlik çağrılarının Türkiye dışında herhangi bir ülke tarafından bağımsız bir devlet olarak derhal tanınma talebi anlamına gelmediğini vurguluyordu. Kriz Grubu söyleşileri, Türk ve Kıbrıslı Türk yetkililer, Eylül 2021 ve Mart 2022.

⁶⁶ Kriz Grubu söyleşileri, Kuzey Lefkoşa, 2021-2023.

⁶⁷ Kriz Grubu Avrupa Raporları N°229, *Divided Cyprus: Coming to Terms on an Imperfect Reality [Bölünmüş Kıbrıs: Kusursuz Olmayan Bir Gerçekle Yüzleşmek]*, 14 Mart 2014.

⁶⁸ Kıbrıs Türk diasporası Türkiye ve Birleşik Krallık'ta yoğunlaşmış vaziyette ancak ABD, Kanada ve Avustralya'da da hatırı sayılır büyüklükte topluluklar bulunuyor. "Kıbrıs Harekatı öncesi, sırası ve sonrasında adanın ve Türkiye'nin kaderi nasıl şekillendi?", *Euronews*, 20 Temmuz 2020 (Turkish); Tozun Issa, "Turkish-Speaking Communities in Britain" [Britanya'da Türkçe Konuşan Topluluklar], *The Welsh Journal of Education*, cilt 13, sayı 1 (2004).

⁶⁹ Kriz Grubu söyleşileri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı temsilcileri, Ankara, Kasım 2021.

⁷⁰ "Kıbrıs İşlerinin Koordinasyonu", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 6 Temmuz 2019.

öncesi yardım programlarına hem de aday olmayan fakat ortak ülke statüsündeki devletlere yönelik kurumsal kapasite geliştirme programlarına benzediğini söylüyor.⁷¹ Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'tan bazı yetkililer, bu programların Kuzey'i güçlendireceğini ve böylece müzakereler yeniden başladığında ellerinin daha güçlü olacağını savunuyor.⁷²

Genelde Tatar'a 2020 yılında oy verenler, Türkiye'nin arkasında durduğu bu ismin seçimi kazanması halinde, Ankara'nın Kuzey'e ekonomik katkısının artacağını düşünüyordu.⁷³ Takip eden iki yılda Türkiye'nin kendi mali istikrarsızlığı, Kuzey'in ekonomik sıkıntılarını gidermek yerine derinleştirdi. Uzmanlara göre para ve faiz politikası nedeniyle Türk lirasında yaşanan değer kaybı ve yüksek enflasyon Kuzey'i vurdu.⁷⁴ Aynı zamanda, Kuzey Kıbrıs ekonomisi COVID-19 salgını ve buna bağlı sokağa çıkma yasaklarıyla da sarsıldı. Kuzey'in turizm ve yüksek öğrenim gelirleri -özellikle de derslerin online yapılmasından mütevellit öğrenci harcamalarının durması hasebiyle- azaldı. Bu iki sektöre bağlı diğer sektörlerde de elde edilen kazanç düştü. Pandemiden önce turizm, Kuzey'in yıllık GSYH'sinin yaklaşık yüzde 20'sini temsil ediyordu ve tüm sektörler arasında en yüksek paya sahipti. İlgili hizmet sektörleriyle birleştirildiğinde bu pay yaklaşık yüzde 35'e ulaşıyordu. Turizmin GSYH payı 2020'de yüzde 12,8'e düştü. 2021'de ise çok az bir artışla yüzde 13,8'e yükseldi.⁷⁵

Desteklediği Tatar'ın seçilmesi ile Türkiye, tamamlandığında tarım dahil Kuzey'deki tüm ekonomik faaliyetlere katkı sağlayacağı öngörülen yol yapımı ve su borusu hatlarının döşenmesi dahil birçok altyapı projesinin inşasına girişti. Ayrıca Ankara, yerel idarecileri eğitmek ve girişimcilere mikro krediler sunma çabasında. Henüz bunların etkisini değerlendirmek zor. Kuzey'dekinden daha güçlü ekonomilerde bile mikro kredilerin ve kapasite geliştirme meyvelerini vermesi zaman alıyor.

Türkiye, Kuzey ile iktisadi bağını güçlendirmeye devam ediyor. Nisan 2022'de Ankara, Kuzey Kıbrıs yönetimi ile bir mali iş birliği protokolü imzaladı. Protokol bir ay sonra yürürlüğe girdi.⁷⁶ Buna göre, 2022 yılında Türkiye'den KKTC'ye hibe ve kredi yoluyla 4,25 milyar Türk lirası (200 milyon ABD doları) aktarılması öngörüldü. Hedefler arasında Kuzey Kıbrıs kamu kurumlarının kapasitesinin iyileştirilmesi, bütçe açıklarının kapatılması, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi de vardı. Ankara'nın 31 Mart 2023 tarihinde ilan ettiği yeni protokol uyarınca ise,

⁷¹ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıs İşleri Koordinatörlüğü temsilcileri, Ankara, Kasım 2021.

⁷² Kriz Grubu söyleşileri Kıbrıs İşleri Koordinatörlüğü temsilcileri, Ankara, Kasım 2021; Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁷³ Tatar'ın seçim kampanyası vaatlerinin bir incelemesi için bkz. Hacer Buruk ve Ayça Demet Atay, "KKTC 2020 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Adayların Kullandıkları Mesaj Stratejileri Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sanat, Kültür ve İletişim Dergisi*, cilt 3 (2021).

⁷⁴ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Türk uzman, Ocak 2022.

⁷⁵ Bunlar, "KKTC" Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Gerçekleşme Rakamları adlı yayından alınan yaklaşık değerler. "KKTC" İstatistik Kurumu, 2020.

⁷⁶ "KKTC-TC 2022 Yılı İktisadi ve Mali İşbirliği Protokolü" imzalandı", KKTC Enformasyon dairesi, 15 Nisan 2022. Tam metin Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'nde yayımlandı. Anlaşmanın ayrıntıları için, bkz. "İşte ekonomik protokol", *Yenidüzen*, 20 Mayıs 2022.

KKTC'ye hibe ve kredi şeklinde 9,5 milyar Türk lirası (495 milyon ABD doları) verilecek.⁷⁷ Bu para ile 26 yeni okul, üç hastane, bir sağlık merkezi ve bir ulusal afet ve deprem merkezi inşa edilecek ve sulama gibi altyapı projeleri desteklenecek.

Ankara'nın destek verme şekilleri Kuzey'in tüm siyasi yelpazesi tarafından her zaman sıcak karşılanmıyor. 2022 anlaşması imzalandığında yoğun tartışmalar yaşandı. O dönem hem Türkiye yetkilileri hem de Kıbrıs Türk yönetimi temsilcileri protokolün Kuzey Kıbrıs ekonomisini daha güçlü kılarak kendi kendine daha fazla yetecek hale getireceğini savunmaktaydı.⁷⁸ Oysa, 53 sayfalık belgede, kamu maliyesi ile doğrudan ilgisi sorgulanabilecek eğitim, din işleri, dezenformasyonla mücadele ve "KKTC vatandaşlığının kazanılması" gibi bazı konularda uyum ve koordinasyon gereği gibi hususlar yer alıyordu.⁷⁹ Diğer tartışmalı hükümler arasında sendikal faaliyetlerin kısıtlanması, limanların özelleştirilmesi ve Türkiye vatandaşlarının KKTC vatandaşlığına geçişinin kolaylaştırılması bulunuyordu. 2023 yılında Kuzey Kıbrıs'ın ana muhalefet partisi, ikinci mali protokolü eleştiren yazılı bir açıklama yayınladı ve bunun Kıbrıslı Türklerin ihtiyaçlarını gözetmeyen önceki belgelerin bir tekrarı olduğunu söyledi.

Ankara'nın Kuzey'de artan rolü hakkında kamuoyu bölünmüş vaziyette. Tatar'ın ana seçmen kitlesi ağırlıklı olarak nispeten düşük gelirli işçi sınıfına mensup sağ eğilimli Kıbrıslı Türkler ve Türkiye'den yerleşenlerden müteşekkil. Bu kesimler Ankara'nın Kuzey Kıbrıs'ın meselelerine daha fazla dahlinden genelde memnuniyet duyuyor, kamu hizmetlerinin ve altyapının iyileştirilmesinin yanı sıra yerel iş dünyası için fırsatlar yaratılması beklentisini taşıyor.⁸⁰ Bazı Kıbrıslı Türkler ise, Türkiye'nin desteğini, istenmeyen birtakım ideolojik ve siyasi şartlar çerçevesinde vermesinden çekiniyor, ve yukarıda atıfta bulunulan protokolün kapsamının genişliğinin Ankara'nın fazla müdahaleci olmasına imkan vermesinden endişe ediyor. Yerli Kıbrıslı Türkler kendilerini Anadolu Türklerinden ayrı bir kimliğe ait görebiliyor. Onlara göre Ankara'nın etkisi, -ada kültürüne aykırı olarak- dindarlığı teşvik ediyor. Türkiye'nin adada yeni cami inşaatlarını finansman sağlaması buna bir örnek olarak gösteriliyor.⁸¹ Kriz Grubu'na konuşan geniş bir yelpazede Kıbrıslı Türk kadın ve erkekler, hem bağımsız yargı hem de -Ankara'nın verimlilik baskısına rağmen- işçi haklarını korumayı başaran sendikalar için ayrıca endişe duyduklarını söylüyor.⁸²

Başka bazı kaygılar olsa da, hiçbiri Kuzey Kıbrıs ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gidişatını değiştirecek nitelikte değil. Kuzey'deki bazı kesimler, artan muhafazakarlıktan dolayı daha ataerkil görüşlerin Türkiye etkisiyle artacağını

⁷⁷ "Turkish Cypriot premier hails 'historic protocol' with Türkiye" ["Kıbrıslı Türk lider 'tarihi protokolü' memnuniyetle karşıladı"], Anadolu Ajansı, 1 Nisan 2023.

⁷⁸ Kriz Grubu telefon söyleşileri, Yetkililer, Ankara ve Kuzey Lefkoşa, Haziran-Eylül 2022.

⁷⁹ "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hükümeti arasında İmzalanan Anlaşma", Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazetesi, 24 Mayıs 2022.

⁸⁰ Kriz Grubu söyleşisi, eski Kıbrıslı Türk yetkili, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁸¹ Bkz. "Kıbrıs'ta yapılan cami tepki çekti", CNN Türk, 22 Kasım 2016; ve "Turkish Cypriot teachers worried about diminishing of secular education" ["Kıbrıslı Türk öğretmenler laik eğitimin azalmasına endişe duyuyor"], *Cyprus Mail*, 24 Ağustos 2017.

⁸² Bazı bağımsız uzmanlar, bu koruma çabalarının neticesinde, en azından kamu çalışanları açısından, israf, lüzumsuz istihdam ve verimsizlik yaratıldığını savunuyor. Kriz Grubu söyleşileri, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021 ve Mart 2022.

düşünüyor.⁸³ Özellikle Kıbrıslı Türk şirketlerin akıbeti hususunda tasalanan başkaları ise Ankara'nın hayata geçirmek istedikleri noktasında Türkiye'deki müteahhitleri, adadaki daha az deneyimli firmalara tercih etmesinden şikayetçi.⁸⁴ Kriz Grubu ile konuşan eski bir Kıbrıslı Türk yetkili, Kıbrıslı Rumlarla iş yapma imkansızlığından mütevellit “ekonomik büyüme için Türkiye'nin Kuzey'deki izdüşümünün büyümesinden başka seçenek bulunmuyor. Bu durumun yönetsel sonuçları olursa da, varsın olsun”.⁸⁵

Ankara'nın ipleri daha fazla eline alması uluslararası camiada Kuzey Kıbrıs yönetiminin egemen olmadığına dair algıları besliyor. Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs siyaset ve bürokrasisi üzerindeki kontrolünü sıkılaştırdığından hareketle, Kıbrıslı Türklerin gerçekten bağımsız bir müzakere tarafı olduklarını iddia etmeleri giderek zorlaşabiliyor. Ayrıca, Türkiye'nin Kuzey'in yönetiminde ve işleyişinde giderek hissedilen ağırlığı, Kıbrıslı Rumların, muhataplarının Kıbrıs Türkleri değil Türkiye olduğu yönündeki - zaten güçlü- algısını besler nitelikte. Kıbrıslı Rumlara göre Ankara'nın Kuzey'i böylesine “sımsıkı kucaklaması”, Kıbrıslı Türklerin müzakere süreçlerinde bağımsız bir egemen gibi hareket edebileceği savını çürütüyor.⁸⁶

D. Varoşa/Maraş'ın sarsılan statükosu

1974 yılında Türk birlikleri, Kıbrıs'ın doğusundaki Famagusta/Gazimağusa ilçesinin bir kısmını, hem merkezi liman şehrini hem de o zamanlar adanın en çok turist çeken ve şehrin sahil kasabası olan Varoşa/Maraş'ı, kontrol altına aldı. Türk askeri hareketi nedeniyle, buraların tüm Kıbrıslı Rum sakinleri (sayıları yaklaşık 39.000'di ve şehrin toplam nüfusunun yüzde 80'ini temsil ediyorlardı) Kıbrıs'ın güney kesimine göçtü. O zamandan beri Famagusta/Gazimağusa'nın yüzde 80'i Kıbrıs Türk yönetiminin hakimiyetinde.

6,4 kilometrekarelik Varoşa/Maraş'ın durumu, evler, okullar ve işyerlerinin bulunduğu şehrin geri kalanından farklı. 30'dan fazla otel ve 3 km'lik kumsala sahip bu kasaba, çitle çevrilmiş ve resmi olarak “askeri bölge” ilan edilmiş hayalet bir yerleşim yeri.⁸⁷ Yıllarca, hem Ankara hem Kıbrıslı Türkler, elde tutulan ve fakat boş bırakılan Varoşa/Maraş'ın bir çözüm halinde iade edilebileceği, o zamana kadar da pazarlık kozu olarak kullanılacağı kanısını taşıdı.⁸⁸ Kıbrıslı Rumların çatışmalar sırasında terk ettikleri diğer yerlerin aksine, burada yerleşim yok. Dolayısıyla, kendi hak ve ihtiyaçlarını gözeten yeni sakinlerin taşınmış bulunduğu diğer yerlerde yaşanan sıkıntılarla karşılaşılmaması söz konusu değil.

Kıbrıslı Rumlar, bölgedeki mülklerin yasal sahibi Kıbrıslı Rum kişi ve işletmelere iade edilmesini ve Varoşa/Maraş'ın statüsüne ilişkin 550 ve 789 sayılı BM

⁸³ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıs Türk medyası ve sivil toplumunun mensupları, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁸⁴ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Türkler, Kuzey Kıbrıs ve Ankara, ayrıca telefon söyleşileri, Eylül 2021-Eylül 2022.

⁸⁵ Kriz Grubu söyleşisi, Eski Kıbrıslı Türk yetkili, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

⁸⁶ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Türk ve Rumlar, Mart 2022 ve Aralık 2022.

⁸⁷ Kriz Grubu Brifingi N°61, *Cyprus: Six Steps toward a Settlement [Kıbrıs: Çözüme Doğru Altı Adım]*, a.g.e..

⁸⁸ Aynı yerde. Bkz. Mete Hatay, “Varoşa: Between Human Rights and Realpolitik” [“Maraş: Gerçekçi Politika ve İnsan Hakları Arasında”], PRIO, 2021.

Güvenlik Konseyi Kararları uyarınca bölgenin BM yönetimine devredilmesini istiyor. 550 ve 789 sayılı kararlara göre, bu adımlar, Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm olmasa da atılmalı. Kaldı ki mülk iadesine, sorunun çözümüne yönelik çok sayıdaki teklifin içinde (bkz. Ek A) güven artırıcı bir adım olarak yer verilmiş. Kıbrıslı Rumlar bu yaklaşımı desteklerken, Kıbrıslı Türkler nihai kapsamlı bir çözüm için anlaşmaya varılmadan ya da önemli tavizler elde etmeden böylesi önemli bir kozdan vazgeçmekten imtina ediyor.⁸⁹

Son birkaç yılda Türkiye ve Kuzey Kıbrıs yeni bir istikamete girdi. Ekim 2020'de Kıbrıslı Türk yetkililer, Varoşa/Maraş'ın küçük bir kısmını (yaklaşık yüzde 3,5) halkın erişimine ve kullanımına açmak için gereken altyapıyı hazırlamaya başladı.⁹⁰ Temmuz 2021'de, söz konusu kısmın "askeri bölge" statüsü kaldırılarak, plaj ve yol sivilere açık alan ilan edildi.⁹¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan, pilot kısımda mülk sahibi olan Kıbrıslı Rumlara, tazminat ya da mallarının iadesi için başvuruda bulunmaları çağrısı yaptı.⁹² Türkiye tarafından 2005 yılında Kıbrıslı Rumların "KKTC" kontrolündeki toprak ve/veya mülk taleplerini sonuca bağlamak amacıyla kurulan Taşınmaz Mal Komisyonu, askeri bölge statüsü nedeniyle, Kapalı Varoşa/Maraş ile ilgili hiçbir başvuruyu inceleyemiyordu.

Türkiye ve Kıbrıslı Türkler yeni yaklaşımın muhtemelen bazı yararlar sağladığını düşünüyor. Kıbrıs Türk yönetiminin önde gelen isimleri bunu, Kıbrıslı Rumlar için statükonun maliyetini artırarak Kuzey'in elini nazari görüşmelerde güçlendirmeye yönelik bir hamle addediyor. Kıbrıs Türk tarafının başmüzakerecisine göre, bir uzlaşıya varılabilmesi için, girilen çıkmaz her iki tarafa da zarar vermeli.⁹³ Bir Kıbrıslı Türk uzman ise, yeni yaklaşımı "[Türkiye'nin] hem Kıbrıs sorunu hem de hidrokarbonlar konusunda Rum tarafının tutumundan kaynaklanan kızgınlığını ve yılgınlığını yansıtan bir misilleme hareketi" ve KC'yi hidrokarbon projelerine tek taraflı olarak girmekten caydırma çabası olarak değerlendirmekte.⁹⁴

Öte yandan çeşitli Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, sivil kullanıma açma kararının başka gerekçeleri de olduğunu düşünüyor. Askeri bölge statüsünün kaldırıldığı bölgedeki 350-400 Kıbrıslı Rum mülk sahibi mülklerini satmaya ya da mülklerine

⁸⁹ Türk ve Kıbrıslı Türk yetkililer, Varoşa/Maraş'ın kapsamlı bir çözüm olmaksızın KC'ye verilmesi halinde, Kıbrıslı Rumların federatif bir çözüm için gereken güç paylaşımı tavizini verme noktasında daha az istekli olacağına dair yaygın inancı sıklıkla dile getiriyor. Kriz Grubu söyleşileri, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021 ve Mart 2022.

⁹⁰ "Erdoğan holds rainy picnic in Cypriot ghost-town" [Erdoğan Kıbrıs'taki Hayalet Şehirde 'yağmurlu piknik' yaptı"], *EUobserver*, 16 Kasım 2021.

⁹¹ "Turkey says part of Cyprus ghost town to reopen; EU, UK, U.S. object" [Türkiye Kıbrıs'taki hayalet şehrin yeniden açılacağını söyledi; AB, Birleşik Krallık, ABD karşı çıktı"], *Reuters*, 21 Temmuz 2021.

⁹² "Erdoğan calls on Greek Cypriots to apply to a panel to claim their properties in Varoşa" ["Erdoğan Kıbrıslı Rumların Maraş'taki mal varlıklarını geri almak için panele başvurularını söyledi"], *Hürriyet Daily News*, 16 Kasım 2020.

⁹³ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Türk başmüzakereci, Kuzey Lefkoşa. Bkz. Olgun, "Turkish Cypriot view: A Confederation for the 'Island of Cyprus'?" ["Kıbrıslı Türk Görüşü: 'Kıbrıs Adası' için bir konfederasyon?"], a.g.e..

⁹⁴ Kriz Grubu telefon söyleşileri, muhalif partilerin temsilcileri ve eski Kıbrıslı Türk yetkililer, Haziran-Temmuz 2022. Ahmet Sözen'den alıntı için bkz. "Erdoğan met by protests from Turkish Cypriots during visit" ["Kıbrıslı Türkler ziyareti sırasında Erdoğan'ı protesto etti"], *The Guardian*, 15 Kasım 2020.

dönerek Kıbrıs Türk yönetiminin kontrolü altında yaşamaya karar verdikleri ölçüde, bu bölgenin KC kontrolüne iadesine yönelik baskı azalabilir. Ayrıca, Taşınmaz Mal Komisyonu'nun talepleri karara bağlamasına imkan tanınması sayesinde Türkiye, 1974'ten bu yana mülklerini kullanamayan Kıbrıslıların, iade konusunda iç hukukta seçenek bulunmaması hasebiyle başvurdukları -vaziyetten Ankara'yı sorumlu tutan- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin incelemelerinden, tazminattan, ve oluşan kötü izlenimden de kurtulacak.

İşte tam da bu nedenlerle, beklenebileceği gibi, Kıbrıslı Rumlar yaşanan gelişmelere menfi yaklaşıyor. Erdoğan'ın ortaya koyduğu sürece katılmanın Türkiye'nin Varoşa/Maraş'ı "koloni" haline getirmesine yarayacağını savunuyor.⁹⁵ Kıbrıs Rum liderleri, Varoşa/Maraş'taki mülklerin ihyasının veya değerlendirilmesinin müzakereleri daha zorlaştırmasından çekiniyor ve Kıbrıslı Türklerin bu önemli pazarlık kozundan vazgeçmelerinin, adayı birleştiren bir çözüme niyetleri kalmadığını göstereceğini düşünüyor.⁹⁶ Bu durumun Kıbrıslı Rumların müzakerelere katılma motivasyonunu azaltacağı kanaati hakim. Ayrıca, Kıbrıslı Rum mülk sahiplerinin, Taşınmaz Mal Komisyonu aracılığıyla tazmin edilince, artık müzakerelerin devamı lehine lobi yapmayacağından da endişe duyuluyor.⁹⁷ (Öte yandan, Kuzey'in yasal mülk sahiplerine danışmadan yeniden inşa ve ihya yoluna girmesi halinde de Kıbrıslı Rumlar öfkeleneyeceği ve yeniden birleşmeye niyet veya isteklerinin azalacağı tahmin ediliyor.⁹⁸)

Kıbrıslı Rumların endişelendiği somut adımlar henüz pek gerçekleşmedi. Haziran 2019'da Kıbrıs Türk lideri Tatar'ın, Türkiye'nin turizm yatırım şirketlerini Varoşa/Maraş'ta yeni dönem için hazırlıklara başlamaya çağırarak, atıl durumdaki otellerin yenilenebileceğine dair beklentiyi arttırdığı bir gerçek.⁹⁹ Halihazırda ise sadece iki ana yol açılmış, bir cami restore edilmiş ve ziyaretçilerin yiyecek içecek alabilecekleri derme çatma büfeler hizmete girmiş bulunuyor.¹⁰⁰

Varoşa/Maraş'ı kaybetme korkusuyla Kıbrıslı Rumların hidrokarbon projelerini durduracağına dair bir işaret yok. Fakat, Kıbrıslı Rumlar Varoşa/Maraş'ta statükonun daha çok değişmesi riskini azaltmak için bazı girişimlerde bulundular. Kriz Grubu'na konuşan bir Kıbrıslı Rum uzman, güven artırıcı önlemleri desteklemesiyle bilinen Yannis Kasulidis'in Anastasiadis tarafından dışişleri bakanı atanmasının arkasında Varoşa/Maraş'taki hareketliliği durdurma arzusunun olduğunu söyledi. Kasulidis, görüşmeleri yeniden canlandırmak ve Kıbrıslı Türklerin Varoşa/Maraş'taki eylemlerini tersine çevirmese bile belki de dondurmak amacıyla yeni bir güven artırıcı önlemler seti (bkz. Bölüm V) sundu.

⁹⁵ "The Varosha property question" ["Maraş malvarlıkları sorunu"], *Cyprus Mail*, 29 Kasım 2020.

⁹⁶ Kriz Grubu söyleşilerinde çok sayıda Kıbrıslı Rum bu endişeyi dile getirdi.

⁹⁷ Hem Cumhurbaşkanı Anastasiadis hem de Famagusta Belediye Başkanı, Kıbrıslı Rum mülk sahiplerini Türk komisyonuna başvurmamaları konusunda uyardı. "President warns Varosha residents using IPC are falling into a trap" ["Başkan TMK'ya başvuran Maraş sakinlerinin tuzağa düştükleri konusunda uyardı"], *Cyprus Mail*, 29 Ocak 2022.

⁹⁸ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Rum uzman, Lefkoşa, Mart 2022. Oradan gelen insanlar için Varoşa/Maraş'ı geri alma olasılığı, yeniden birleşmeyi anlamlı kılıyor.

⁹⁹ "Güney Ege turizmciler, 'hayalet şehir' Maraş'ı kalkındırmaya talip", DHA, 23 Haziran 2019.

¹⁰⁰ Müteahhit firmanın, Varoşa/Maraş'ta yenilenen bir parka "Kıbrıs Millet Bahçesi" adını vermesi, bu ismin Türk hükümeti tarafından Türkiye'nin büyük şehirlerinde açılan "millet bahçelerini" çağırışması nedeniyle Kıbrıslı Rumları rahatsız etti. "Varosha revamp ongoing at feverish pace" ["Maraş restorasyonu felaket hızla ilerliyor"], *Kathimerini*, 9 Kasım 2020.

Fikirlerini Kriz Grubu ile paylaşan Kıbrıslı Rum uzman, bu yaklaşımı “Hiçbir cumhurbaşkanı Varoşa/Maraş kaybedildiği gün Cumhuriyet’in başındaki kişi olmak istemez” diyerek açıkladı.¹⁰¹

E. *Tatbiki iş birliğinin önündeki engeller ve yaşanan yılgınlıklar*

On yıllar boyunca, yabancı destekçiler ve donörler adadaki fiili bölünmenin her iki tarafta sıradan vatandaşlara verdiği zararı hafifletmek için projeler geliştirdiler. Ancak çözüm umutları azaldıkça, bu iş birliği kanallarında da daralma yaşandı.

1. Teknik komiteler

Hem Kıbrıslı Rumları hem de Kıbrıslı Türkleri ilgilendiren bazı konuların idaresinde başvurulmuş en önemli araçlardan biri, toplumlar arasında koordinasyon ve bağlantı sağlamak amacıyla 2008 yılında BM himayesinde oluşturulan iki toplumlu teknik komiteler. Şu anda, her birinde eşit sayıda Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk bulunan, ve her iki toplumdaki bir kişinin eşbaşkanlık yaptığı on iki tane komite var. Komite üyeleri toplum liderleri tarafından atanıyor ve isimleri kamuya paylaşılmıyor. Eşbaşkanlar ezici bir çoğunlukla erkek (sadece iki Kıbrıslı Rum kadın ve dört Kıbrıslı Türk kadın komitelerde eşbaşkan) ve üyelerin ekseriyeti erkek.¹⁰²

Komitelerde başından beri egemenlik hususunda tartışmalar yaşanıyor. KC, Kıbrıs Türk yönetiminin meşruiyetine dair herhangi bir imadan kaçınmak amacıyla, komite üyelerinin “KKTC’de” resmi bir sıfatı ya da “KKTC” adına hareket etme yetkisini olmaması konusunda ısrarcı. KC, bu komiteleri, her iki toplumun günlük yaşamını etkileyen işlevsel konularda uzmanların eşgüdüm sağlamasına imkan veren iletişim ortamları şeklinde görüyor. Kıbrıs Türk tarafının yöneticileri ise, komitelerin karar alabilmesini ve uygulama yaptırabilmesini istemekte. Dolayısıyla da komite üyelerinin devlet yetkilisi olmasını tercih ediyor.

Sonuç, her iki toplum için de olumlu sonuçlar getiren ama çoğu zaman işleyiş tarzı tarafları yıldıran bir sistem. Kıbrıs Türk yönetiminin eski bir üyesi komite deneyimini şu sözlerle aktarıyor: “Küçük engellerin üstesinden gelmek, ‘KKTC’ tarafından yetkilendirilmiş herhangi bir kuruluşu, hatta bir üniversiteyi bile dahil etmeden bir şeyler yapmak için yaratıcı çözümler bulmak aylarımızı aldı. Getirilerin küçüklüğü göz önüne alınırsa, bu zahmetli uğraşa tekrar girişileceğinden şüpheliyim”.¹⁰³ Yine de, bazı getiriler o kadar küçük değil: komiteler kültürel miras alanlarının restorasyonu, suçluların yakalanmasında, barış eğitimleri verilmesinde ve cep telefonu hizmetlerinin tüm ada çapında sağlanmasında önemli rol üstlendi. COVID-19 aşılama ve test süreçlerinde ise eşgüdümlü bir yönetim sergilenmesine yardımcı oldu.¹⁰⁴

¹⁰¹ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Rum uzman, Lefkoşa, Mart 2022.

¹⁰² Başlangıçta yedi adet olan teknik komite (suçla mücadele, ticaret, kültürel miras, kriz yönetimi, insani konular, sağlık ve çevre) sayısı zamanla (kültür, toplumsal cinsiyet, eğitim, kontrol noktaları ve yayın/telekomünikasyon alanlarında eklenmesi ile) on ikiye çıktı.

¹⁰³ Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, 6 Eylül 2021.

¹⁰⁴ “Police from both sides take part in simultaneous Pyla raids (Update 4)” [“İki taraftan da polis kuvvetleri ortak Pile operasyonlarında yer aldı”], *Cyprus Mail*, 2 Kasım 2016. “Statement by the United Nations Spokesperson in Cyprus” [“Kıbrıs’taki BM Sözcüsünün Açıklaması”], BM Kıbrıs

Ancak her iki toplum da bu komiteleri değerli bulduğunu dile getirirse de, artan güvensizlik yapılabilecekleri sınırlayabiliyor. Tatar yönetiminin Ekim 2020’de iktidara gelmesinin ardından bir takım Kıbrıslı Türk komite üyesi istifa etti ya da görevden alındı. Komitelerdeki Kıbrıslı Rumların çoğuna göre, yeni Kıbrıslı Türk üyeler daha az bilgili, yetenekli ve ilgili. Bu nedenle, Rumların da bir kısmı da görevlerini bırakmış.

Çevre konularıyla ilgilenen komitede yaşananlar, hedefler siyaset dışı olsa da ve her iki tarafça arzulansa da, Kıbrıs’taki siyasi çıkmazın, hem zararların azaltılmasının hem genel bazı iyileştirmeler yapılabilmesini nasıl engellediğine güzel bir örnek.¹⁰⁵ Kıbrıs çevre alanında çeşitli zorluklarla karşı karşıya. İklim değişikliğinin Akdeniz’in sıcaklığını ve toprak tuz oranını zaman içinde artırması muhtemel. Ayrıca adadaki sıcaklığın yükselmesi de, ormanların yok olmasına ve uzun kuraklıklara yol açacak mahiyette. Hava durumu, devletler arasındaki sınırlar ya da herhangi bir bölünme çizgisi itibarıyla farklılık göstermiyor. Hastalıklar, kirlilik, bitkiler ve hayvanlar da oralarda durmuyor. İklim değişikliğine yönelik politikaların başarısı, ada çapında uygulanmalarına bağlı. Her iki toplum da çevre konularında iş birliğini, işbirliği olmadan etkili çalışma imkanı olmamasından dolayı, destekliyor. Yine de Kıbrıs’taki kuzey-güney ayrımı muazzam engeller yaratıyor. Kıbrıslı bir çevreciye göre: “Her iki tarafın siyasetinin gülünçlüğü hiçbir alanda çevre alanındaki kadar belirgin değil. Ortak tehditlerin üstesinden gelmek için siyasi çözüme kavuşmayı bekleyemeyiz”.¹⁰⁶

Zorluklardan biri, KC ve “KKTC’nin” ilgili düzenlemeleri arasındaki fark. KC, çevre alanındaki tehditlerle mücadelede AB standartlarına uymak zorunda. Kuzey çevre alanında kaydadeğer AB fonu ile desteklenmiyor, ve AB denetimine tabi değil. Mesela gıdaya erişim sorunu ile karşı karşıya kalan ve zehirli kimyasallardan dolayı tehdit altında olan kızıl akbabaların adanın güneyinde rehabilitasyonuna yönelik milyonlarca avroluk bir AB projesi, kuşlar serbest bırakılıp söz konusu tehlikelerin devam ettiği adanın kuzeydeki yuvalarına uçtuklarında baltalanıyor.¹⁰⁷

Görüşmeleri, 13 Nisan 2022; “UN press release: Imagine project reaches 3,665 students” [“BM basın açıklaması: Hayal Et projesi 3.665 öğrenciye erişti”], ADHR, 28 Haziran 2019; “Technical Committee on Cultural Heritage completes conservation works at Panagia church” [“Kültürel Miras Teknik Komitesi Panagia klisesindeki onarım çalışmalarını tamamladı”], *In-Cyprus*, 3 Haziran 2021; “Bicommunal health committee working on reopening of crossings” [İki toplumlu sağlık komitesi sınır geçişlerinin tekrar açılması üzerinde çalışıyor], *Kathimerini*, 13 Nisan 2021; “Bicommunal Committee on Health discusses issues related to EU digital covid certificate” [“İki toplumlu sağlık komitesi dijital AB covid sertifikası hakkındaki konuları görüşüyor”], *In-Cyprus*, 4 Ağustos 2021; “Mobile phone links established between two sides (Updated)” [İki taraf arasında cep telefonu bağlantıları oluşturuldu], *Cyprus Mail*, 11 Temmuz 2019; “Mobile interoperability was no easy task, CCCI official tells CNA” [“Cep telefonlarının birlikte çalışabilmesini sağlamak hiç kolay bir iş değildi, Kıbrıs Sanayi ve Ticaret Odası başkanı Kıbrıs Haber Ajansına anlattı”], *In-Cyprus*, 12 Temmuz 2019.

¹⁰⁵ Komitenin beş kadın (üç Kıbrıs Türk tarafından, iki Kıbrıs Rum tarafından) ve yedi erkek (üç Kıbrıs Türk tarafından ve dört Kıbrıs Rum tarafından) var.

¹⁰⁶ Kriz Grubu söyleşisi, Çevre alanındaki teknik komitenin Kıbrıslı Türk bir üyesi, Lefkoşa, 25 Mart 2022.

¹⁰⁷ Kriz Grubu söyleşileri, Çevre alanındaki teknik komitenin üyeleri, Lefkoşa ve Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021 ve Mart 2022. Akbaba rehabilitasyon projesine dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. “Rescued griffon vulture in Cyprus: Rehabilitated and ready for release” [“Kıbrıs’ta kurtarılan kızıl akbaba: Rehabilitate edildi ve doğaya salınmaya hazır”], *4Vultures*, 16 Ekim 2019.

Öte yandan, Kuzey'deki maden şirketleri, -Kıbrıslı Rum inşaat şirketlerinininki de dahil- taş talebini karşılamak için patlayıcı kullanıyor. Oysa, AB kuralları uyarınca yasak olan bu işlem, başta yerel yarasa nüfusu olmak üzere adadaki tüm biyolojik çeşitliliğe zarar veriyor.¹⁰⁸

İlgili teknik komitede bu sorunların bazıları ele alınmaya çalışıldı. Her iki toplum zorlukların farkında, ancak, her zamanki gibi, egemenlik hassasiyetleri girişimlerin önüne set çekti çünkü her iki taraftaki yetkililerin de komitenin projelerini onaylaması lazım. Örneğin, komite adanın her iki tarafındaki bilim insanları ve diğer uzmanların bilgi paylaşımı ve iş birliği yapabilmeleri için bir İnternet sitesi kurulmasını tasarladı ancak KC yetkilileri, Kuzey'deki yönetimi meşrulaştıracağı endişesi ile "KKTC'de" tescilli üniversite veya şirketlerle bağlantılı e-posta hesaplarının bu siteye konmasına itiraz etti. Haftalar hatta aylar süren tartışmaların ardından teknik komite nihayet, İnternet sitesinde yer almak isteyen tüm Kıbrıslı Türk çevre aktivist ve uzmanların kişisel e-posta hesaplarını vermelerinde mutabık kalındı. Bu arada Kıbrıs Türk yönetimi, "KKTC" ve Türkiye'nin "iki devlet" yaklaşımını yansıtacağını düşündükleri için, İnternet sitesindeki metinde "iki toplum" yerine "iki taraf" ibaresinin yazılmasında ısrarcı oldu.

İş birliğinin tanıma anlamına geleceği algısı nedeniyle projelerin ilerletilemediği böylesi bir şablonda, kuzey-güney iş birliği engellenmiş oluyor. Adanın her iki tarafına da fayda sağlayabilecek çalışmalar duruyor veya gündeme bile alınmıyor. Çevre komitesi, İnternet sitesini tam bir buçuk yıllık bir çabadan sonra, Haziran 2022'de açabildi. Geçen süre zarfında, projede yer alması planlanan uzmanların bazıları çoktan başka görevler üstlenmişti.¹⁰⁹

2. STK'lar arası iş birliği sorunsalı

Adada derinleşen bölünmüşlük STK'lar arası iş birliğini de zorlaştırıyor. Özellikle de ortak projelerin fonlanmasında sıkıntı yaşıyor.

Burada, yine çevre alanında yaşananları örnek vermek mümkün. KC makamları nezdinde kayıtlı STK'lar, örneğin kaplumbağalar, kartallar, aslan balıkları ve akbalar ile ilgili olanlar dahil genel anlamda yaban hayatının korunmasına yönelik büyük, çok yıllık AB hibelerine başvurabiliyor. Fonların "ağırlıklı" olarak hükümet kontrolündeki bölgede (yani Güney'de) harcanması şartı bulunsa da, pratikte kuzeydeki STK'lara genelde hiç fon aktarılmıyor. Aslında Kıbrıslı Rum STK'ların fon başvurularına KC'ye kayıtlı olmayan Kıbrıslı Türk partner dahil etme imkanları var.¹¹⁰ Kıbrıs Rum örgütleri, belki de projelere dahil olan KC kamu kurumlarının Kıbrıs Türk STK'ların dahiliyetini olumlu karşılamayacağını düşündükleri için, Kıbrıs Türk STK'larını başvurularına ortak olarak almaktan kaçınıyor olabilirler¹¹¹

AB temsilcilerine göre, Kıbrıslı Rum STK'larının yaklaşımı çoğu zaman projelerin Kuzey'de de gerçekleştirilmesini ve Kuzeydeki STKların kapasitelerinin artmasını engelliyor. Genelde Kıbrıslı Türk dahil edilecekse şahıs olarak davet ediliyor, kurumu proje partneri yapılmıyor. Ödeme de ona göre yapılıyor. Kıbrıslı

¹⁰⁸ Kriz Grubu söyleşi, Kıbrıslı Türk çevre uzmanı, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

¹⁰⁹ İnternet sitesinde taraflar/toplumlar kelimeleri kullanılıyor.

¹¹⁰ Bu tür üç proje örneği: LIFE EuroTurtles, LIFE Bonelli ve LIFE with Vultures.

¹¹¹ Kriz Grubu telefon söyleşi, Lefkoşa'daki AB yetkilileri, Haziran 2022.

Türklerin örgütleri fon akışının dışında bırakılıyor. Bu uygulama Kıbrıs Türk STK'ları için sürdürülebilir değil.¹¹² Ayrıca, yukarıda anlatılan akbaların rehabilitasyonu örneğindeki gibi, projelerin adanın bir tarafında uygulanması genellikle hedefe ulaşmasının önünde de köstek.

Doğrudan Kıbrıslı Türk STKlara ayrılan AB fonları var, ama miktarlar mütevazı. Kıbrıs Türk toplumuna yönelik AB Yardım Programı çerçevesinde yılda yaklaşık 33-34 milyon avro ödeniyor. Bu KC kurumlarına aktarılan meblağlar ile karşılanılamayacak kadar az. Verilen paranın yaklaşık üçte biri, Kıbrıslı Türklerin öncelik olarak belirlediği ekonomik kalkınma projelerine gidiyor. Geri kalanı ise toplumlar arasında dialog, kültürel mirasın restorasyonu ve benzer çalışmalara aktarılıyor.¹¹³

KC'deki AB fonlarının Kuzey'deki sivil topluma aktarılmaması eğilimi ve AB'nin Kuzey'e verdiği doğrudan desteğin sadece küçük ölçekli projelere yetmesi nedeniyle adanın iki tarafındaki STK'lar arasında büyük bir kapasite farkı oluştu. Kıbrıs Türk STK'larının -çevre konusunda çalışanlar dahil- Kıbrıs Rum STK'larına göre kaynağı daha az. Proje uygulama konusunda Kıbrıslı Rumlar daha uzmanlaşmış vaziyette.¹¹⁴ Yıllar içinde Kıbrıs Rum STK'ları önemli ölçüde idari kapasite geliştirdi. Dolayısıyla, iki toplumlu proje fırsatları ortaya çıktığında bile, idari yükün büyük kısmını taşımak istemeyen Kıbrıs Rum STK'ları, Kıbrıs Türk STK'ları ile çalışmaktan uzak olduklarını belirtiyor.¹¹⁵

F. Hidrokarbonlar konusunda gerilim

Kıbrıs ve çevresindeki hidrokarbon rekabeti Doğu Akdeniz'in karmaşık siyasetiyle girift bir şekilde geliyor, fakat adaya özgü iki konu giderek büyüyen bir soruna dönüşmekte. Bunlardan biri, Türkiye ve KC'nin Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarını belirlememesi. Ankara yetkilileri, Türkiye'nin KC'yi tanımamasından dolayı MEB anlaşmaları olamayacağını vurgulamakta.¹¹⁶ Diğeri ise Kıbrıslı Türklerin adanın kaynakları hakları mevzuusu. Kıbrıslı Türkler sadece hidrokarbon gelirlerinin kendileriyle paylaşılmasını değil, aynı zamanda KC'nin üçüncü

¹¹² Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Mart 2022.

¹¹³ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıslı Türk diplomat, Aralık 2022. Bkz. "Aid Programme for the Turkish Cypriot community", Avrupa Birliği, tarihsiz.

¹¹⁴ Kriz Grubu söyleşileri, STK temsilcileri, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

¹¹⁵ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Rum çevre uzmanı, Lefkoşa, Mart 2022.

¹¹⁶ İlan edilmiş bir MEB'de, uluslararası hukuka göre, kıyı devletleri doğal ve canlı kaynakları arama ve kullanma hakkına sahipken, diğer devletler kıyı devletinin izni olmadan bunu yapamaz. Kıyı devletleri, ayrıca, yapay adalar, tesisler ve başka yapılar inşa edebilir ve bilimsel araştırmalar yürütebilir. Diğer tüm devletler MEB'lerde seyirüsefer ve uçuş özgürlüğünden yararlanır, denizaltı kabloları ve boru hatları döşeyebilir. MEB terimi ile "kıta sahanlığı" genellikle birbirinin yerine kullanılsa da, ikisi arasında bazı farklar var. İlk olarak, kıta sahanlığı sadece deniz yatağı ve altındaki kaynakları kapsar - su yüzeyindeki ve -pelajik balık havzaları gibi- su sütunundaki canlı kaynakları içermez. İkinci olarak, bir kıyı devletinin karasuları sınırının taban çizgisinden ölçülen MEB'in azami genişliği 200 deniz miliyken, bir devletin kıta sahanlığı, bir dizi coğrafi özelliğe bağlı olarak bu sınırın ötesine, 350 deniz miline kadar uzanabilir. Kıta sahanlığı ile karşılaştırıldığında yeni bir kavram olan MEB 1970 -1980'lerde gündeme geldi. O zamandan beri devletler genellikle MEB'lerini/kıta sahanlıklarını tek bir sınır çizgisiyle, birlikte tanımlamayı tercih ediyor. Bkz. BM DHS madde 55, 58 ve 76 dahil ilgili uluslararası hukuk belgeleri. Kriz Grubu yazışması, Deniz hukuku uzmanı, Mayıs 2021.

ülkelerle yaptığı sınır belirleme anlaşmaları ile, ruhsatlandırma ve boru hatlarıyla ilgili kararlarda kendilerine söz hakkı verilmesi gerektiğini iddia ediyor. Ekonomik uygulanabilirlik gibi nedenlerle KC henüz doğalgaz ihraç etme noktasına gelemiyse de, sondaja devam ediliyor. KC doğalgaz ihracı konusunda ilerleme kaydederse gerilim yeniden yükselebilir.

Kıbrıs'ta taraflar petrol ve doğal gaz aramalarından kaynaklanan sorunları yatıştırmak için çaba gösterdi fakat sonuç alamadı. Başarısız Crans Montana zirvesinden önce ve sonra Kıbrıslı Rumlar ve Türkler, hidrokarbon kaynaklarının değerlendirilmesini ayrı bir başlık halinde ele alıp buradaki gelişmeleri kapsamlı bir siyasi çözüm çerçevesinin dışında tutarak ilerlemeyi arzuladığı bir gerçek. 2019 yazında, her iki toplumun temsilcileri, BM genel sekreterine -bu konunun da kendisinin salahiyet alanına dahil olması hasebiyle- öneriler sundu. Kıbrıslı Türklerin 13 Temmuz 2019 tarihli önerisi, BM himayesinde ve kolaylaştırıcılığında ortak bir komite kurulmasını içeriyordu. AB'nin gözlemci sıfatıyla bulunacağı komite, iki tarafında rızasıyla, adanın açık deniz petrol ve doğalgaz kaynaklarının işletilmesine ilişkin kararları almaya yetkili kılınacaktı. Ayrıca, komitenin hidrokarbon gelirlerini yatıracığı bir yediemin fonu oluşturulması da öngörülmekteydi.¹¹⁷

KC yetkilileri teklifi redderken, ortak bir enerji komitesinin, yasal olarak, enerji şirketleri ile ne ruhsat tahsisatına yönelik sözleşme ne de başka anlaşma yapamayacağını ileri sürdü. Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklerle hem bilgi hem enerji aramalarından elde edilecek kârı paylaşmaya hazır ancak Kıbrıslı Türk yetkililerinin herhangi bir karar alma mekanizmasına dahlini, yönetim noktasında KKTC'yi meşrulaştıracağı gerekçesi ile, kabul edilemez buluyor.

Ağustos 2019'da alternatif sunma sırası KC'deydi. Kıbrıslı Rumlar, hidrokarbon yataklarının işletilmesinden elde edilecek gelirin, Kıbrıslı Türkler için, yeniden birleşmiş bir Kıbrıs'ta oy kullanma hakkı olması öngörülen nüfusun toplam nüfusa nisbetine uygun düşecek biçimde, açılacak bir emanet hesabına aktarılmasını önerdi.¹¹⁸ Kıbrıslı Türklere, yeniden birleşme öncesi herhangi bir fon aktarılıp aktarılmayacağı konusu muğlaktı, fakat Nisan 2022'de Cumhurbaşkanı Anastasiadis, Kriz Grubu'na "Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunmadan da paranın Kıbrıslı Türklerin kullanımına verileceğini" açıkladı.¹¹⁹ Anastasiadis'in bir şartı vardı: Türkiye'nin KC ile bir MEB anlaşması imzalaması. Türkiye yetkilileri Kriz

¹¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Kriz Grubu'na Eylül 2021'de "Ada çevresindeki hidrokarbon kaynakları konusunda Kıbrıs Türk önerisi" başlıklı orijinal metnin bir nüshasını ilettili.

¹¹⁸ KC yetkilileri Kriz Grubu'na "Kıbrıs'ın deniz yetki alanları ve hidrokarbonlar konusu hakkında görüşmeleri kolaylaştırıcı gayrıresmi tutum belgesi" adlı orijinal metnin bir nüshasını ilettili. Geçmiş anlaşmalar, çözüm sonrası federal devletin doğal gaz satışından elde edeceği gelirin beşte ikisinin (1960 anayasasında Kıbrıslı Türklerin hükümetteki temsil için belirlenmiş yüzde 30'luk kotadan biraz daha yüksek) birleşmeden sonra Kıbrıs Türk kurucu devletine aktarılmasını ve ya sonraki on iki yıl boyunca ya da kişi başına düşen GSYİH, Kıbrıs Rum kurucu devletinin kişi başına düşen GSYİH'sinin yüzde 85'ine ulaşıncaya kadar (hangisi önce gerçekleşirse) bu oranda ödenmeye devam etmesini öngörüyordu. Kriz Grubu söyleşileri, kıdemli Kıbrıslı Rum yetkililer, Lefkoşa, Mayıs ve Haziran 2022.

¹¹⁹ Kriz Grubu söyleşisi, Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis, Lefkoşa, 14 Nisan 2022. Anastasiadis'in BM genel sekreterine sunduğu ve Akıncı'ya 13 Ağustos 2019'da iletilen görüşmeleri kolaylaştırıcı gayrıresmi tutum belgesinin 3. maddesinde KC gelir paylaşımının şartının Türkiye-KC arasında bir MEB sınırlandırma anlaşmasının imzalanması olduğu yazıyor. Belge Kriz Grubu arşivinde mevcut.

Grubu'na Ankara'nın bunu yapmayacağını, çünkü "KC'nin 1963'ten beri adanın tamamını temsil etmediğini" söylediler.¹²⁰ Zaten Kıbrıslı Türkler de, KC'nin kaynaklar üzerindeki kontrolünü meşrulaştırması nedeniyle teklifi geri çevirdi. Bir Kıbrıslı Türk parlamenterin açıkladığı gibi evet demeleri halinde, "sürücü koltuğuna Kıbrıslı Rumlar oturacaktı".¹²¹

G. Toplumların hissettiği karşılıklı güvensizlik

Kıbrıs'ın fiili bölünmesi ile sonuçlanan travmatik olaylar zinciri, her iki tarafta da ölüm, yerinden edilme, yağmanın yanı sıra, cinsiyet temelli ve cinsel şiddet içermekteydi. Geçen yıllar boyunca, bu acıların hatıraları karşılıklı güvensizliği pekiştirdi. Kıbrıslı Rumlar Ankara'nın, Kıbrıslı Türkler ise adayı paylaştıkları Rumların tahakkümünden korkuyor. Donörler, 1990'lardan bu yana iki toplumlu faaliyetlere milyonlarca dolar aktarmış olsa da, uzlaşmaya yönelik halk desteği kalıcılıktan uzak bir seyir izliyor.

Bunun bir nedeni, her iki tarafın yetkililerinin asıl çabayı, toplumlar arası uzlaşmaya değil, siyasi çözüme erişmek uğruna sarf etmesi olabilir. Crans Montana'daki Kıbrıs Türk heyetinin bir üyesinin görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması hakkındaki yorumu kayda değer: "Hepimiz siyasi müzakerelere çok fazla odaklandık. İnsanları uzlaştırma yolunda yeterince çalışmadık. Yeniden birleşme yönündeki siyasi iradeye güvendik. Birgün tekrar bir yeniden birleşme sürecine girişmeden önce toplumsal dinamiklerin hazırlanmasına odaklanmak şart."¹²²

Her iki taraf da diğerini geçmişte yaşadığı acıları küçümsemekle suçluyor. Kıbrıslı Türkler açısından en karanlık hatıralar, 400 Kıbrıslı Türkün öldürüldüğü ya da kaybolduğu ve 45,000'inin yerinden edildiği 1963-1974 yılları arasındaki o meş'um on bir yılda birikmiş. Kıbrıslı Rumlar ise, 3,400 Kıbrıslı Rum'un öldürüldüğü ya da kaybolduğu ve 165,000'inin yerinden edildiği 1974 Türk istilasında yaşanan kötü olaylara odaklı.¹²³

Cinsiyet temelli şiddetin anıları -özellikle de Kıbrıs Rum kesiminde Türk ordusunun Kıbrıslı Rum kadınlara karşı işlediği suçlarla ilgili süregelen korkular - mağduriyete cinsiyet boyutu katıyor.¹²⁴ Akademisyenlere göre, Kıbrıslı Rum kadınlar, Kıbrıs'ın yeniden birleşmesi konusunda en az hevesli demografik grup.¹²⁵ Kıbrıslı

¹²⁰ Kriz Grubu söyleşileri, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Aralık 2022.

¹²¹ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıs Türk parlamentosu üyesi, Haziran 2022.

¹²² Kriz Grubu söyleşisi, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

¹²³ Ölüm ve kayıplara ilişkin veriler için Hugh Pope, "Rethinking Cyprus" ["Kıbrıs'ı Tekrar Düşünmek"], Kriz Grubu Yorumu, 18 Kasım 2008. Ülke içinde yerinden edilen Kıbrıslılara ilişkin veriler ise Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün hesaplamalarına dayanıyor. Kayıp Şahıslar Komitesine göre, 1,510'u Kıbrıslı Rum ve 492'si Kıbrıslı Türk olmak üzere toplam kayıp sayısı 2,002. Bu veriler her iki toplumun yaklaşık yüzde 0.2'sine mütakabil.

¹²⁴ 1974'teki cinsiyet temelli şiddet vak'aları için bkz. "Komisyon raporu", 6780/74-6950/75, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 10 Temmuz 1976; ve Fionnuala N. Aoláin, "Gendering the Law of Occupation: The Case of Cyprus" ["İşgal Yasasını Cinsiyetlendirmek: Kıbrıs Örneği"], *Minnesota Journal of International Law*, cilt 27 (2018), s. 107.

¹²⁵ Kıbrıslı Rum kadınların yeniden birleşmeye ilişkin endişeleri Sürdürülebilir Barış ve Demokratik Gelişim Merkezi'nin yürüttüğü ve her yıl yayınlanan Kıbrıs SCORE'da yer alan çalışmalarda irdeleniyor. Bkz. "Sosyal Uyum ve Mutabakat Endeksi - Kıbrıs", Barış için SCORE.

Türk kadınların da, Kıbrıslı Türk erkeklere kıyasla çözüm süreçlerine ilgisi ve bu husustaki farkındalığı daha az. Oysa iktisatçılar, ihtilafın çözüme kavuşmasının Kıbrıslı Türk kadınlar lehine önemli müspet sonuçlar doğuracağına inanıyor.

Bu bağlamda, her iki toplum da uzlaşmayı kendileri açısından zorlaştıran bakış açılarına sahip. Pek çok Kıbrıslı Rum için, Kıbrıslı Türkler, Türkiye vatandaşları ve Türkiye hükümeti arasında fark yok.¹²⁶ Hatta, Kuzey Kıbrıs'ın mevcut idarecilerinin Türkiye'ye yakınlığı, üçünün bir ve aynı olduğunun ve Lefkoşa'nın asıl muhatabının Kuzey'de değil Ankara'da bulunduğu bir kanıtı olarak lanse ediliyor. Kriz Grubu'na konuşan bir Kıbrıslı Rum uzman, "bilhassa Tatar iktidardayken ve bizzat kendisi övünerek Erdoğan'ın adadaki adamı olduğunu iddia ederken" söz konusu önyargıyı yıkmamanın daha zorlaştığını anlattı.¹²⁷ Bazılarına göre de Türkiye'nin Kuzey'de artan etkisi ve varlığı, Ankara'da iktidarı elinde bulunduran ve dini anlamda muhafazakar Türk milliyetçisi bir ideolojiye sahip ittifakı tehdit gören Kıbrıs Rum kadınlarını özellikle rahatsız ediyor.¹²⁸

Uzlaşmanın getirilerinden şüphe duyan Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklere kırmızı halı serilmesi doğrultusunda bir beklenti oluştuğunu düşünüyor. Bu beklentiden memnun değiller. Onlara göre Kıbrıslı Türkler, KC tarafından sağlanan pek çok avantajdan, hem vergi ödemeden hem de farklı, hatta düşman bir kimlikte ısrar ederek, zaten yararlanıyor. Yerli Kıbrıslı Türkler, KC yönetiminde temsil edilmeseler de, KC'nin AB üyeliği sayesinde, AB vatandaşlığının sağladığı tüm haklara sahip. Pasaport olarak bu haklardan faydalananların oranının yüzde 95'e vardığı belirtiliyor.¹²⁹ Seyahat belgesi almanın yanı sıra, Kıbrıslı Türkler en azından teoride KC'nin sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanabilir. Pratikte ise sadece hükümet kontrolündeki topraklarda vergi mükellefi olanların bu hizmetlere erişimi oluyor (Kuzey'de yaşayan ancak rahatsızlığı nedeniyle hayati tehlikesi bulunan ve acil tıbbi yardıma ihtiyaç duyan Kıbrıslı Türkler için istisnalar yapılıyor).¹³⁰ Bu noktada bir Kıbrıslı Rum'un sözleri daha geniş bir hissiyatı yansıtıyor: "Nasıl bir aidiyet işlerine geliyorsa onu oluyorlar!"

Ancak pek çok Kıbrıslı Türk'ün kendini böyle ayrıcalıklı hissetmediği açık. Kamuoyu yoklamaları, statükodan duyulan genel memnuniyetsizliğin ve buna bağlı olarak hissedilen huzursuzluğun Kıbrıslı Türkler arasında Kıbrıslı Rumlardan daha

¹²⁶ Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Rumlar, Lefkoşa, 2021-2022. Diğer araştırmacılar da bu görüşlerin yaygınlığını tasdikliyor. Nikos Trimikliniotis ve Korina Dimitriu, "The Interaction Between Racist Discourse and the Rise in Racial Violence in Cyprus" ["Kıbrıs'taki İrkçi Söylevler ile İrkçi Şiddetin Artışı Arasındaki Etkileşim"], Avrupa Üniversitesi Enstitüsü, 2012; Julie A. Dilmaç, Özker Kocadal and Orestis Tringides, "Kıbrıs'ta Kamusal Alanda Nefret Söylemi: Farkındalık, Politikalar ve Önlemler", Friedrich Ebert Vakfı, 2021.

¹²⁷ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıslı Rum uzman, Haziran 2022.

¹²⁸ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıslı Rum uzman, Kasım 2022.

¹²⁹ *The Guardian*'a göre, Anastasiadis, KC'nin Kıbrıslı Türklerin "haklarına saygı gösterdiği" ve Kıbrıs vatandaşlıklarını teyit ettiği Kıbrıslı Türklere 97,000 pasaport ve 110,000'den fazla kimlik kartı verdiğini açıkladı. "Cyprus: Row erupts as passports of Turkish Cypriot officials rescinded" ["Kıbrıs: Kıbrıslı Türk pasaportları feshedildi, kavga patlak verdi"], *The Guardian*, 27 Ağustos 2021. Bu sayıların KC kimlik kartı almaya hakkı bulunan yerli Kıbrıslı Türklerin yüzde 95'ine tekabül edip etmediği ise tartışma konusu.

¹³⁰ Kriz Grubu telefon söyleşisi, Lefkoşa merkezli sendika federasyonu temsilcisi, Ocak 2022.

yüksek olduğunu gösteriyor.¹³¹ Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumların şimdiki durumlarının avantajlı olduğunu ve bunu değiştirecek bir çözüme istekli olmadıklarını düşünüyor. Eski Kıbrıs Türk lideri Akıncı, bir federasyon kurmak için yıllardır sürdürdüğü çalışmalardan çıkardığı sonucu Kriz Grubu'na şu şekilde özetledi: Özellikle Kıbrıslı Rumlar arasında birlikte yaşama ve güç paylaşımı arzusu statükonun rahatlığının önüne geçmedikçe müzakere masasına dönmenin bir anlamı yok.

Belki de tam da bu nedenle, Kıbrıslı Türklerin çok azı, bağımsızlık arzuları ile KC kimliği ve pasaportu alma arasında bir çelişki olduğunu düşünüyor.¹³² Kıbrıslı Türkler, daha ziyade, doğuştan gelen haklarının çok uzun süre reddedildiğini, ve AB vatandaşlığının kendilerine sağladığı bir dizi avantajdan yararlanmalarının KC tarafından zorlaştırıldığını dile getiriyor. Bir Kıbrıslı Türk'ün Kriz Grubu ile paylaştığı aile öyküsü bu yaklaşıma ışık tutar nitelikte: Ailenin Kıbrıs'taki geçmişi 17. yüzyıla kadar uzanıyor. Birçok kez yer değiştiriliyor ve Güney'de kalan mülkler için tazminat alınmıyor ama anlatan, buna ailenin solcu eğilimlerinin sebep olduğunu düşünüyor. Bu kişi, böyle bir aile geçmişinin kendisine -en az KC'ye vergi ödeyenler kadar- meşru bir vatandaşlık hakkı verdiğini söylüyor ve ekliyor: "Neden KC pasaportu almayı hak etmeyeyim ki? KC kimliğimi ve ardından pasaportumu 29 yaşındayken aldım. Asıl haksızlık o zamana kadar Türkiye dışında dünyanın hiçbir yerine seyahat edemememdi. Esirgendiğim bu hakkı şimdi kullanıyorum. Yani, evet, (KC pasaportuyla) çok seyahat ediyorum ama bu hakkımın sorgulanmasına sinirleniyorum".¹³³

¹³¹ "Gender Inclusion Now!" ["Cinsiyet Eşitliği Şimdi!"], a.g.e..

¹³² Kriz Grubu söyleşileri, Kıbrıslı Türk sivil toplum temsilcileri, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021 ve Mart 2022. Kriz Grubu'nun ayrı ayrı görüştüğü KC kimlik kartına sahip Kıbrıslı Türk sivil toplum temsilcilerinin beşi de kendilerinin "beleşçi" olduğu yönündeki imalara bozulduklarını söyledi. Hepsisi, yasal haklarını kullanmalarının önündeki bürokratik engellerden bahsetti. Üç erkek bir kadın sivil toplum temsilcisi güneyde okula veya hastaneye hiç gitmedikleri için bu hakların kendileri için bir anlam ifade etmediğini belirttiler. Diğer kadın temsilci ise, adamın güneyinde okuduğu dönemde sınıftaki tek Kıbrıslı Türk olduğunu ve kendisini dışlanmış hissettiğini aktardı.

¹³³ Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Türk çevre aktivisti, Kuzey Lefkoşa, Mart 2022.

VI. Yeni öneriler, yeni çıkmaz

Geçmişte Kıbrıs müzakereleri ne zaman çıkmaza girse, taraflardan biri ya da diğeri müzakerelerin yeniden rayına oturmasına zemin hazırlamak üzere, ada sakinlerinin gündelik sorunlarına hızlı çözümlerden karşılıklı ve karmaşık tavizleri içeren daha mühim anlaşmalara kadar, her şeyi kapsayabilen bir dizi güven artırıcı önlemi masaya getirirdi. Bunlar arasında uygulanabilirliği olanlar, bazı kırmızı çizgilerden uzak duranlardı. Örneğin, Kıbrıslı Rumların muhtemel itirazını bertaraf etmek adına Kıbrıslı Türklerin egemenliğinin tanınması, ya da Kıbrıslı Türklerin tepkisini çekmemek için KC'nin Kuzey'de salahiyetinin olduğunun kabulü gibi hususlar gündeme gelmezdi. Bazı güven artırıcı önlemler somut faydalar sağladı. Adanın iki tarafı arasında 2003 yılında kontrol noktalarının açılması toplumlar arası etkileşime katkıda bulundu. (Başarılı olan ve olmayan önceki öneriler ve açılan geçiş kapılarının ayrıntıları için bkz. Ek A.¹³⁴) Ancak Crans Montana'nın ardından, böylesi adımlar müzakerelere dönmeye yönelik herhangi bir sonuç vermedi.

Yakın zamanda her iki taraf masaya bir dizi güven artırıcı adım getirdi. Şubat 2022'de üçüncü kez KC dışişleri bakanı olan Yannis Kasulidis, KC cumhurbaşkanı tarafından imzalanan ve Kıbrıs Türk toplumu liderine hitaben yazılmış altı sayfalık bir mektupta formüle edilen bir dizi güven artırıcı adım önerdi.¹³⁵ Muhtemelen Kıbrıslı Türklerin Varoşa/Maraş'ın yeniden açılmasına yönelik girişimlerinden hareketle tasarlanan öneriler, Kıbrıslı Rumların Varoşa/Maraş bağlantılı geçmiş önerilerini yineleniyordu.¹³⁶ Bunlar, kasabanın çitle çevrili kısmının BM yönetimine (ve bir ara dönemden sonra Kıbrıs Rum idaresine) devredilmesinin yanı sıra hem Kuzey Kıbrıs ile dış dünya arasında hem de KC ile Türkiye arasında seyahat ve ticareti kolaylaştıracak tedbirlerdi.¹³⁷ Varoşa/Maraş konusunda yukarıdaki adımların atılması, Türkiye'nin limanlarını KC gemilerine açması, hava sahasını da KC uçaklarına geçiş için açması karşılığında, Ercan/Timbu havalimanının BM kontrolünde uluslararası uçuşlara açılması, Mağusa Limanı'nın ise AB Komisyonu'nun yetkisi altında AB ile doğrudan ticarete açılması önerilenler arasındaydı.¹³⁸

Haziran 2022'de, Kıbrıs Türk lideri Tatar, Kıbrıs Türk parlamentosuna danışmadan teklifi resmen reddetti. Kıbrıs Türk yönetiminin temsilcileri Kriz

¹³⁴ Bkz. "Bringing Cypriot communities closer together: EU promotes free movement across Cyprus" [Kıbrıs toplumlarını birbirine yaklaştırmak: AB Kıbrıs'ta serbest dolaşımı destekliyor], Avrupa Komisyonu, 22 Temmuz 2020.

¹³⁵ Mektubun tamamı için "Αποκλειστικό: Πρόταση Αναστασιάδη σε Τατάρ για συνομιλίες" ["Özel: Anastasiades'in Tatar'la görüşme teklifi"], *Philenews*, 30 Mayıs 2022.

¹³⁶ "Greek Cypriots in last-ditch effort to 'save Varosha'" ["Kıbrıslı Rumlar Maraş'ı kurtarmak için son bir deneme yapıyor"], *Parikiaki*, 7 Şubat 2022.

¹³⁷ Kıbrıslı Türkler de önceden Varoşa/Maraş'ın iadesini önerilerine dahil etti. Bkz. Ek A.

¹³⁸ Türkiye'deki havalimanlarından Kuzey Kıbrıs'taki Timbu/Ercan'a günde yaklaşık 24 Türk Hava Yolları uçuşu yapılıyor. Kriz Grubu'nun *Cyprus: Six Steps toward a Settlement*, adlı brifinginde belirtildi gibi, Türk yönetimi uluslararası alanda tanınmadığından, 1944 Chicago Sözleşmesi uyarınca Timbu/Ercan'ın kullanımına izin verilmesi için Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'ne yalnızca KC başvurabilir. O zamana kadar da, hiçbir uluslararası uçuş yasal biçimde Timbu/Ercan'dan başlayıp Timbu/Ercan'da bitemez. KC'nin Türkiye'den talep ettiği adımlar Ankara Protokolü (1963 yılında imzalanan, resmi adıyla "Avrupa Birliği'nin genişlemesinin ardından Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında bir ortaklık yaratan anlaşmaya ek protokol", Ankara'da imzalandığı için genellikle Ankara Protokolü olarak anılır) ile uyumlu.

Grubu'na Anastasiadis'in önerisinin "eski fikirlerin tekrar" dile getirilmesinden ibaret olduğunu ve böyle bir şeyi tartışmadan önce eşit egemenlik teyidini istediklerini söyledi. Ankara yetkilileri de aynı görüşteydi.¹³⁹ Kıbrıs Türk tarafı Varoşa/Maraş'ı devretme eğiliminde değildi. Bununla birlikte, halen görevde olmayan bazı Türkiye ve Kıbrıslı Türk eski yetkililer Kriz Grubu'na, Kıbrıslı Türklerin hava-limanı ve liman üzerindeki yetkilerini devretmeyi kabul etmemesi gerektiğini, ancak yine de Tatar'ın ortak bir zemin bulmak için müzakere yolunu denemesi gerektiğini düşündüklerini belirtti.¹⁴⁰

Temmuz 2022'de Tatar kendi altı maddelik teklifini sundu.¹⁴¹ İkiisi hemen uygulanabilecek önerilerdi : Kıbrıs'ın tüm elektrik şebekesini Türkiye'ye bağlayarak birleşik bir Türkiye-Kıbrıs-AB şebekesi oluşturmak, ve BM ile iş birliği içinde tüm ada mayınlardan arındırmak. Diğer dördü ise, hidrokarbon, güneş enerjisi, su (Türkiye'den gelecek suya erişimin kolaylaştırılması da dahil) ve yasadışı göç konularında çalışacak yeni ortak komitelerin kurulmasını hakkındaydı. Kıbrıslı Rumlar, yeni komiteler oluşturulması fikri temelinde, bu önlem paketini, Kuzeydeki kurumların idari rolününün bir teyidi, "KKTC'nin" statüsünü eşit bir meşruiyet zeminine taşıma ve muhtemelen Kıbrıs'ın resmi olarak iki bağımsız devlete bölünmesine hazırlık yapma çabası şeklinde değerlendirdi.¹⁴² Bu ve benzeri başka nedenlerden ötürü KC öneriyi reddetti.

Her iki tarafın, diğerinin güven artırıcı önlemlerine sırtını dönmesi aslında temel yaklaşım farklarını ortaya koyuyor. Konunun muhataplarından biri Kriz Grubu'na, durumu şu şekilde özetledi : "Kıbrıslı Türkler için devlet, Kıbrıslı Rumlar için ise toprak işgal altında".¹⁴³

¹³⁹ Kriz Grubu telefon söyleşileri, Mart, Temmuz ve Eylül 2022.

¹⁴⁰ Kriz Grubu telefon söyleşileri, Kıbrıs Türk muhalefetinin temsilcileri, Haziran-Temmuz 2022. Bkz. "Öneriler müzakere edilmeli", *Yenidüzen*, 21 Haziran 2022..

¹⁴¹ "Regarding the Statement of the Greek Cypriot Foreign Minister" ["Kıbrıslı Rum Dışişleri Bakanı'nın Açıklamaları Hakkında"], Basın açıklaması, "KKTC" Dışişleri Bakanlığı, 23 Mayıs 2022. 20 Haziran 2022'de Tatar, Anastasiadis'e bu yönde resmi bir mektup gönderdi.

¹⁴² "Written statement by the Government Spokesman Mr Marios Pelekanos, on the proposals of Turkish Cypriot leader, Mr Ersin Tatar" ["Devlet Sözcüsü Marios Pelekanos Bey'den Kıbrıslı Türk lider Ersin Tatar Bey'in teklifleri hakkında yazılı açıklaması"], Basın açıklaması, KC Cumhurbaşkanlığı, 20 Temmuz 2022. KC dışişleri bakanının Tatar'ın önerisinden önce söylediği üzere: "Kıbrıs sorunu komiteler vasıtasıyla çözülmeyecek". Kriz Grubu söyleşisi, Mart 2022. Kıbrıs Türk yönetimi, "tarafgir tutumu" nedeniyle AB'nin daha aktif şekilde konuya müdahil olmasına karşı çıkan bir açıklama yaptı. "Dışişleri Bakanı Tahsin Ertuğruloğlu'nun, Rum dışişleri bakanının, Avrupa Birliği'nin (AB) Kıbrıs konusunun çözüm sürecine "aktif bir şekilde müdahil olmasına" ilişkin talihsiz açıklamasına yanıtı", "KKTC" Dışişleri Bakanlığı, 23 Mart 2023. Bu arada Tatar, çıkmazın aşılması için Birleşik Krallık'ın daha aktif bir şekilde devreye girmesi çağrısında bulundu. "President Tatar visits the UK Parliament", "KKTC" Cumhurbaşkanlığı, 29 Mart 2023.

¹⁴³ Kriz Grubu telefon söyleşisi, ABDli uzman, Ocak 2022.

VII. Daha umut vaat edici bir gündeme doğru

Jeopolitik sahnede büyük (ve öngörülemeyen) bir değişiklik olmadan Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında 2017 zirvesine götüren görüşmelerin benzerlerinin gerçekleşmesini tasavvur etmek zor ancak KC, Yunanistan ve Türkiye'deki seçim süreçleri sonunda olası adımlar tekrar değerlendirilebilir. KC'de Şubat 2023'te cumhurbaşkanı seçilen, Anastasiadis'in eski dışişleri bakanı, Nikos Hristodulidis, müzakerelerde AB'nin oynadığı rolünün artmasını ümit ediyor.¹⁴⁴ Kıbrıslı Türkler ve Türkiye bu fikri benimsemiyor. 2023 yaz aylarında Türkiye ve Yunanistan'daki seçimlerin neticelenmesini müteakip, bölge ülkeleri arasında işbirliği arayışlarının artması olası. Bu çerçevede, Kıbrıs sorununun en azından bölgedeki diğer işbirliklerine engel teşkil etmemesi için, taraflar karşılıklı yarar sağlayacak konu bazı işbirliklerine yönelmeli.

Şu anda, Ankara ve Atina'nın seçim sonrası tutumlarını kestirmek güç. Seçim dönemlerinde, bilindiği üzere, hem Yunanistan'da hem de Türkiye'de liderlerin ve adayların sert konuşmalarına tanıklık edilir. Şubat ayındaki yıkıcı depremlerin ardından Yunanistan'ın Türkiye'ye sağladığı önemli destek sonrası, 2023 seçim döneminde iki tarafta da söylemlerin daha az hararetle olması mümkün. Bu yeni iyi niyet atmosferi temelinde ilerlenilirse, seçimlerin ertesinde iki ülke arasında yeniden diyalog tesisi gündeme gelebilir.¹⁴⁵ Ancak Türkiye ile Yunanistan arasında daha yapıcı temasların olması Kıbrıs sorununda rotanın değişeceği anlamına gelmiyor.

Türkiye'de seçimi kim kazanırsa kazansın, yeni hükümetin Ankara'nın Kıbrıs sorununa yaklaşımında önemli değişikliklere gideceğine dair bir işaret yok. Erdoğan'ın galibiyeti halinde, ve milliyetçilerle ittifakının süreceğinden hareketle, mevcut politika -her ne kadar, Erdoğan, koşullar değiştiğinde pragmatik U dönüşleri yapmasıyla bilinse de- muhtemelen ana hatlarıyla devam ettirilecek. Muhalif ittifakın iktidarında ise Kıbrıslı Türklerin yerel iradesinin daha fazla hesaba katılması beklenebilir. Bu partilerin bazı yetkilileri Kıbrıslı Rumlarla müzakerelere dönüş için ısrar etmeyi planlamasalar da, Kıbrıslı Türkler müzakerelere dönmeyi arzularsa onları destekleme niyetini dile getirdiler.¹⁴⁶

Türkiye'deki seçimlerin Kuzey Kıbrıs'ın tutumuna etkisine kıyasla, Yunanistan'da yaklaşan genel seçimlerin KC'nin pozisyonlarına etkisinin daha az olacağı söylenebilir. Kriz Grubu'nun konuştuğu uzman ve karar alıcılar, Atina'da yeni hükümeti kim kurarsa kursun (ki bir koalisyonun göreve gelmesi neredeyse kesin) Türkiye ile ilişkilerin iyileşmesini bekliyor.¹⁴⁷

Oylamaların ardından Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde bir iyileşme, Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum liderleri arasında yapıcı bir diyalog geliştirilmesine net bir

¹⁴⁴ Kriz grubu söyleşileri, Nikos Hristodulidis, Şubat 2022; Kıbrıslı Rum uzmanlar ve eski ve yeni Türk ve Kıbrıslı Türk yetkililer, Haziran-Eylül 2022; Kıbrıslı Türk yetkililer, Mart 2023. Kriz Grubu, Hristodulidis ile dışişleri bakanlığından istifasının akabinde görüştü. "Divided Cyprus' new president scopes out peace talks reset" ["Bölünmüş Kıbrıs'ın yeni cumhurbaşkanı barış sürecini yeniden ele almak istiyor"], AP, 23 Şubat 2023.

¹⁴⁵ "Earthquake solidarity showed that Greece and Turkey are the closest kin yet," ["Deprem Diplomasisi Türkiye ile Yunanistan'ın Siyasetüstü Yakınlığını Gösterdi"] Euronews, 23 Şubat 2023.

¹⁴⁶ Alper Coşkun ve Sinan Ülgen, "Political Change and Turkey's Foreign Policy" ["Siyasi Değişim ve Türk Dış Politikası"], Carnegie Endowment for International Peace, 14 Kasım 2022.

¹⁴⁷ Kriz Grubu telefon söyleşileri, Yunan uzmanlar, Mart 2023; Yunan yetkililer ve Türk muhalif partilerinin temsilcileri, İstanbul, Ankara, Prag, Washington ve Lefkoşa, Şubat 2023.

katkı sunmayabilir ama zarar da vermez. Adada görüşmelere dönülürse, kapsamlı bir çözüme uzun süre ulaşılamasa da, kısa vadede adaiçi işbirliğinin önündeki engellerin kaldırılmasının tüm tarafların çıkarına olduğunun anlaşılması muhtemel. Başarı olasılığı en yüksek olan rota : Karşılıklı yarar sağlayacak projelerin hayata geçirilmesi, toplumlar arası uzlaşmanın ilerletilmesi, ve daha sonra atılacak adımlar için zemin hazırlanmasına yönelik bazı güven artırıcı önlemler hayata geçirmek. En makulü, daha fazlası mümkün oluncaya dek küçük adımlar atmak.

A. Ticaret, seyahat ve Varoşa/Maraş

Ticaret ve seyahat alanlarındaki ilerleme sağlanması umut verici olabilir. Kıbrıslı Türklerin, Ercan/Timbu havalimanı uluslararası uçuşlara açılması halinde kazancı büyük olur. Anlaşmaya varılması ile Kuzey Kıbrıs'ı Türkiye dışındaki ülkelere doğrudan bağlayacağı böylesi bir gelişme, işletmelerinin önemli gelir elde edeceğine kani otelciler için, özellikle heyecan verici bir ihtimal.¹⁴⁸ Kaldı ki adanın hangi tarafında olursa olsun seyahate çıkacakların, daha fazla havayolu ve havalimanı rekabetinden faydalanacağını, bunun fiyatları düşüreceğini, ve hatta, hizmetleri iyileştireceğini söylemek mümkün.

Kıbrıslı Türkler, havalimanının tescilinin KC adına yapılmasını ve kontrol görevlilerinin de KC'ye bağlı çalışmasını istemiyor. Kendilerinin KC'nin egemenliğini tanıması anlamı yüklenebilecek bu tür bir girişime -diğer her konuda olduğu gibi- kesin karşılar. Kıbrıs Rum yetkililer yaratıcı seçenekleri değerlendirmeye açık olduklarını daha önce ifade ettiler. Kasulidis, dışişleri bakanı iken, Kriz Grubu'na "önerilerin bir "ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin" senaryosundan ziyade, daha da derinleştirilebilecek bir görüş alışverişi için bir nevi sıçrama tahtası" olduğunu söylemişti.¹⁴⁹ Dolayısıyla, bugüne kadar havalimanının egemenlik sorunsalının önüne nasıl geçilebileceği belirlenmemiş olsa da, belki yaratıcı bir yol bulunabilir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, KC'nin havalimanı konusunda harekete geçmek için iki talepte bulunması muhtemel.

İlk olarak KC, Türkiye'nin, KC'ye kayıtlı gemilerin ve doğrudan KC'ye gelip giden tüm gemilerin Türkiye limanlarına yanaşmasına ve KC'ye kayıtlı uçakların Türkiye hava sahasını kullanmasına getirdiği yasakları kaldırmasını isteyebilir. İlk olarak 1987'de KC'ye kayıtlı gemilerin Türkiye'ye girişini engellemek amacıyla konulan yasak, 1997'de üçüncü ülkelere kayıtlı gemilerin KC limanları ile Türkiye limanları arasında yolculuğunu da engelleyecek şekilde genişletildi.¹⁵⁰ Yasak, KC'nin kilit bir sektörünü vuruyor: KC dünyanın en büyük on birinci ticari gemi filosuna sahip ve AB'nin kargo gemilerinin yaklaşık yüzde 16'sı KC bayrağı altında seyrediyor.¹⁵¹ Bu

¹⁴⁸ Kriz Grubu söyleşileri, Kuzey Kıbrıs'ta oteli olan veya otel işleten Türk iş insanları, Eylül 2021.

¹⁴⁹ Kriz Grubu söyleşisi, Lefkoşa, Mart 2022.

¹⁵⁰ "The adverse effects of Turkish restrictive measures on Cyprus, EU maritime transport and free trade – Briefing by the Cypriot delegation" ["Kıbrıs delegasyonu'ndan Brifing: Kısıtlayıcı türk önlemlerinin Kıbrıs, AB deniz taşımacılığı ve serbest ticaret üzerindeki olumsuz etkileri"], EU Monitor 16273/10, 26 Kasım 2010. Bu yasağın kaldırılması, Türkiye'nin 2005 tarihli Ankara Anlaşması Ek Protokolü'nü uygulamasının bir icabı olur.

¹⁵¹ "Steering the World's Fleet" ["Dünya'nın Filosuna Yön Vermek"], Cyprus Profile, tarihsiz; "Cyprus a flag of progress and quality: Ship Registration procedures and the benefits of Cyprus flag"

filo daha da büyüyebilir, fakat Türkiye'nin kısıtlamaları nedeniyle gemiler genellikle Kıbrıs Cumhuriyeti bayrağı altında kayıt yaptırmaktan kaçınıyor.¹⁵², KC açısından, daha fazla gemi kaydı daha fazla gelir demek.¹⁵³ Türkiye'nin hava sahasını açması hususu ise Kıbrıslı Rumlar için daha az önemi haiz. Şu anda Kıbrıs'ın ulusal havayolu şirketi yok.¹⁵⁴ Kıbrıslı Rumlar hava sahası meselesinin de aşılmasını ister, ama bunun için herhangi bir taviz verecek kadar ehemiyetli değil.¹⁵⁵

KC gemilerinin Türkiye'nin yasağının kaldırılması sadece Kıbrıs Rum ekonomisinin yararına değil, aynı zamanda hem Avrupa çapında hem de küresel çapta ticaretin yararına olabilir. Yabancı üreticiler adaya ayrı sevkiyat düzenlemek yerine, KC'ye gidecek kargoları Türkiye'ye gidecek olanlarla birleştirebilir. Bir tahmine göre, elde edilebilecek tasarruf yılda 100 milyon avroya yaklaşabilir.¹⁵⁶ Düşük maliyetler adadaki ithal malların fiyatlarını düşürebilir ve bu durum tedarikçilerin işine gelir. Türkiye ekonomisi de kazançlı çıkabilir. Türkiye halihazırda gemi söküm tesislerinde geri dönüştürülen gemi sayısı ve tonajı bakımından dünyada dördüncü sırada yer alıyor. Muhtemel bir anlaşma kapsamında, KC gemilerinin sökülmesi ve geri dönüştürülmesi noktasında hizmet verilebilir.¹⁵⁷

İkinci olarak, Kıbrıslı Türkler ve Türkiye, Varoşa/Maraş konusunda taviz vermeden, Kıbrıslı Rumların bir anlaşmaya yanaşacağını düşünmek zor. KC, masaya oturmadan önce, Kıbrıslı Türklerin burayı nihayetinde geçici olarak BM idaresine devretmeye niyeti olduğunu teyidini almayı arzulayabilir; böylece, Varoşa/Maraş, daha sonra kapsamlı bir çözümün parçası olarak Kıbrıs Rum yönetim bölgesine dahil edilebilir. Kıbrıslı Türklerin, böylesi bir anlaşmanın altını oycak yeni durumlar yaratmaya çalışmadıklarını göstermek için söz konusu teyid ile beraber, Kıbrıs Rum yönetimi ile bir anlaşmaya varılıncaya kadar, bir moratoryum ilan etmesi istenebilir.

B. Uzlaşma çabaları

Belirli bir çerçeveye oturtulmuş toplumlar arası uzlaşma çabaları, her iki tarafın gerildiği hususlardaki hassasiyetleri zamanla hafifletmeye yardım edebilir. İki toplumun etkin eşgüdümünün önündeki kurumsal zorluklara rağmen, özellikle 2003 yılında geçiş kapılarının açılmasıyla, yavaş da olsa doğrudan temasların arttığı bir gerçek.¹⁵⁸ Bu adımlar, yine de, tek başına Kuzey ve Güney arasında bir dayanışma

[“Kıbrıs, ilerlemenin ve kalitenin bayrak taşıyıcısı: Gemi Kayıt Süreçleri ve Kıbrıs Bayrağı'nın Faydaları”], Legal 500, Aralık 2021.

¹⁵² “Cyprus related sanctions” [“Kıbrıs bağlantılı yaptırımlar”], GAC, 17 Kasım 2017.

¹⁵³ Antonis Y. Karicis ve Katerina Kefaloniti, “Cyprus” [“Kıbrıs”], *The Shipping Law Review*, 13 Haziran 2022.

¹⁵⁴ Kıbrıs Hava Yolları 2015 yılında iflas etti ve ismi yabancı yatırımcılara satıldı. “Cyprus Airways closed down after EU state aid ruling” [“Kıbrıs Havayolları AB devlet yardımı kararından sonra kapatıldı”], Reuters, 9 Ocak 2015.

¹⁵⁵ Kriz Grubu telefon söyleşileri, Kıbrıslı Rum uzmanlar, Temmuz-Ağustos 2022.

¹⁵⁶ “Cyprus solution good for shipping” [“Kıbrıs sorununun çözümü gemicilik için iyi olur”], Cyprus Profile, 17 Eylül 2015.

¹⁵⁷ “The Toxic Tide: 2021 Shipbreaking Records” [“Zehirli Gelgit: 2021 Gemi Söküm Kayıtları”], NGO Shipbreaking Platform, 2 Şubat 2022.

¹⁵⁸ 2021'deki geçişlere dair veriler için bkz. “Komisyonun Konsey'e sunduğu rapor”, Avrupa Komisyonu, EC No. 866/2004, 7 Haziran 2022.

duygusu yaratmaya yetmiyor. Eski bir Kıbrıslı Türk yetkilinin de belirttiği gibi, “Her iki taraftaki insanların, ama özellikle de Kıbrıslı Rumların, birlikte yaşamaktan fayda sağlayacaklarına inanmalarını sağlayacak iş birliği alanları üzerinde çalışmamız gerekiyor. Birbirimizi anlamak ve ötekileştirmenin üstesinden gelmek adına sürekli olarak inkişaf etmemize imkan tanıyacak, tabana yayılan bir yaklaşıma ihtiyacımız var.”¹⁵⁹ Zor iş ancak bazı alanlarda ilerleme kaydedilmesi mümkün.

İlk olarak, tarih öğretimi alanında reformun -gerçekleştirilmesi güç de olsa- üzerine eğilmeye değer. Kuzey’deki okul kitapları Kıbrıslı Rumlara yönelik düşmanca klişelerden önemli ölçüde arındırıldı fakat, sivil toplum alanında faal federasyon yanlısı Kıbrıslı Türkler, KC’nin benzer reformları gerçekleştirmek için taahhütte bulunmaması durumunda, Kuzey’de adanın tarihini anlatma noktasında eski yöntemlere geri dönmelerinden endişe duyuyor.¹⁶⁰ Yeniden birleşme yanlısı Kıbrıslı Rumlar ise mevcut Kıbrıs Türk yönetiminin, selefi tarafından yürütülen barış eğitimi girişiminden vazgeçtiğine dikkat çekiyor. Bu arada, halihazırda Kıbrıs Rum okullarında öğretilen tarih, kimi uzmanların “yirminci yüzyılın Helen-merkezci baskın yaklaşımı” şeklinde nitelendirdiği anlatıyı devam ettirmekte.¹⁶¹ Yeniden birleşme yanlısı Kıbrıslı Rumlar ve başka bazı kişilere göre, söz konusu eğilim ve kilisenin eğitime müdahalesi neticesinde, çocukların son derece çarpık görüşler geliştirmesine yol açıyor.¹⁶²

Ortak bir tarih anlatısına kavuşmak şu an mümkün görünmüyor. Öğretmenleri öğrencilere alternatif yaklaşımlar sunmaya teşvik etme çabalarının büyük bir tepkiyle karşılanacağı da kesin. Ama yine de iki toplumun birlikte çalışabileceği alanlar mevcut.¹⁶³ En azından, 1960’lar ve 1970’lerde karşı tarafın çektiği acılar hususunda iki toplumda da farkındalık yaratmaya yönelik sivil toplumun gösterdiği yoğun çabayı desteklemek fayda sağlayabilir.

¹⁵⁹ Kriz Grubu söyleşisi, eski Kıbrıslı Türk yetkili, Kuzey Lefkoşa, Eylül 2021.

¹⁶⁰ Bkz. Yannis Papadakis, “History Education in Divided Cyprus: A Comparison of Greek Cypriot and Turkish Cypriot Schoolbooks on the ‘History of Cyprus’” [“Bölünmüş Kıbrıs’ta Eğitimin Tarihi: ‘Kıbrıs Tarihi’ hakkında Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum Okul Kitaplarının Karşılaştırması”], PRIO, Şubat 2008. Kriz Grubu’na konuşan bir Kıbrıslı Türk uzman, müfredatın daha sonar iki defa daha değiştiğini, önce kötüleştiğini, ardından 2014’te tekrar iyileştiğini söyledi. Kriz Grubu telefon söyleşisi, Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası üyesi, Eylül 2022.

¹⁶¹ Lukas Perikleus, Meltem Onurkan-Samani ve Gülen Onurkan-Aliusta, “Those Who Control the Narrative Control the Future: The Teaching of History in Greek Cypriot and Turkish Cypriot Schools” [Anlatıya Hükmeden Geleceğe Hükmeder: Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk Okullarda Tarih Anlatmak], *Historical Encounters*, cilt 8, sayı 2 (2021)

¹⁶² Kriz Grubu söyleşisi, Kıbrıslı Rum akademisyen, İstanbul, Nisan 2021.

¹⁶³ Kriz Grubu söyleşileri, Yunan ve Kıbrıslı Rum uzmanlar, Nisan 2023.

İkinci olarak, AB ve diğer donörler, Kıbrıs'taki büyük ölçekli çevre projelerine, Kıbrıslı Türklerin KC tarafından dahil edilmesini açık bir şekilde destekleyerek bu projelerin performansını yükseltebilir. Donörler, özellikle bölünmüş adanın her iki tarafında yürütüldüğünde çok daha anlamlı hale gelecek böylesi projeler için iki toplumu kapsayan başvurulardan yana tercih yaparak iş birliğini teşvik edebilir. Tüm iki toplumlu komitelerde, üzerinde mutabık kalınan ortak bir terminolojinin benimsenmesi de, açıkça arzulanan bu iş birliğinin hızlanması ve kolaylaşmasına yardımcı olur.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Çevre alanında çalışan teknik komitenin bir üyesi, mutabık kalınan bir terminoloji fikrini destekleyerek şunları söyledi: "Karşılıklı olarak kabul edilebilecek bir kelime üzerinde tartışmak bizim işimiz olmamalı. En iyi bildiğimize yani bilim ve uygulamaya odaklanabilmeliyiz". Kriz Grubu söyleşi, Kuzey Lefkoşa, Mart 2022.

VIII. Sonuç

Elli yılı aşkın bir süredir başarısızlıkla sonuçlanan müzakerelerin ve 2017 yılında umut vaat eden görüşmelerin çöküşünün ardından, Kıbrıs'ın yeniden birleşmesi, hatta yeniden birleşme görüşmelerinin devamına dair bir beklenti içinde olmak zor. Crans Montana zirvesinden bu yana ortaya çıkan ya da yoğunlaşan gerilimler göz ardı edilmemeli. Bu gerilimler, Ankara ile NATO müttefikleri arasındaki eski anlaşmazlıkları derinleştirip yeni anlaşmazlıklar yaratırken, Doğu Akdeniz'deki çatlakların derinleşmesine ve Türkiye-AB ilişkilerini daha da bozulmasına yol açabiliyor. Kıbrıs'ın iki ana toplumu arasındaki çıkmaz, her iki tarafın uyguladığı baskı ve zorlama yöntemlerinin sonuç vermediğinin göstergesi. On yıllardır süren izolasyon ve ekonomik baskı Kıbrıslı Türkleri, Kıbrıslı Rumların şartlarını kabul etmek yerine, Ankara ile daha yakın ilişki kurmaya yöneliyor. Türkiye'nin askeri üstünlük sergilemesi ve müzakerelere sırt çevirmesi ise KC'nin, Kıbrıs Türk devlet yapısını egemen ve eşit olarak tanımasına yol açmıyor.

Şu an için kapsamlı bir anlaşmaya varılması beklenmediğine göre, taraflar daha uzlaşmacı bir yaklaşım benimseyerek, örneğin ticaret ve seyahat alanlarında karşılıklı yarar sağlayacak konu bazlı işbirliklerine yönelmeli ve birlikte başka bir takım küçük adımlar atmalı. Bu yönde elverişli bir atmosfer yaratılması için, Kıbrıslı Rumların muhtemelen, gelecekte varılacak bir siyasi çözüm kapsamında, uzun süredir kapalı olan Varoşa/Maraş'ın kendilerine iade edileceğinin güvencesini almaları gerekecek. Crans Montana'dan bu yana, Kıbrıs'taki siyasetçiler gerilimi azaltma fırsatlarının ellerinden kayıp gitmesine göz yumdu. Hem kendi toplumlarının hem de Doğu Akdeniz'in barış ve güvenliği için yeni rota değerlendirmelerinin artık zamanı geldi.

Atina/Ankara/Lefkoşa (Kuzey ve Güney)/Brüksel, 17 Nisan 2023

Ek A: Ticaret, Hidrokarbonlar ve/veya Varoşa/Maraş'a ilişkin öneriler

Tarih	Öneren	İçerik	Uygulama
Kasım 1978	ABD. (Birleşik Krallık ve Kanada tarafından ortaklaşa kaleme alındı). ¹	Gevşek bir federasyon için müzakerelere başlanması ve müzakereler devam ederken yasal sahiplerinin, BM gözetiminde ve kademeli olarak Varoşa/Maraş'a dönmesi. Geri dönen Kıbrıslı Rumların, iki tarafın nihai bir anlaşmaya varıp varmamasından bağımsız olarak Varoşa/Maraş'ta kalmaya devam etmesi.	Uygulanmadı. Kıbrıs Rum tarafı öneriyi "empyralist" olarak nitelendirdi ve Kıbrıs'ın iç işlerine karışıldığı gerekçesiyle reddetti. ²
Mayıs 1979	Kiprianu-Denktaş Anlaşması ³	Kapsamlı bir çözüme yönelik müzakerelerin başlatılmasının ardından BM gözetiminde ve kademeli olarak Varoşa/Maraş'a yasal sahiplerinin dönmesi. Bunun diğer konulardaki müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak uygulanması.	Uygulanmadı. Her iki taraf da başlangıçta kabul etti ancak daha sonra anlaşmadan çekildi.
Ağustos 1981	Kıbrıs Türk tarafı	Anayasa taslağı ile iki toplumlu, iki bölge, eşit temsile dayalı federal bir cumhuriyet kurulması; serbest dolaşım ve yerleşme hakkı; mülkiyet hakkının tarafların 1977'de üzerinde mutabık kaldıkları esaslara göre düzenlenmesi. Öneride, ayrıca, Varoşa/Maraş'ın sınırlarını belirleyen bir harita ve Lefkoşa havalimanının her iki tarafın da serbest erişimine ve uluslararası trafiğe açılması hususu bulunuyor. ⁴	Uygulanmadı. Öneri 1983 yılına kadar tartışıldı ancak anlaşmaya varılamadı. Kıbrıslı Rumlar ülkenin bölünmezliği ve Kıbrıslı Rumların çoğunlukta olduğu bir yasama organında ısrar etti. Kıbrıslı Türkler bunu reddetti. ⁵
Kasım 1992- Temmuz 1993	BM Genel Sekreteri Butros-Gali	Varoşa/Maraş'ın ıslah edilmesi ve Lefkoşa havalimanının, BM gözetiminde, her iki tarafın da serbest erişimine ve uluslararası trafiğe yeniden açılması. ⁶	Uygulanmadı. Her iki taraf da prensipte anlaştı. Uygulamanın nasıl yapılacağı konusundaki anlaşmazlık nedeniyle hayata geçirilemedi.
Mart 1994	BM Genel Sekreteri Butros-Gali (1993 önerisi temelinde)	Varoşa/Maraş'ın ıslah edilmesi ve Lefkoşa havalimanının, BM gözetiminde, her iki tarafın da serbest erişimine ve uluslararası trafiğe yeniden açılması. Varoşa/Maraş'ın çit ile çevrili kısmında yerel vergileri ve gümrük vergilerini toplama yetkisine sahip bir BM Geçici Yönetimi sorumlusu atanması; Varoşa/Maraş'a her iki tarafa da "olağan güvenlik tedbirlerine uygun biçimde" serbest giriş hakkının tanınması. Hava trafiğini düzenlemek üzere tam yetkiye sahip bir BM havalimanı idarecisi atanması.	Uygulanmadı. Bu yaklaşım, a) uygulama takvimini; b) havalimanındaki trafiğin düzenlenmesini; c) gümrük vergilerinin BM tarafından toplanmasını; d) tampon bölge ile Varoşa/Maraş'ın çitle çevrili kısmı arasında güvenli seyahat için düzenlemeleri; ve e) Varoşa/Maraş'ın sınırlarını belirleyen haritaya dair 1993'te mutabık kalınan hususları kabul edilemez biçimde değiştirmiş olması gerekçesiyle Kıbrıs Türk tarafınca reddedildi. ⁷
1995	Kıbrıs Türk tarafı	Yukarıda bahsi geçen BM desteğiyle uygulanacak güven artırıcı önlemlerin hayata geçirilmesini amaçlayan ve Kıbrıs Türk tarafının KC'nin AB üyeliği konusunu görüşmeye hazır olduğunu ifade eden on dört maddelik öneri. ⁸	Uygulanmadı. Kıbrıs Rum tarafı reddetti. Cumhurbaşkanı Glafkos Kliridis çözümün AB üyeliği için bir önkoşula dönüşmesine karşı çıktı. Kıbrıslı Türklerin AB başvurusuna destek vermesinin ortak bir zemin bulunmasına yardımcı olabileceğini savundu. ⁹

Nisan 2003	Kıbrıs Türk tarafı	Kıbrıs'ı bölen hat boyunca ulaşım ve seyahat üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması; Varoşa/Maraş'ın çitle çevrili kısmının (Dimokratias caddesinin güneyinde, BM tampon bölgesine kadar uzanan alanlar) yeniden yerleşime açılması amacıyla Kıbrıslı Rumların denetimine verilmesi; yurtdışı ile ticaret, ulaşım, seyahat, kültürel faaliyetler ve spor üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması; bunlarla ilgili Türkiye ve Yunanistan tarafından uygulanan kısıtlamaların kaldırılması; İki taraf arasındaki mal dolaşımının normalleştirilmesi; "anlayışı, hoşgörüyü ve karşılıklı saygıyı teşvik etmek" amacıyla iki taraflı bir Uzlaşma Komitesi kurulması. ¹⁰	Kısmen uygulandı. Bazı geçiş kapıları açıldı ancak Kıbrıs Rum tarafı, BM himayesinde kapsamlı bir çözüm için müzakerelere geçilmesini arzuladığını belirterek güven artırıcı önlemler hakkında daha fazla görüşme yapmak istemedi. ¹¹
Temmuz 2004	Kıbrıs Rum tarafı	Her iki tarafta da mayın temizlemeye başlanması; Varoşa/Maraş'ın BM Güvenlik Konseyinin 550 (1984) sayılı kararı uyarınca yasal sahiplerine iadesi; Famagusta/Gazimağusa limanının ortak işletilmesi; askeri tatbikatların azaltılması; ilave sekiz geçiş kapısının açılması ¹²	Kısmen uygulandı. BM koordinasyonunda mayın temizleme çalışmaları başladı. ¹³ Bazı geçiş kapıları açıldı, ancak diğerlerinde herhangi bir gelişme olmadı. Ağustos 2004 tarihli bir mektupta Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs Rum tarafını "Kıbrıslı Türklerin ekonomik kalkınmasını kendi siyasi mülahazaları uğruna engellemek" ve "yasadışı hakimiyetini Kıbrıslı Türkleri kapsayacak şekilde genişletmek" ile suçladı. ¹⁴
2005-2006	AB (Avusturya ve Finlandiya AB dönem başkanlıklarının himayesinde) ¹⁵	Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna son vermeye yönelik öneriler. Bunlara Yeşil Hat Tüzüğü (Kıbrıslı Türkleri ve Rumları ayıran sınır boyunca kişilerin ve malların dolaşımına dair bir AB çerçeve düzenlemesi), Kıbrıslı Türklere mali yardım ve Kıbrıslı Türkler ile AB arasında doğrudan ticaret de dahil. Kıbrıslı Rumların, Varoşa/Maraş'ın iadesi, Famagusta/Gazimağusa limanının ortak işletilmesi ve Kuzey'deki Kıbrıs Rum mülklerinin satışına ya da bu mülkler üzerinde inşaat yapılmasına moratoryum getirilmesi taleplerini içeren Avrupa Komisyonu'nun Aralık 2005'te yayımladığı taslak bildiri. ¹⁶	Kısmen uygulandı. Yeşil Hat ve yardım önerileri hayata geçirildi. Avrupa Komisyonu'na sunulan Doğrudan Ticaret Tüzüğü teklifinin oylanması Kuzey'in zımnen tanınması anlamına geleceği gerekçesiyle reddedildi. Kıbrıslı Türkler, Kuzey'deki liman ve havalimanlarının açılması karşılığında Varoşa/Maraş'ı vermeyi kabul etmişti. ¹⁷ Kıbrıslı Rumlar ise, ayrı ekonomilerin gelişmesine ve Kıbrıs'ın kalıcı biçimde bölünmesine neden olacağını söyleyerek Kuzey'in liman ve havalimanlarının açılmasını reddetti. ¹⁸ Başka bir gelişme yaşanmadı.
Ocak 2006	Türkiye	Planın on maddesi ticaret ve hareketle ilgili olarak aşağıdakileri içeriyor: ¹⁹ Türkiye'nin limanlarını, Avrupa-Türkiye gümrük birliğine uygun olarak, Kıbrıs Rum ticari gemilerine açması; Kıbrıs Rum havayolu şirketlerinin Türk hava sahasını kullanmalarına ve uluslararası prosedürlere uygun olarak Türk havalimanlarına iniş yapmalarına izin vermesi;	Uygulanmadı. ²⁰ Kıbrıs Rum tarafı, Türkiye'nin vereceği tavizlerin AB nezdinde zaten yerine getirmesi gereken yükümlülükler olduğunu savunarak öneriyi reddetti.

		<p>Famagusta/Gazimağusa ve Kirenia/Girne ve Karavostasi/Gemikonağı dahil Kıbrıs'ın kuzeyindeki limanların Kıbrıs Türk yönetimi altında uluslararası mal, kişi ve hizmet trafiğine açılması;</p> <p>Timbu/Ercan havalimanının Kıbrıs Türk yönetimi altında doğrudan uçuşlara açılması;</p> <p>Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik bir varlık olarak AB'nin gümrük birliğine fiilen dahil edilmesi için özel düzenlemeler yaparak adanın her iki tarafı arasında ve dış dünya ile engelsiz doğrudan ticarete yeşil ışık yakılması;</p> <p>Kıbrıslı Türklerin uluslararası spor, kültür ve diğer sosyal faaliyetlere katılımına izin verilmesi.</p>	
Aralık 2006	Türkiye	<p>Türkiye'deki bir limanın KC gemilerine ve Türkiye'deki bir havalimanının KC ticari uçuşlarına açılması; Timbu/Ercan havalimanının ve Famagusta/Gazimağusa limanının "KKTC" yönetimi altında uluslararası ticarete açılması.²¹</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>KC Cumhurbaşkanı Sözcüsü Vassilis Palmas, bir radio söyleşisinde "Türkiye'nin Timbu (Ercan) Havaalanı'nın açılması talebi Kıbrıs hükümeti için bir 'kırmızı çizgi'" dedi.²²</p>
Eylül 2011	Kıbrıs Türk tarafı	<p>Ya bir anlaşmaya varılana kadar tüm hidrokarbon arama faaliyetlerinin ortaklaşa durdurulması ya da BM katılımıyla, sondaj ruhsat vermek amacı ile ortak bir komite kurulması.²³</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>Kıbrıslı Rumlar hidrokarbon aramalarının KC'nin egemenlik hakkı olduğu gerekçesiyle öneriyi reddetti.²⁴</p>
Eylül 2012	Kıbrıs Türk tarafı	<p>BM genel sekreterinin atayacağı bağımsız bir kolaylaştırıcının başkanlık edeceği, iki tarafın verilen lisanslar, sınırlandırmalar, gaz gelirinin paylaşımı ve hesabın idaresine ilişkin bir teknik bir komitenin kurulması; bu gelirlerin kapsamlı bir çözümün hayata geçirilmesi noktasında kullanılması.²⁵</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>Kıbrıslı Rumlar reddetti.</p>
Haziran 2013	Kıbrıs Rum tarafı, (KC dışişleri bakanı tarafından kamuoyuna bir açıklama olarak sunuldu ve resmileşmedi)	<p>Kıbrıs Türk tarafının Varoşa/Maraş'ı Kıbrıslı Rum yasal sahiplerine iadesi koşuluyla, KC'nin, AB gözetimi altında Kıbrıslı Türkler tarafından işletilecek Famagusta/Gazimağusa limanı üzerinden AB ile vergisiz doğrudan ticaret yapılmasına izin vermesi.²⁶</p>	<p>Uygulanmadı.</p>
Mayıs 2015	Kıbrıs Rum tarafı ²⁷	<p>Her iki taraf arasında cep telefonu bağlantısının işler kılınması; daha fazla geçiş kapısı açılması; elektrik şebekelerini birbirine bağlanması; radyo frekanslarının parazit yapmasının önlenmesi.</p>	<p>Uygulandı.</p> <p>Tüm teklifler hayata geçirildi. 2019'da, iki taraf arasında cep telefonu bağlantısı işler hale geldi.²⁸ İlave geçiş kapıları açıldı.²⁹ Elektrik şebekeleri birbirine bağlandı.³⁰</p>
Şubat 2019	Kıbrıs Rum tarafı ³¹	<p>Planın 21 önlemi arasında ticaret, bağlanabilirlik ve Varoşa/Maraş ile ilgili aşağıdaki hususlar yer alıyor:</p> <p>Varoşa/Maraş'ın yasal sakinlerine iadesi koşuluyla, Famagusta/Gazimağusa limanının</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler, adanın iki tarafındaki -mayınlı olabileceğinden şüphe edilen- dokuz bölgenin temizlenmesi konusunda anlaştı.³²</p>

		<p>BM kontrolü altında kullanılmasına izin verilmesi;</p> <p>Türkiye'nin Ankara Protokolü'nü tam olarak uygulaması koşuluyla, Türkiye'nin AB'ye katılım süreci müzakere fasıllarının askıdan indirilmesi; her iki tarafta mayın temizleme çalışmalarının yürütülmesi; ilave geçiş kapıları açılması; AB Yeşil Hat Tüzüğü kapsamındaki malları taşıyan ticari araçların dolaşımını kolaylaştırmak amacıyla ticareti engelleyen uygulamalara son verilmesi, Kıbrıs Rum malları üzerindeki Kıbrıs Türk ithalat vergilerini, izinlerini ve KDV'nin kaldırılması.</p>	
Temmuz 2019	Kıbrıs Türk tarafı	<p>Açık deniz enerji kaynakları hakkında karar verme hususunda iş birliği için ortak bir komite oluşturulması.³³</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>Kıbrıs Rum tarafı, araştırma için şirketlere hisse tahsisi, ruhsat verme ve uluslararası anlaşmalar yapma gibi, KC'nin egemenlik haklarıyla ilgili konuların bir komite eliyle yürütülemeyeceğini belirtti.³⁴</p>
Ağustos 2019	Kıbrıs Rum tarafı ³⁵	<p>KC'nin hak iddia ettiği MEB'deki faaliyetlerin durdurulması koşuluyla, hidrokarbon konularında Kıbrıs Türk liderliğine düzenli olarak briefing verilmesi; Türkiye'nin BM Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) uyarınca, KC ile karşılıklı olarak MEB sınırlandırmasını kabul etmesi koşuluyla, gelirlerin gelecekteki kurucu devletlerin (müstakbel federasyonun iki tarafı) nüfusları nisbetinde, Kıbrıslı Türklerle paylaşılması için bir emanet hesabı oluşturulması.³⁶</p>	<p>Uygulanmadı.</p>
Aralık 2020	Kıbrıs Rum tarafı ³⁷ <p>(KC dışişleri bakanı tarafından görüşmeleri kolaylaştırıcı gayri-resmi tutum belgesi olarak tanımlanan öneriler)</p>	<p>BMDHS uyarınca KC ve Türkiye arasında MEB'in sınırlandırılması şartıyla:</p> <p>BM Güvenlik Konseyi'nin 550 ve 789 sayılı kararları uyarınca Varoşa/Maraş'ın BM idaresi altında yasal sahiplerine iadesi;</p> <p>Timbu/Ercan havaalanının uluslararası uçuşlara izin verecek şekilde BM idaresine verilmesi;</p> <p>Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki kısıtlamalarını kaldırması ve limanlarını ve hava sahasını Kıbrıs'a açarak AB-Türkiye Ortaklık Anlaşması'nı tam olarak uygulaması koşuluyla Famagusta/Gazimağusa limanının AB idaresi altında hizmet vermesi;</p> <p>hidrokarbon kaynaklarının değerlendirilmesinden elde edilecek gelirlerin gelecekteki iki kurucu devletin nüfusları nisbetinde paylaşılması temelinde ve Kıbrıs sorununun çözümünden önce yatırılacağı, Kıbrıslı Türkler lehine bir emanet hesabı açılması.</p>	<p>Uygulanmadı.</p> <p>Kıbrıs Türk tarafı, öneri Mayıs 2022'de kendilerine resmen sunulana kadar yanıt vermedi.</p>

Nisan 2021	Kıbrıs Rum tarafı ³⁸	Aralık 2020 önerisi ile aynı içerik: Varoşa/Maraş, Timbu/Ercan havalimanı, Famagusta/Gazimağusa limanı ve genel olarak Kıbrıs sorunun görüşülmesi. ³⁹	Uygulanmadı. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Kıbrıs Rum tarafının masaya yeni bir öneri getirmediğini söyledi. ⁴⁰
Mayıs 2022	Kıbrıs Rum tarafı ⁴¹	Timbu/Ercan havalimanının BM himayesinde doğrudan uçuşlara açılması; Famagusta/Gazimağusa limanı gümrük hizmetlerinin AB yetkine verilmesi; Varoşa/Maraş'ın BM yönetimine devredilmesi; Türkiye'nin AB ile olan Ankara Anlaşması'na ek protokolü uygulayarak KC bayrağı taşıyan gemilere limanlarını açması ve KC uçaklarının hava sahasına girmesine izin vermesi; Türkiye'nin KC ile BMDHS uyarınca bir MEB sınırı belirlemeyi kabul etmesi koşuluyla, hidrokarbon kaynaklarından elde edilecek gelirleri Kıbrıslı Türklerle paylaşmak için emanet hesap açılması.	Uygulanmadı. Kıbrıslı Türkler, teklif edilen güven artırıcı önlemlerin "Kıbrıs Rum tarafının hakimiyetini ve nüfuzunu tüm adaya yaymak" amacını güttüğünü, yeni müzakerelerin ancak egemen eşitliklerinin tanınmasından sonra başlayabileceğini söyledi. ⁴²
Temmuz 2022	Kıbrıs Türk tarafı	İki tarafın kapsamlı bir çözüme ilişkin tutumlarına halel getirmeksizin altı somut alanda iş birliği. - Tüm adanın mayınlardan arındırılması - BM himayesinde düzensiz göç alanında ortak çalışma - Hidrokarbon Komitesi - Güneş Enerjisi Ortak Komitesi - Elektrik şebekesinin Türkiye'ye bağlanması - Su Kaynakları Ortak Komitesi	Uygulanmadı. Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis, bunun iki devletli çözüme yönelik yeni bir girişim olduğunu söyledi. ⁴³

¹ "US offers new Cyprus plan in an effort to revive talks" ["ABD müzakereleri tekrar canlandırmak için yeni bir Kıbrıs planı önerdi"], *The New York Times*, 29 Kasım 1978.

² Zaim M. Necatigil, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law [Uluslararası Hukukta Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Pozisyonu]* (Oxford, 2008), s. 161-162.

³ "The Ten-point Agreement of 19 May 1979" ["19 Mayıs 1979 tarihli 10 maddelik anlaşma"], KC Basın ve Bilgilendirme Ofisi, 19 Mayıs 1979.

⁴ Necatigil, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law [Uluslararası Hukukta Kıbrıs Sorunu ve Türkiye'nin Pozisyonu]*, a.g.e., s. 164-167.

⁵ Olga Campbell-Thomson, "Pride and Prejudice: The Failure of UN Peace Brokering Efforts in Cyprus" [Gurur ve Önyargı: Birleşmiş Milletler'in Kıbrıs'ta Barışı Tesis Etme Girişimlerinin Başarısızlığı], *Perceptions*, cilt 19, sayı 2 (2014), s. 73.

⁶ "BM genel sekreterinin Kıbrıs'taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu", UNSC S/26026, 1 Temmuz 1993: "Maraş'ın önemli bir bölümü iki toplumlu ticaret ve temas için özel bir bölge olarak BM idaresine verilebilir". Bu amaçla Kıbrıs Türk tarafı hem Timbu/Ercan havalimanına/havalimanından Avrupa uçuşlarının başlamasını hem de bugüne kadar uluslararası gemilerin serbestçe kullanmasını engelleyecek şekilde KC makamları tarafından "kapalı" ilan edilen Kuzey'deki limanların açılmasını, yani Kıbrıslı Türklerin "ambargo" olarak nitelendirdikleri durumun kaldırılmasını istedi.

⁷ "BM genel sekreterinin Kıbrıs'taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu", S/1994/629, 30 Mayıs 1994, s. 17.

⁸ "Confidence Building Measures (1992-1994)" ["Güven Arttırıcı Önlemler (1992-1994)"], Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, tarihsiz.

⁹ Clement Dodd, *The History and Politics of Cyprus Conflict [Kıbrıs Çatışmasının Tarihi ve Siyaseti]* (New York, 2010), s. 187.

¹⁰ “KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Rauf R. Denktaş'ın GKRY Lideri Papadopoulos'a Muhatap 2 Nisan 2003 Tarihli Mektubu”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2 Nisan 2003.

¹¹ 23 Nisan 2003 tarihinde, ilk geçiş kapısı, başkent Lefkoşa'daki Ledra Palas Oteli'nde açıldı. Sadece araçlar için olan ikinci geçiş kapısı ise bir ay sonra Ayios Dometios/Metehan'da hizmete girdi. Başkent'in yayaların kullandığı ikinci geçiş kapısı Ledra/Lokmacı ise şehir merkezinde 3 Nisan 2008'de işlemeye başladı. Famagusta/Gazimağusa'daki Strovilia/Akyar geçiş kapısı 6 Nisan 2003, Astromeritis/Bostancı geçiş kapısı 31 Ağustos 2005 ve Limnitis/Yeşilırmak geçiş kapısı 14 Ekim 2010'da açıldı. İki kapı daha 11 Kasım 2018 tarihinde faal hale geldi. Bkz. “First border crossing opened 16 years ago” [16 yıl sonra ilk sınır geçişi açıldı], LGC News, 26 Nisan 2019. Temmuz 2022 itibarıyla (ikisi İngiliz askeri üslerinin yetki alanında olmak üzere toplam dokuz geçiş kapısı bulunuyor. “The Situation in Cyprus” [Kıbrıs'taki Durum], 835th Meeting of the Minister's Deputies, Avrupa Konseyi, 8 Nisan 2003.

¹² “Confidence Building Measures in Cyprus” [Kıbrıs'ta Güven Artırıcı Önlemler], BK Parlamentosu, 21 Temmuz 2004; “Yeşil Hat'ta mayın temizliği başladı”, *Hürriyet*, 13 Ağustos 2005; “Letter dated 23 July 2004 from the Permanent Representative of Cyprus to the United Nations addressed to the Secretary-General” [“Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e yazdığı 23 Temmuz 2004 tarihli mektubu”], A/58/857–S/2004/596, 27 Temmuz 2004.

¹³ İki toplam kendi bölgelerini mayınlardan arındırma konusunda anlaşta. Mayın Eylem Servisi 2004 ve 2011 yılları arasında tampon bölgedeki 27,000 mayını temizledi. Ardından 2015 yılında BM, Kıbrıs'ta altı ay çalışmak üzere bir mayın temizleme takımı görevlendirdi. Temmuz 2017'de BM kolaylaştırıcılığında yürütülen çözüm görüşmelerinin çökmesinin ardından, Kasım ayında takım geri çekildi.

¹⁴ “Letter dated 23 August 2004 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary-General” [“Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'deki Daimi Temsilcisi'nin Genel Sekreter'e yazdığı 23 Ağustos 2004 tarihli mektubu”], A/58/876–S/2004/675, 24 Ağustos 2004, s. 3-5.

¹⁵ Cyprus: Status of UN Negotiations and Related Issues” [“Kıbrıs: BM müzakerelerinin durumu ve ilgili konular”], ABD Kongresi Araştırma Servisi, 20 Temmuz 2007.

¹⁶ Aynı yerde.

¹⁷ Aynı yerde.

¹⁸ Aynı yerde.

¹⁹ “Kıbrıs konusunda Türkiye'nin yeni açılımı”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 24 Ocak 2006.

²⁰ “Chronology of Events: Cyprus”, Güvenlik Konseyi raporu, 3 Kasım 2020.

²¹ “Türkiye'den AB'ye yeni öneri – Derleme”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı, 12 Ağustos 2006.

²² “Cyprus to reject Turkish ‘minimal’ move to open ports” [“Kıbrıs Türkiye'nin limanları açma konusundaki ‘minimal’ girişimlerini reddetti”], *Financial Mirror*, 6 Aralık 2006.

²³ “Eroglu proposal over Cyprus gas” [“Eroğlu'nun Kıbrıs gazı üzerine teklifi”], *Kathimerini*, 25 Eylül 2011.

²⁴ KC Hükümet Sözcüsü Stefanos Stefanou stated that “Doğal kaynaklarımızın araştırılması ve işletilmesi Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenlikten doğan bir hakkıdır. ... Egemenlik hakkımız müzakere edilemez” dedi. “TRNC-RoC Cooperation: A Critical Missing Piece for Eastern Mediterranean Stability” [“KKTC-KC İşbirliği: Doğu Akdeniz'deki İstikrarın Önemli Kayıp Parçası”], Konrad Adenauer Vakfı, 2020.

²⁵ Talking Paper on the Hydrocarbon Reserves around the Island of Cyprus [Kıbrıs Adası'nın çevresindeki hidrokarbon yatakları hakkında Konuşma Kağıdı], “TRNC”, 29 Eylül 2012.

²⁶ “Συνάντηση Υπουργού Εξωτερικών με Γενικό-Γραμματέα Ηνωμένων Εθνών” [“Dışişleri Bakanı'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ile Görüşmesi”], Basın açıklaması, KC BM Daimi Temsilciliği, 8 Mayıs 2013.

²⁷ “Statement delivered by Special Adviser of the Secretary-General on Cyprus Espen Barth Eide on behalf of the Greek Cypriot leader Mr. Nicos Anastasiadis and the Turkish Cypriot leader Mr. Mustafa Akıncı” [“Kıbrıs Rum lideri Sayın Nicos Anastasiadis ve Kıbrıs Türk lideri Sayın Mustafa Akıncı adına Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Danışmanı Espen Barth Eide tarafından yapılan açıklama”], 28 Mayıs 2015.

²⁸ “Mobile interoperability was no easy task, CCCI official tells CNA” [“Cep telefonlarının birlikte çalışabilmesini sağlamak hiç kolay bir iş değildi, Kıbrıs Sanayi ve Ticaret odası başkanı Kıbrıs Haber Ajansına anlattı”], *In Cyprus*, 12 Temmuz 2019.

²⁹ “BM genel sekreterinin Kıbrıs'taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu”, S/1994/629, 30 Mayıs 1994.

³⁰ “Anastasiades, Akıncı agree on CBMs including mobile phone network link” [“Anastasiadis ve Akıncı, mobil telefon ağı bağlantısı da dahil olmak üzere güven artırıcı önlemler konusunda anlaşta”], *In Cyprus*, 26 Şubat 2019.

³¹ Kriz Grubu arşivinde mevcut olan görüşmeleri kolaylaştırıcı gayriresmi tutum belgesi.

³² “Statement by the United Nations Spokesperson in Cyprus” [“BM'nin Kıbrıs sözcüsü'nün açıklaması”], BM Kıbrıs Görüşmeleri, 26 Şubat 2019.

³³ “Akıncı: ‘Hidrokarbon alanında ortak komite çerçevesinde iş birliği yapılması, çözümü engelleyen değil, tam tersine çözüme giden yolu kısaltan bir etki yapacak’”, KKTC Enformasyon Dairesi, 17 Temmuz 2019.

³⁴ “Anastasiades proposes creation of escrow account in a bid to ease tension” [“Anastasiadis gerginliği azaltmak amacıyla emanet hesabı oluşturulmasını önerdi”], *Kathimerini*, 4 Eylül 2019. Anastasiadis, 2022 yılında Kriz Grubu’na hidrokarbon gelirlerinin Kıbrıs sorununun çözümünden önce bile Kıbrıslı Türklerin kullanımına sunulabileceğini söyledi. Kriz Grubu söyleşisi, Nisan 2022.

³⁵ Kriz Grubu arşivinde mevcut olan 13 Ağustos 2019 tarihli görüşmeleri kolaylaştırıcı gayriresmi tutum belgesi.

³⁶ “Anastasiadis gerginliği azaltmak amacıyla emanet hesabı oluşturulmasını önerdi”, a.g.e..

³⁷ BM genel sekreterine sunulan 31 Aralık 2020 tarihli görüşmeleri kolaylaştırıcı gayriresmi tutum belgesi. “BM genel sekreterinin Kıbrıs’taki iyi niyet misyonuna ilişkin raporu”, *SI/2023/6*, 3 Ocak 2023.

³⁸ “Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας κ. Νίκου Αναστασιάδη στην αντικατοχική εκδήλωση του Δήμου Αμμοχώστου, στο Πολιτιστικό Κέντρο Δήμου Αμμοχώστου, στη Δερύνεια” [“Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Başkanı Sayın Nikos Anastasiadis’in Gazimağusa Belediyesi’nin işgal karşıtı etkinliğinde yaptığı konuşma, Gazimağusa Belediyesi Kültür Merkezi, Derinköy”], KC Basın ve Bilgilendirme Ofisi, 7 August 2021.

³⁹ Kıbrıs Rum tarafı bu öneriyi Cenevre’de düzenlenen bir konferansta yaptı. “The President of the Republic on the Conclusion of the Informal Conference on Cyprus, in Geneva” [“Kıbrıs’la ilgili Gayriresmi Konferans’ın Cenevre’de Sonuçlanması Üzerine Cumhuriyetin Başkanının Açıklaması”], KC Cumhurbaşkanlığı, 29 Nisan 2021; “Our view: Anastasiades’ CBMs proposal is just another ploy” [“Görüşü: Anastasiadis’in güven artırıcı önlemler önerisi sadece başka bir hiledir”], *Cyprus Mail*, 6 Haziran 2021.

⁴⁰ “Turkish Cypriot leader says no point in formal Cyprus talks” [“Kıbrıslı Türk lider müzakerelerin devam etmesinin bir anlamı olmayacağını söyledi”], Reuters, 29 Nisan 2021.

⁴¹ “Αποκλειστικό: Πρόταση Αναστασιάδη σε Τατάρ για συνομιλίες” [“Özel: Anastasiadis Tatar’la görüşme teklifi”], *Philenews*, 30 Mayıs 2022.

⁴² “KKTC” Cumhurbaşkanlığı Açıklaması, “KKTC” Cumhurbaşkanlığı, 31 Mayıs 2022.

⁴³ “Anastasiades: Tatar proposals another stab at two-state solution” [“Anastasiadis: Tatar’ın teklifleri iki devletli çözüm için yeni bir deneme”], *Cyprus Mail*, 20 Temmuz 2022.

Ek B: Uluslararası Kriz Grubu Hakkında

Uluslararası Kriz Grubu, 120 çalışanı ile beş kıtada kapsamlı saha araştırmaları ve üst düzey uzman görüşlerine dayalı analizler yaparak, dünya çapında ölümcül ihtilafları önlemek ve sonlandırmak amacıyla kurulan, kâr amacı gütmeyen, bağımsız bir kuruluştur.

Kriz Grubu'nun çalışmaları saha araştırmalarına dayanır. Çatışma ve şiddetin olduğu veya beklendiği ülke ve bölgelerde siyasi analistlerden oluşan ekipleri bulunur. Kuruluş, söz konusu alanlarda birinci elden temin ettiği bilgiyi, tecrübeye dayalı değerlendirmelerle destekleyerek hazırladığı analitik raporları uluslararası alanda etkili karar mekanizmalarına sunarak, isabetli karar vermelerini sağlayacak önerilerde bulunur. Kriz Grubu aynı zamanda, dünyadaki 80 kadar farklı çatışma ve yeni çatışma ihtimalleri hakkında düzenli olarak durum analizi ve öngörü sunan Crisis Watch (Kriz Gözetimi) isimli aylık bülteni yayınlar.

Kriz Grubu'nun raporları ve bilgilendirme dokümanları e-posta ve posta yoluyla dışişleri görevlilerine, uluslararası kuruluş çalışanlarına ve diğer ilgililere iletilir, ayrıca internet sayfasından (www.crisisgroup.org) ücretsiz olarak indirilebilir. Kriz Grubu, analizlerine ve çözüm önerilerine destek bulmak için devletler, onları etkileyen merciler ve medya ile yakın temas halinde çalışır.

Siyaset, diplomasi, iş dünyası ve medyanın saygın isimlerinden oluşan Kriz Grubu yönetimi, hazırlanan rapor ve tavsiyeleri ulusal ve uluslararası karar alıcıların dikkatine sunma konusunda doğrudan katkı sağlar. Kriz Grubu'na Fiore Group Başkan & CEO'su ve Raddcliffe Vakfı Kurucusu Frank Guistra ile eski Arjantin Dışişleri Bakanı ve BM eski Genel Sekreter Kabine Şefi, Susana Malcorra başkanlık eder.

Kriz Grubu'nun Başkan ve CEO'su Comfort Ero, Aralık 2021'den itibaren bu görevdedir. Ero daha önce Kriz Grubu Afrika Direktörü olarak görev yapmış ve sonrasında geçici yardımcı başkanlık görevini üstlenmiştir. Kriz Grubundaki iki dönemi arasında Ero, Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi'nde ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Liberya'daki özel temsilcisi için görev yapmıştır.

Kriz Grubu'nun uluslararası merkezi Brüksel'de, diğer yedi ofisi ise Bogota, Dakar, İstanbul, Nairobi, Londra, New York ve Washington DC'de bulunmaktadır. Ayrıca Abuja, Addis Ababa, Bahreyn, Bakü, Bangkok, Beyrut, Karakas, Gazze, Guatemala City, Kudüs, Johannesburg, Juba, Kabil, Kiev, Manila, Mexico City, Moskova, Seul, Tiflis, Toronto, Yeni Delhi, Rabat, Tiflis, Toronto, Trablus, Tunus ve Yangon'da personel temsilciliği bulunmaktadır.

Crisis Group, geniş bir hükümet, vakıf ve özel kaynak yelpazesinden mali destek almaktadır. Crisis Group'un ifade ettiği fikirler, görüşler ve yorumlar tamamen kendi özgün görüşleridir ve hiçbir bağışçının görüşlerini yansıtmamaktadır. Şu anda Crisis Group, aşağıdaki hükümet departmanları ve kurumlarla ilişkilere sahiptir: Avustralya (Dış İlişkiler ve Ticaret Bakanlığı), Avusturya (Avusturya Kalkınma Ajansı), Kanada (Dışişleri Bakanlığı), Danimarka (Dışişleri Bakanlığı), Avrupa Birliği (İstikrar ve Barış Aygıtı, Afrika Kriz Kredi Fonu), Finlandiya (Dışişleri Bakanlığı), Fransa (Avrupa ve Dışişleri Bakanlığı, Fransız Kalkınma Ajansı), İrlanda (Dışişleri Bakanlığı), Japonya (Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı), Lihtenştayn Prenslığı (Dışişleri Bakanlığı), Lüksemburg (Dış ve Avrupa İşleri Bakanlığı), Hollanda (Dışişleri Bakanlığı), Yeni Zelanda (Dışişleri ve Ticaret Bakanlığı), Norveç (Dışişleri Bakanlığı), Katar (Dışişleri Bakanlığı), Kore Cumhuriyeti (Dışişleri Bakanlığı), İsveç (Dışişleri Bakanlığı), İsviçre (Federal Dışişleri Bakanlığı), Birleşmiş Milletler Proje Hizmetleri Ofisi (UNOPS), Birleşik Krallık (Dışişleri, İngiliz Milletler Topluluğu ve Kalkınma Ofisi), Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü ve Dünya Bankası. Kriz Grubu'nun iş birliği içerisinde olduğu vakıflar: Carnegie Corporation of New York, Friedrich Ebert Derneği, Küresel Zorluklar Vakfı, Henry Luce Vakfı, John D. ve Catherine T. MacArthur Vakfı, National Endowment for Democracy, Açık Toplum Vakfı, David ve Lucile Packard Vakfı, Ploughshares Fonu, Robert Bosch Derneği, Rockefeller Kardeşler Fonu, Birlikte Duruş Tröstü, Mercator Derneği ve Wellspring Hayır Fonu.

Nisan 2023

Ek C: 2020 Sonrası Kriz Grubu Avrupa ve Orta Asya Raporları

Özel Raporlar ve Brifingler

COVID-19 and Conflict: Seven Trends to Watch, Special Briefing N°4, 24 March 2020 (also available in French and Spanish).

A Course Correction for the Women, Peace and Security Agenda, Special Briefing N°5, 9 December 2020.

Ten Challenges for the UN in 2021-2022, Special Briefing N°6, 13 September 2021.

7 Priorities for the G7: Managing the Global Fallout of Russia's War on Ukraine, Special Briefing N°7, 22 June 2022.

Ten Challenges for the UN in 2022-2023, Special Briefing N°8, 14 September 2022.

Seven Priorities for Preserving the OSCE in a Time of War, Special Briefing N°9, 29 November 2022.

Rusya/Kuzey Kafkasya

The COVID-19 Challenge in Post-Soviet Breakaway Statelets, Europe Briefing N°89, 7 May 2020.

Balkanlar

Relaunching the Kosovo-Serbia Dialogue, Europe Report N°262, 25 January 2021 (also available in Russian).

Managing the Risks of Instability in the Western Balkans, Europe Report N°265, 7 July 2022.

Bosnia and Herzegovina's Hot Summer, Europe Briefing N°95, 26 September 2022.

Güney Kafkasya

Preventing a Bloody Harvest on the Armenia-Azerbaijan State Border, Europe Report N°259, 24 July 2020.

Georgia and Russia: Why and How to Save Normalisation, Europe Briefing N°90, 27 October 2020 (also available in Russian).

Improving Prospects for Peace after the Nagorno-Karabakh War, Europe Briefing N°91, 22 December 2020 (also available in Russian).

Post-war Prospects for Nagorno-Karabakh, Europe Report N°264, 9 June 2021.

Nagorno-Karabakh: Seeking a Path to Peace in the Ukraine War's Shadow, Europe Briefing N°93, 22 April 2022.

Averting a New War between Armenia and Azerbaijan, Europe Report N°266, 30 January 2023.

Ukrayna

Peace in Ukraine I: A European War, Europe Report N°256, 28 April 2020 (also available in Russian and Ukrainian).

Peace in Ukraine (II): A New Approach to Disengagement, Europe Report N°260, 3 August 2020.

Peace in Ukraine (III): The Costs of War in Donbas, Europe Report N°261, 3 September 2020.

Responding to Russia's New Military Buildup Near Ukraine, Europe Briefing N°92, 8 December 2021 (also available in Russian and Ukrainian).

Responding to Ukraine's Displacement Crisis: From Speed to Sustainability, Europe Briefing N°94, 26 September 2022 (also available in Ukrainian).

Answering Four Hard Questions About Russia's War in Ukraine, Europe Briefing N°96, 8 December 2022.

Türkiye

Turkey Wades into Libya's Troubled Waters, Europe Report N°257, 30 April 2020 (also available in Arabic and Turkish).

Calibrating the Response: Turkey's ISIS Returnees, Europe Report N°258, 29 June 2020 (also available in Turkish).

Turkey-Greece: From Maritime Brinkmanship to Dialogue, Europe Report N°263, 31 May 2021.

An Enduring Challenge: ISIS-linked Foreigners in Türkiye, Europe Report N°267, 28 February 2023.

Ek D: Uluslararası Kriz Grubu Mütevelli Heyeti

BAŞKAN & CEO

Comfort Ero

Eski Kriz Grubu Geçici Yardımcı
Başkanı ve Afrika Programı Direktörü

EŞ-BAŞKANLAR

Frank Giustra

Başkan & CEO, Fiore Group; Kurucu,
Radcliffe Vakfı

Susana Malcorra

Eski Arjantin Dışişleri Bakanı

DİĞER ÜYELER

Fola Adeola

Kurucu ve Başkan, FATE Vakfı

Abdulaziz Al Sager

Körfez Araştırma Merkezi'nin kurucusu
ve başkanı; Sager Group Holding'in
başkanı

Hushang Ansary

Başkan, Parman Capital Group LLC;
Iran ABD Eski Büyükelçisi ve Eski
Maliye ve Ekonomi Bakanı

Gérard Araud

Fransa'nın eski ABD Büyükelçisi

Zeinab Badawi

Başkan, SOAS Üniversitesi Londra

Carl Bildt

İsveç eski Başbakanı ve Dışişleri
Bakanı

Sandra Breka

Yardımcı Başkan ve Baş İşletme
Görevlisi, Open Society Foundations

María Livanos Cattau

Milletlerarası Ticaret Odası Eski Genel
Sekreteri

Ahmed Charai

Global Media Holding Başkan &
CEO'su ve Fas haftalık dergisi
L'Observateur yayıncısı

Nathalie Delapalme

Mo Ibrahim Vakfı Yönetici Müdürü ve
Mütevelli Heyeti Üyesi

María Fernanda Espinosa

BM Genel Kurulu 73. Oturumu eski
başkanı

Miriam Coronel-Ferrer

Eski Kıdemli Arabuluculuk Görevlisi,
BM

Sigmar Gabriel

Almanya eski Dışişleri Bakanı ve
Federal Şansölye Yardımcısı

Rima Khalaf-Hunaidi

Eski BM Müsteşarı & BM Asya
Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
Yönetici Sekreteri

Mo Ibrahim

Mo Ibrahim Vakfı Kurucu ve Eş
Başkanı, Ctel International Kurucusu

Mahamadou Issoufou

Eski Nijer Başkanı

Kyung-wha Kang

Eski Kore Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı

Wadah Khanfar

Kurucu, Al Sharq Forum; Al Jazeera
Network Eski Yöneticisi

Nasser al-Kidwa

Yasser Arafat Vakfı Başkanı, Suriye
BM Eski Yardımcı Hakemi

Bert Koenders

Hollanda eski Dışişleri Bakanı ve
Birleşmiş Milletler Genel Sekreter eski
Baş Yardımcısı

Andrey Kortunov

Rusya Uluslararası İlişkiler Konseyi
Direktörü

Ivan Krastev

Liberal Stratejiler Merkezi Başkanı
(Sofya); Avrupa Konseyi Dış İlişkiler
Kurucu Yönetim Kurulu Üyesi

Tzipi Livni

İsrail Eski Dışişleri Bakanı ve
Başbakan Yardımcısı

Helge Lund

BG Group (BK) ve Statoil (Norveç)
Eski Başkanı

Lord (Mark) Malloch-Brown

Eski BM Genel Sekreter Yardımcısı ve
BM Kalkınma Programı Yöneticisi

William H. McRaven

ABD Özel Harekat Komutanlığı 9.
Komutanlık görevinden Emekli ABD
Donanma Amirali

Shivshankar Menon

Hindistan Eski Dışişleri Bakanlığı
Sekreteri; Eski Ulusal Güvenlik
Danışmanı

Naz Modirzadeh

Harvard Hukuk Fakültesi Uluslararası
Hukuk ve Silahlı Çatışma Programı
Yöneticisi

Federica Mogherini

Avrupa Birliği eski Dışişleri ve Güvenlik
Politikaları Yüksek Temsilcisi

Saad Mohseni

MOBY Group, Başkan & CEO

Nadia Murad

Başkan ve CEO, Nadia's Initiative

Ayo Obe

Gorée Enstitüsü Yönetim Kurulu
Başkanı (Senegal), Hukukçu (Nijerya)

Meghan O'Sullivan

Irak ve Afghanistan ABD eski Ulusal
Güvenlik Danışman Vekili

Kerry Propper

Yönetici Ortak, ATW Partners; Kurucu
ve Başkan, Chardan Capital

Ahmed Rashid

Yazar ve Dış Politika Muhabiri,
Pakistan

Juan Manuel Santos Calderón

Kolombiya Eski Başbakanı, 2016
Nobel Barış Ödülü Sahibi

Ellen Johnson Sirleaf

Liberya eski Başkanı

Alexander Soros

Açık Toplum Vakıfları Küresel Yönetim
Kurulu Üyesi

George Soros

Açık Toplum Vakıfları Kurucusu ve
Soros Fon Yönetimi Başkanı

Alexander Stubb

Ulusötesi Yönetişim Okulu Müdürü;
Finlandiya eski Başbakanı

Darian Swig

Kurucu ve Başkan, Article 3 Advisors;
Kurucu Ortak ve Yönetim Kurulu
Başkanı, Article3.org

BAŞKANLIK KONSEYİ

Kriz Grubu'na önemli destek ve uzmanlık sağlayan bireysel ve kurumsal bağışçıların oluşturduğu seçkin bir gruptan oluşur.

Küresel Liderler

BP	Shearman & Sterling LLP	Yamana Gold
Meta	White & Case LLP	

Küresel Partnerler

(1) Anonymous	Equinor	Sempra Energy
APCO Worldwide Inc.	GardaWorld	TikTok
Aris Gold	GCM Mining Corp	TotalEnergies
Chevron	M&C Saatchi World Services	
Eni	Ninety One	

ULUSLARARASI DANIŞMA KURULU

Ölümçül ihtilafları önleme konusundaki Kriz Grubu çabalarının gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan bireysel ve kurumsal destekçiler.

Anonymous (several)	Mo Ibrahim	Kathryn & Paul Raphael
Fola Adeola	Jasmine Johnson	Ahmed Rashid
Chris Bake	Gordon Keep	Juan Manuel Santos Calderón
Mark Bergman	Cleopatra Kitti	Carson Seabolt
Stanley, Marion & Ed Bergman	Alison Lawton	Duco Sickinghe
Harry Bookey	Joanne Leedom-Ackerman	Bryan Siusarchuk
Peder Bratt	Leslie Lishon	Stichting Giustra International Foundation
Maria Livanos Cattai	Helge Lund	Stichting Ochtendstond
Ahmed Charai	Susana Malcorra	Darian Swig
Helima Croft	Mark & Trish Malloch-Brown	Corina Taylor
Lara Dauphinee	Jean Manas	Ian Telfer
Herman De Bode	William H. McRaven	Anisa Telwar Kaicker
Ryan Dunfield	Megan McGill	Steven Urbach
Tanaz Eshaghian	Dennis Miller	Raffi Vartanian
Sigmar Gabriel	Ayo Obe	Marvin F Weissberg Memorial Fund
Jonas Grossman	Lubna Olayan	Neil Woodyer
Russell Hardy	Thomas R. Pickering	Young Family Foundation
Houssian Foundation	Kerry Propper	
Geoffrey & Emily Hsu	Quiet Cove Foundation	

BÜYÜKELÇİLER KONSEYİ

Çeşitli alanlarda yükselen liderler, yetenekleri ve uzmanlıklarıyla Kriz Grubu'nun misyonuna destek sağlayanlar.

Khazer Almajali	Ajla Hotic	Gillian Morris
Christina Bache	Lauren Hurst	Duncan Picard
James Blake	Reid Jacoby	Lorenzo Piras
Damien Bruckard	Jennifer Kanyamibwa	Sofie Roehrig
Pierre Jean Dahaene	Andrea Karlsson	Perfecto Sanchez
Darina Dvornichenko	Meera Kotak	Rahul Sharma Sen
Sabrina Edelman	Gillian Lawie	Alexandra van Nievelt
A.J. Fuentes	David Litwak	Grant Webster
Andrei Goldis	Madison Malloch-Brown	Sherman Williams
Joe Hill	Federico Firmian Manfredi	

KIDEMLI DANIŞMANLAR

Mort Abramowitz Kurucu ve Emeritus Mütavelli	Martti Ahtisaari Emeritus Başkan	Gareth Evans Emeritus Başkan
Lord (Mark) Malloch-Brown Kurucu ve Emeritus Başkan	George Mitchell Emeritus Başkan	Thomas R. Pickering Emeritus Başkan